

## VYUŽITIE BANSKOŠTIAVNICKÉHO SVETOVÉHO KULTÚRNEHO A PRÍRODNÉHO DEDIČSTVA V GEOTURIZME A MONTÁNNOM TURIZME

### THE USE OF BANSKÁ ŠTIAVNICA WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE IN GEOTURISM AND MINING TOURISM

Pavol AMBROŠ<sup>1</sup>, Ivan HERČKO<sup>2</sup>, Ladislav HVIZDÁK<sup>1</sup>, Mário MOLOKÁČ<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Ústav geoturizmu, Fakulta BERG TU Košice, Némcovej 32, SK-040 01, Košice;  
email: pavol.ambros@tuke.sk, ladislav.hvizdak@tuke.sk, mario.molokac@tuke.sk

<sup>2</sup> Bratská 3, SK-969 00, Banská Štiavnica

#### Abstrakt

The work content is to elaborate the sequence of Banská Štiavnica sights protection. The introduction deals with a brief history of the town and region. Then, the work includes a systematically divided progress according to years as it has followed. It is mainly about the development of sight protection from the establishment of the first museum, proclamation of the town sight preservation, effort to preserve the most precious buildings and culmination by inscription into the UNESCO World Cultural and Natural Heritage up to today.

The next part focuses on tourism. Banská Štiavnica region has a great potential to be used in tourism, geotourism and mining tourism. It deals particularly with mining-technical, natural and cultural sights which become crucial in the tourism development. We occupy with the documents and the strategy with the whole state effect and their use in Banská Štiavnica region. We use SWOT analyses and its strengths as a basic document to develop tourism. We evaluate present state in the field and come up with results and recommendations for the products which seem to be strategic in tourism, geotourism and mining tourism in our region.

**Key words:** sights protection, world cultural and natural heritage of UNESCO, tourism, geotourism, mining tourism

#### Úvod

Vzácné kultúrno-historické dedičstvo Banskej Štiavnice vzniklo na pozadí jej hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho vývoja. Mesto je vlastne jedno veľké kultúrno-historické múzeum. V súčasnosti má 193 kultúrnych pamiatok, z toho 162 umelecko-historických. Medzi nimi sú najcennejšie národné kultúrne pamiatky, ku ktorým patrí 11 objektov niekdajšej Baníckej a lesníckej akadémie a Starý zámok. V historickom jadre mesta, v mestskej pamiatkovej rezervácii je celkovo 360 objektov umelecko-historických pamiatok,

ktoré sú buď kultúrnymi pamiatkami alebo objektmi, ktoré sú v oblasti pamiatkového záujmu.<sup>1</sup>

Hodnota väčšiny objektov Mestskej pamiatkovej rezervácie je však nielen umelecko-historická, ale spočíva aj v tom, že sa k nim viacnásobne viažu viaceré významné národné, európske, ako aj svetové udalosti z oblasti hospodárskej, vedecko-technickej, školskej či kultúrnej, resp. sú to miesta, kde sa narodili, žili a pôsobili svetoznámi vedci, naši najvýznamnejší národní buditelia, literáti a umelci. V meste a v okolí je tiež množstvo bývalých banských diel dokumentujúcich niekdajšiu svetovú slávu Banskej Štiavnice a jej baníctva. V okolí sú vodné nádrže, ktoré boli v 18. stor. súčasťou najvýznamnejšieho a najefektívnejšieho a súčasne technicky najdokonalejšieho banského vodohospodárskeho systému na svete.

Banská Štiavnica nepatrí len Štiavničanom. Patrí, lepšie povedané, mala by patriť celému národu. Dlhé stáročia bola pýchou, chválou a hrdosťou našich predkov. Ak sa mesto nestane srdečnou záležitosťou celého národa, stane sa na rozdiel od minulosti našou spoločnou hanbou. Pritom nejde o nič iné, len zachovať a obnoviť jedinečné kultúrno-historické dedičstvo mesta, a potom mu určiť, i celému mestu, nové funkcie – adekvátne jeho niekdajšiemu významu, trvalým hodnotám i nárokom obrovského záujmu našich i zahraničných turistov.

Banská Štiavnica je dnes malým a chudobným mestom, ktoré zápasí s veľkým množstvom problémov. Mestu chýbajú potrebné zdroje, hoci v minulosti odovzdávalo mesto štátu obrovské bohatstvo. Z pokladov banskoštiavnického podzemia bola vybudovaná Budapešť, Viedeň, Prešporok a iné mestá bývalého Rakúsko-Uhorska. Obyvateľom Banskej Štiavnice zostali len prázdne opustené štôlne a mimoriadne ťažké životné podmienky. Väčšina baníckych domčekov v okolí historického jadra nie je po tretinu roka prístupná dopravnými prostriedkami, bez možností zásobovania, prístupu sanitiek či požiarnych vozidiel.

Taká je daň jedinečnému urbanizmu, ktorý obdivujú návštevníci mesta. Banská Štiavnica postupne stráca mestotvorné prvky a historické jadro s okolitým baníckym osídlením sa postupne vyludňuje. Tieto negatívne procesy majú svoj základ v neriešenom antagonizme medzi proklamovanou snahou zachovať vzácne kultúrno-historické dedičstvo a reálnou ochotou účinne riešiť problémy, ktoré so zachovaním tohto súvisia. Historický banskoštiavnický banícky región má už svoje najvýznamnejšie obdobie z pohľadu baníctva

---

<sup>1</sup> Anonymus 2008: Správa o stave mesta Banská Štiavnica za rok 2007. MsÚ, Banská Štiavnica, 90 s.

nepochybne za sebou. Banícky svojráz si však zachoval dodnes vďaka charakteristickej architektúre a pamiatok montánneho charakteru. V značnej miere k tomu prispela i minimálna novodobá zástavba, i keď nie je možné prehliadnuť, že niektoré domy sa architektonicky i materiálovo líšia od tých pôvodných. Nepochybne najdôležitejšie sú však zachované banícke technické a urbanisticko-architektonické objekty, akými sú banícka Klopačka, administratívne a prevádzkové budovy, vodné nádrže a fragmenty zaniknutých banských jarkov i obytné domy baníkov. Svoje nezastupiteľné miesto tu majú aj sakrálne pamiatky a nemenej dôležitú úlohu zohrávajú i stále živé banícke tradície, ktoré reprezentuje predovšetkým rezbárstvo, kováčstvo, fajkárstvo, čipkárstvo - knepovanie a pod.<sup>2</sup>

Tieto aspekty zohrajú určite dôležitú úlohu pri využívaní tohto regiónu ako pamiatkovej rezervácie baníckej minulosti, areály baníckej ľudovej architektúry, kultúry a baníckych tradícií v meste i okolitých baníckych lokalitách. Dodnes však nebola optimálne doriešená otázka ich prezentácie a využitia v cestovnom ruchu, geoturistike a montánnej turistike. Jednou z možností zviditeľnenia sa a prilákania turistov do tohto regiónu, bolo budovanie Banského múzea v prírode, sprístupnenie Dedičnej štôlne Glanzenberg a náučných chodníkov po žile Terézia a Starom meste, ktoré približujú najvýznamnejšie banícke technické pamiatky v teréne. Je tu aj možnosť využitia múzeí, prírodných areálov s baníckymi objektmi sa pod. a ich napojenie na celoštátny cestovný ruch. V meste Banská Štiavnica a jej okolí je potrebné zvýšiť najmä aktivity letnej ponuky vytvorením nového produktu – kultúrno-poznávacieho cestovného ruchu vo väzbe na projekty rozvoja areálov voľného času v rámci turistickej magistrály, využitia mestského pamiatkového fondu a zabezpečiť rozvoj technickej infraštruktúry a rozvoj kultúrno-vzdelávacích baníckych tradícií.

Okolité strediská cestovného ruchu sú využívané predovšetkým v zimných mesiacoch zahraničnými návštevníkmi, najmä z Maďarskej republiky. Lyžiarske terény s dostatkom snehu a ich relatívne ľahká dostupnosť napĺňa v zimnej sezóne pomerne kvalitne vybudované ubytovacie a obslužné zariadenia. Z pohľadu veľkej perspektívy oblasti sa javí dostatok možností na využitie potenciálu. Tieto sa budeme snažiť podať v ucelenom pohľade v rigoróznnej práci a vyvodíme závery, ktoré budú ponúkať reálne možnosti riešenia danej témy.

Banská Štiavnica, najstaršie banské mesto na Slovensku, mala centrálné postavenie už začiatkom 13. storočia. t. j. pred obdobím vydávania prvých mestských privilégií v Uhorsku kráľom Belom IV. Právne postavenie nadobudlo mesto najneskôr v roku 1238. Odvtedy sa jeho privilégiá (v origináloch nezachované) používali ako vzor pre zakladajúce listiny

---

<sup>2</sup> LICHNER, M., a kol. 1999: Banská Štiavnica- svetové kultúrne dedičstvo. Banská Štiavnica, HARMONY, 46 s.

banských miest. Na listine vydanej s roku 1275 v Banskej Štiavnici sa však zachovala najstaršia známa mestská pečať s Európe na ktorej sú v mestskom erbe zobrazené najstaršie banícke nástroje (predovšetkým železko bez násady) dokumentujúce previazanosť starobylého baníctva s mestom.

Počiatky osídlenia tohto hornatého regiónu rovnako aj rozvoj sídliskovej aglomerácie a rast mesta podmienilo nerastné bohatstvo kraja. Archeologické nálezy potvrdili ťažbu rúd a ich spracovanie v priestore Sitna už v 10. – 8. storočí pred n. l. Indíciou pre prospektorskú činnosť Keltov v 3. – 2. storočí pred n. l. sú nálezy sídliskového i výrobného charakteru z obce Beluj (situovanej južne pod Sitnom) a poklad minci z Levíc, ktorých rozbory lokalizujú ich surovinovú provenienciu do oblasti Štiavnických vrchov. Štiavnická rudonosná oblasť sa stala predmetom opätovného záujmu až v stredoveku. Strohé listinné pramene ju nazývajú zemou baníkov – *terra banensium* (1156). Aglomeráciu sídel na jej území od 11. storočia potvrdili archeologické nálezy priamo v meste i lokalita „Staré mesto“ na Glanzenbergu. Tieto zároveň dokladajú i ďalšie sídliskové premeny súvisiace so zintenzívnením ťažby a príchodom prisťahovalcov z oblasti Tirolska na prelome 12. a 13. storočia (kryštalizácia urbanizačného jadra budúceho mesta, rozšírenie opevneného areálu strážneho bodu na hrad).

Mesto Banská Štiavnica malo v 30. rokoch 13. storočia značnú rozlohu. Svedčia o tom 2 kostoly – trojlodňové baziliky, vzdialené od seba 500 metrov, budované s veľkým stavebným majstrovstvom a umeleckým stvárnením neskororománskeho slohu s evidentnými vplyvmi cisterciánskej architektúry 12. storočia. Farský kostol Panny Márie so samostatnou stavbou dvojpodlažného karnera bol situovaný na vyvýšenine nad mestom v podnoží Paradajzu. Poloha kostola sv. Mikuláša dominikánskeho (dnes farský kostol) vytyčuje v intenciách „žobravého“ rádu druhý južný okraj mesta.<sup>3</sup> Na kostol stavebne nadväzoval kláštor, ktorý vybudovali dominikáni. Charakter rozptýlenej zástavby okolo hlavnej komunikačnej osi dokladajú archeologické nálezy pôdorysov jedno priestorových blokových stavieb i výrobných objektov včlenené do gotických a renesančných architektur. Na vrchu Glanzenberg existoval s tomto období jediný opevnený areál rozľahlého rudného revíru – hrad. Táto sídelná jednotka predstavovala kráľovskú enklávu, zabezpečujúcu predovšetkým ochranu bohatých príjmov plynúcich z ťažby (banská komora).

Mimoriadna prosperita baní v nasledujúcich dvoch storočiach, odrážajúca využitie nových progresívnych metód dobývania a spracúvania rúd drahých kovov, najmä striebra,

---

<sup>3</sup> ŠÁŠKY, L. 1982: Úvod a odborný opis fotografií. In PLICKOVÁ, E.: Banská Štiavnica. Pamiatky mesta a okolia. Martin, Matica slovenská, 176 s.

prejavili sa aj v rastúcom počte obyvateľov mesta. Mesto sa stavebne rozvinulo po oboch svahoch pod Tanádom a Glanzenbergom vedľa dnešného námestia sv. Trojice a pozdĺž cesty na Štiavnické Bane. Rozrastanie mesta južným smerom (Ilija, Sv. Anton) dokladá vybudovanie špitálskeho kostola sv. Alžbety v štvrti chudoby už v roku 1310. V rokoch 1442 – 1443, poznačených mocenskými bojmi o uhorský trón, utrpelo mesto veľké škody. V zapätí postihlo Banskú Štiavnicu zemetrasenie. Poškodené boli kostoly, meštianske domy, hrad i banské diela. Tieto udalosti vyvolali rozsiahle stavebné úpravy nielen na sakrálnych a meštianskych budovách, ale i výstavbu účelových stavieb (radnica – 1488, opevnenie farského kostola - 1486, opevnenie mýtnej stanice v areáli neskoršieho Komorského dvora a objektu na Akademickej ul. č. 8). V rokoch 1488 – 1491 vybudovali v strede mesta jednoloďový kostol sv. Kataríny, zaklenutý neskorogotickou sieťovou klenbou. Na jeho výstavbu nadviazal veľkolepý projekt budovania námestia v polovici 16. storočia pod starým farským kostolom, ktorý bol prestavaný s rokoch 1497 – 1515.

Od konca 15., resp. začiatku 16. storočia začína v banskoštiavnickom rudnom revíre napriek značným výnosom baní postupná stagnácia banskej výroby. Spôsobil ju nevyriešený problém odčerpávania vôd z baní i pokles cien zlata a drahých kovov na európskych trhoch. Situácia sprevádzaná sociálnymi nepokojmi v celej stredoslovenskej oblasti vyvrcholila vzburou 1525 – 1526. V roku 1526 bola uhorská armáda v bitke pri Moháči porazená tureckými vojskami, ktoré začali bojové ťaženie, smerujúce do stredoslovenských banských miest. V rozsiahlej stavebnej činnosti 16. storočia sa prelínajú plány výstavby námestia a prestavby mesta so zabezpečovaním obrany. Prestavujú a rozširujú sa meštianske domy, budujú sa honosné renesančné paláce a sídlo banskej komory i hlavného komorsko-grófskeho úradu. Rozptýlená zástavba hlavných ulíc a námestia sa vyformovala do radovej zástavby. Mesto si vybudovalo široko rozvetvený kanalizačný systém, ktorého hlavné línie sa zachovali dodnes. V zaujme obrany mesta bol farský kostol prebudovaný na proti tureckú pevnosť Starý zámok. V západnej časti mesta bola vybudovaná strážna veža Nový zámok. Keďže zástavba Banskej Štiavnice, prispôbená prírodným danostiam členitého terénu, nedávala možnosť vybudovať urýchlene súvislý fortifikačný systém (široký rozptyl osídlenia), tvorili dvojité pás „opevnenia“ pospájané a doplnené obvodové múry jednotlivých domov. Hlavné komunikácie uzatvárali stavané brány - Piarska, Roxerova, Belianska, Kammerhofská, Antolská a iné. Do systému protitureckého opevnenia bolo včlenené i staršie opevnenie hradu na Glanzenbergu, ktoré bolo zosilnené zemným valom a priekopou.

V priebehu 17. storočia nastal úpadok banskej ťažby v dôsledku vyťaženia prístupných rudonosných žíl. To viedlo k stagnácii mesta. Styky Banskej Štiavnice s ostatými banskými

centrami v Európe boli zamerané na úsilie získať odborníkov na odčerpávanie banských vôd, ako aj dostatočné zabezpečenie vody do úpravňacích zariadení. Vďaka mozgovému potenciálu M. K. Hella, S. Mikovíniho a J. K. Hella sa podarilo v 18. storočí vybudovaním vodohospodárskych stavieb a vodočerpacích zariadení nielen pozdvihnúť úroveň banskoštiavnického baníctva, ale aj význam mesta. Banská Štiavnica sa stala najvýznamnejším strediskom ťažby drahých kovov v habsburskej monarchii. V roku 1735 vznikla v Banskej Štiavnici prvá banícka škola v Uhorsku. Po zriadení Baníckej akadémie v roku 1762 sa mesto stalo centrom banskej vedy a techniky v Európe.<sup>4</sup>

Doba hospodárskej prosperity podporila rast mesta, ktoré zmenilo vonkajší vzhľad. Staré dominanty dostávajú barokovú podobu a dochádza aj k zjednocovaniu fasád a úprave interiérov. V duchu moderného slohu vzniklo niekoľko barokových a klasicistických monumentov (Kalvária – 1751, evanjelický kostol – 1796) a uprostred námestia bol vybudovaný barokový morový stĺp so súsoším sv. Trojice 1755 – 1764).

Koncom 19. storočia sa stala ťažba v banskoštiavnickom revíre nerentabilná a význam mesta sa presúva do oblasti školstva. Pre potreby Baníckej a lesníckej akadémie bol vybudovaný komplex účelových budov (1892 – 1912). Po premiestnení akadémie z Banskej Štiavnice mesto upadá. Napriek zriadeniu tovární a manufaktúr v južnej časti mesta klesá i počet obyvateľov.

Banská Štiavnica bola od 13. do 19. storočia známa v celej Európe i v ďalších krajinách sveta ako jedno z najvýznamnejších stredísk ťažby zlata a striebra, a súčasne ako najvýznamnejšie stredisko banskej vedy, techniky a školstva na svete v 18. storočí. Za celé toto obdobie bola stredobodom pozornosti najvýznamnejších vedcov a cestovateľov z rôznych krajín sveta. Dodnes je zachované množstvo literárnych diel, ktoré vyšli v zahraničí a sú trvalým svedectvom niekdajšej slávy tohto mesta. Banská Štiavnica je zafixovaná v povedomí svetovej verejnosti tiež prostredníctvom existencie jedinečných zbierok minerálov z banskoštiavnického podzemia ako významného svetového náleziska minerálov.

Banícka akadémia v Banskej Štiavnici (od roku 1846 Banícka a lesnícka akadémia) bola založená rozhodnutím panovníčky Márie Terézie v roku 1762 a svoju činnosť začala v roku 1764. Bola to prvá škola svojho druhu na svete a existovala tu do roku 1919. Pôsobili na nej najvýznamnejší banskí, hutnícki a lesnícki odborníci z Európy a ich zásluhou bolo objavených niekoľko svetových vynálezov. Škola bola vzorom pri zakladaní parížskej

---

<sup>4</sup> KOLÁRIK, A. 1995: Stredná priemyselná škola Samuela Mikovíniho v Banskej Štiavnici 1735 – 1995. 260. rokov baníckeho školstva. Banská Štiavnica: SPŠ S. Mikovíniho.

polytechniky v roku 1795. Aj vyučovanie chémie bolo na vynikajúcej úrovni. Chemické laboratória v posledných desaťročiach 18. storočia patrili medzi najlepšie vybavené v Európe. Robili v nich pokusy mnohí významní európski chemici. Výsledky prác profesorov banskoštiavnickej akadémie vysoko oceňovali aj také osobnosti ako bol A. Lavoisier a ďalší vedci v 18. a 19. storočí. Práve zásluhou profesorov banskoštiavnickej akadémie sa v roku 1786 v Sklených Tepliciach uskutočnil *I. medzinárodný vedecký kongres* a bola založená *I. medzinárodná vedecká spoločnosť*. Kongres položil aj základy pre vznik prvého medzinárodného vedeckého časopisu *Bergbaukunde* (Baníctvo). Škola vchovala vyše 10 000 banských, hutníckych a lesníckych odborníkov z ktorých mnohí patrili k najvýznamnejším odborníkom v rôznych končinách sveta.<sup>5</sup>

V Banskej Štiavnici a jej okolí bol v 18. storočí dobudovaný najdômyselnejší banský vodohospodársky systém na svete, na ktorého základe vznikla v banskoštiavnickom rudnom revíre progresívna banská, úpravnícka, čerpacia technika. Šírla sa odtiaľto aj do ostatných banských centier na svete. Stáročia slávy banskoštiavnického baníctva dokumentuje dodnes zachované množstvo technických pamiatok. Značná časť je koncentrovaná v Banskom múzeu v prírode. Vzácné pamiatky sú aj v expozíciách Slovenského banského múzea a archívne dokumenty, svedčiace o niekdajšej úrovni a význame banskoštiavnického baníctva, banskej vedy, techniky a školstva sú uložené v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici.<sup>6</sup>

Nezvyčajný charakter tohto historického mesta, ojedinelého nielen u nás, ale aj v celej Európe, je daný aj jeho urbanistickou štruktúrou a bezprostredným vzťahom k prírode. Mesto už v čase svojho vzniku splynulo s prírodou a zrástlo s ňou do nerozlučného celku. Táto šťastná symbióza prírody a ľudských diel sa aj v súčasnosti naďalej udržuje. Nedotknutý pôdorys historického mesta, množstvo stavebných pamiatok rôznych typov, na ktorých môžeme sledovať vplyv umeleckých slohov od románskeho až po klasicizmus. Vynikajúce sochárske diela i množstvo pamiatok technického charakteru, vytvárajú neobyčajne vzácnu klenotnicu historických a umeleckých hodnôt.

---

<sup>5</sup> HERČKO, I. 1992: Banícka a lesnícka akadémia v rokoch 1867 – 1919. Zborník prednášok 7. sekcie. 230 rokov Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Vydal HÚSAV, Bratislava, s. 69 – 87.

<sup>6</sup> HERČKO, I. 1987: Zhromažďovanie zbierok na založenie Štátneho banského múzea v Banskej Štiavnici a program jeho činnosti. Zborník Slovenského banského múzea, 13, s. 297 – 341.

## Cieľ a metodika práce

Cieľom práce je analyzovať pamiatkovú starostlivosť a ochranu vzácneho historického dedičstva Banskej Štiavnice. Chronologicky sme usporiadali podľa časových intervalov ako za sebou nasledovali snahy o zachovanie pamiatok. Ide tu hlavne o historické, banskotechnické, prírodné a duchovné pamiatky. Ďalej sa zameriame na zhodnotenie ochrany významných budov Banskej Štiavnice a okolia a priblíženie snáh o ich záchranu, ktorá vyvrcholila zápisom na Listinu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO a ďalšiu ochranu tohto výnimočného zoskupenia prírody a technických pamiatok až po súčasnosť.

Ďalším cieľom práce bolo podať stručný opis o stavbe objektov ich využívaní a následne o snahe ich záchrany a zachovania si pôvodnej identity ako aj ich terajšom využívaní v prospech geoturizmu a montánneho turizmu.

V práci sme analyzovali problematiku rozvoja cestovného ruchu a turizmu v oblasti Banskej Štiavnice. Tu sme sa zamerali na potenciál regiónu a zistenie súčasného stavu a problémov v cestovnom ruchu. V závere sme zhodnotili SWOT analýzu s východiskovými materiálmi pre podporu regiónu. Orientovali sme sa na rozvojové a strategické dokumenty v cestovnom ruchu a turizme a ich využitie v regióne. Východiskovými sa stali hodnotenia doterajšieho stavu a úrovne v cestovnom ruchu a turizme a predložené návrhy a pripomienky na zlepšenie situácie skutkového stavu a produktov v cestovnom ruchu a turizme.

Práca prezentuje dve navzájom prepojené témy. V úvode stručnú históriu Banskej Štiavnice a to predovšetkým z hľadiska chronológie najvýznamnejších udalostí, ktoré viedli k záchrane mesta. Druhá, nosná časť je zameraná na cestovný ruch a turizmus. táto štruktúra si vyžadovala aj využitie dvoch hlavných metód zameraných na štúdium archívnych a publikovaných prameňov a na terénny výskum.

Z metodického hľadiska sme pri spracovaní práce využili metódu archívneho výskumu, štúdium literatúry, metódu pozorovania, primárneho a sekundárneho zberu údajov, popisnú metódu, analyticko-syntetickú metódu, induktívno-deduktívnu metódu a iné metódy.

Rozborom publikovaných štúdií a článkov nám priniesol ucelenejší obraz o danej problematike. Pri vlastnom systematickom spracovaní sme kládli dôraz na komplexnosť prehľadu jednotlivých činností.

Dôležitou časťou práce je spracovanie prírodného a kultúrneho dedičstva Banskej Štiavnice z hľadiska jeho možností využitia v geoturizme, respektíve v montánnom turizme. Najkomplexnejšie výskumy v tomto smere realizovala „slovenská škola“ montánneho

turizmu na fakulte BERG TU v Košiciach pod vedením prof. Pavla Rybára. Využili sme práce prof. C. Schejbala,<sup>7</sup> prof. P. Rybára,<sup>8</sup> tiež od prof. P. Rybára a spoluautorov.<sup>9</sup> Montánnym turizmom sa vo svojich prácach zaoberal aj P. Hronček.<sup>10</sup>

## Náčrt dejín pamiatkovej starostlivosti v Banskej Štiavnici

Výzvy na záchranu Banskej Štiavnice sa s rôznou intenzitou opakujú už od polovice 19.stor. Už od tohto obdobia možno nájsť argumentáciu dokazujúcu potrebu zachrániť mesto, jeho architektúru, urbanizmus a technické pamiatky. Mesto napriek menším urbanistickým zmenám, ktoré v 19. a 20. storočí spôsobila výstavba nových závodov, dopravných stavieb a bytových objektov, zachovalo si v podstate charakter historického mesta jednak v pôdoryse, členení stavebných hmôt i v siluete a jednak v tvárnosti jednotlivých architektur i vo vzťahu k okolitej prírode. Honosné patricijské domy v strede mesta okolo radnice a kostolov i skromné domy baníkov na strmých stráňach a hlbokých úvaloch, gotické, renesančné a barokové dominanty, obraz a plastiky vo verejných budovách a na verejných priestranstvách, mnohotvárne historické dokumenty v zbierkach múzea a archívov i banské diela, zachované v meste a na jeho okolí, vydávajú svedectvo o živote a práci, utrpení a sláve tohto starého banského mesta a jeho obyvateľstva. Kameň i drevo, papier i kov rozprávajú a budú rozprávať ešte i po stáročiach o blízkej i vzdialenej minulosti mesta.

Vzhľadom na túto skutočnosť bolo historické jadro mesta roku 1950 vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu a súbor jedenástich budov, v ktorých v 18. a 19. storočí pôsobila banícka a lesnícka akadémia, prvá vysoká škola tohto druhu na svete, stal sa roku 1961 národnou kultúrnou pamiatkou. Starostlivosť o toto výnimočne cenné historické mesto podporila vláda Slovenskej socialistickej republiky uznesením č. 307/1970, podľa ktorého mali zodpovedné orgány zabezpečiť prípravu územno-projektovej dokumentácie všetkých mestských pamiatkových rezervácií na Slovensku. V záujme intenzívnejšej ochrany najcennejších mestských rezervácií prikázala vláda ďalším uznesením č. 69/1977 zabezpečiť

<sup>7</sup> SCHEJBAL, C. 2005: Geoturizmus. Fakulta BERG, TU Košice, 110 p., SCHEJBAL, C. 2011: Possibilities of using of abandoned mining sites in tourism. In Acta Geoturistica, volume 2, number 2, pp. 17 – 25.

<sup>8</sup> RYBÁR, P. 2010: Assessment of attractiveness (value) of geotouristic objects. In Acta Geoturistica, volume 1, number 2, pp. 13 – 21.

<sup>9</sup> RYBÁR, P., BALÁŽ, B., ŠTRBA, Ľ. 2010: Geoturizmus – identifikácia objektov geoturizmu. Fakulta BERG, TU Košice, 101 p., RYBÁR, P., HVIDZÁK, L. 2010: Information technologies and mining tourism. In Acta Geoturistica, volume 1, number 1, pp. 12 – 24., RYBÁR, P., HVIDZÁK, L., MOLOKÁČ, M., HVIDZÁKOVÁ, J. 2010: Information technologies in montaneous tourism. In Acta Geoturistica, volume 1, number 2, pp. 41 – 49., RYBÁR, P., MOLOKÁČ, M., KOVÁCS, K., Z. 2012: Hornouhorská banská cesta. Felső-magyarországi Bányászati Útvonál. Upper Hungarian Mining Rout. Miskolc, 224 p. 112

<sup>10</sup> HRONČEK, P. 2012: Možnosti využitia lomov v geoturizme. In Geografická revue, roč. 8, č. 2, s. 5 – 113., HRONČEK, P. 2013: Underground pseudomontaneous relief shapes as geotouristic objects. In Acta Geoturistica, Vol. 4, Num. 2, pp. 31 – 41.

dôraznejší postup záchrany mestských pamiatkových rezervácií v Bardejove, Levoči, Kremnici a Banskej Štiavnici. V zmysle oboch rozhodnutí rozvinula sa v Banskej Štiavnici veľkorysá akcia záchrany celého historického jadra. Mesto sa stalo predmetom zvýšeného záujmu vedeckých pracovníkov, architektov, stavebárov a reštaurátorov. Množstvo cenných vedeckých informácií i architektonických a umeleckých hodnôt, ktoré sa skrývajú v historických objektoch pod nánosom novších vrstiev, bolo treba odhaliť, prečítať a obnoviť sústredeným úsilím odborníkov rôznych disciplín. Historici a umenovedci hľadali v archívnych dokumentoch a ikonografických materiáloch nové poznatky o vývine mesta a pod omietkami stavieb ukryté architektonické články, nástenné maľby a sgrafitá, ktoré vydávajú svedectvo o pôvodnej podobe svetských i sakrálnych architektúr.

Architekti na základe získaných poznatkov plánovali novú urbanistickú úpravu historického jadra a stavebnú obnovu jednotlivých objektov. Cieľom ich úsilia nebolo konzervovať historický urbanistický celok a jeho objekty s prekonanou spoločenskou náplňou, ale naopak prispôbiť ich potrebám spoločnosti pri zachovaní historických a umeleckých hodnôt celku i jeho jednotlivých architektúr a výtvarných diel. Vlastnú realizáciu týchto zámerov zabezpečovali pod dozorom pamiatkových orgánov stavebári, reštaurátori a iní odborníci. A treba veriť, že toto mesto pamiatok po vedeckom zhodnotení pamiatkového bohatstva a po jeho citlivej obnove stane sa perlou nie len našej, ale celej európskej stavebnej a umeleckej kultúry.<sup>11</sup>

### **Pamiatková starostlivosť do roku 1918**

Baníctvo malo nielen ako prvovýroba, ale aj ako zdroj obživy väčšiny obyvateľstva svoj zvláštny charakter. Od rozvoja tohto odvetvia a jeho činnosti záviseli osudy mnohých ľudí na Slovensku, ovplyvňovalo aj ich životnú úroveň. Hoci banícka práca patrí k najťažším a najnebezpečnejším, dedila sa z generácie na generáciu a bola vždy významným zdrojom obživy ľudí. Práve preto sa v slovenskom baníctve dosiahli aj významné úspechy v rozvoji novej techniky a v konštrukciách nových výkonných technických zariadení, ktoré sa rozšírili do celého sveta.

Hospodársky, vedecký a technický pokrok prinášal so sebou nové špecifické prvky. Z povrchovej ťažby sa prechádzalo na podzemnú, vyvíjali sa nové technológie v rozpojení hornín, doprave, úprave a využití nerastných surovín, využívali sa rôzne druhy energií od ľudskej a zvieracej cez vodnú a parnú k elektrickej a mnohé nové technológie banských prác,

---

<sup>11</sup> PLICKOVÁ, E. 1982: Banská Štiavnica. Osveta, Martin, s. 3 – 8.

ktoré sa uplatňovali v mnohých banských revíroch. Za uvedených okolností bolo len prirodzené, že vznikali podnety pre ochranársku prácu vyplývajúcu z praktických potrieb, aby sa zachovali pamiatky banskej minulosti ako svedkovia dávnych a často aj bohatých tradícií. No neznamená to, že tieto ochranárske impulzy sa vytvárali len v dôsledku mnohých technických a historických zmien, akými prešlo baníctvo v minulých storočiach, ale aj prehĺbením a ustálením národného povedomia, ktoré vyžadovalo dôkladný prieskum všetkých súvislostí predchádzajúcich generácií s banskou tradíciou. So zreteľom na úsilie o záchranu pamiatok rozvoja baníctva a s tým spojennej techniky ako prvého, ktorý sa o to pokúsil, treba spomenúť historika stredoslovenských banských miest J. Kachelmanna, mestského radcu v Banskej Štiavnici, ktorý spracoval aj súpis a opis banskoštiavnických pamiatok.<sup>12</sup>

Z článkov a štúdií k dejinám banskoštiavnického múzejníctva je všeobecne známe, že dlhoročné snahy nadšencov a priaznivcov muzeálnej myšlienky v Banskej Štiavnici siahajú až do polovice 19. storočia. Prvé snahy o zhromažďovanie zbierok z bohatej minulosti Banskej Štiavnice pochádzajú od Alexandra Goldbrunnera, prvého mešťanostu Banskej Štiavnice, z rokov 1848 – 1850. Ďalšie pokusy mesta o založenie múzea v Banskej Štiavnici sa intenzívne začali realizovať až o polstoročie neskôr, od 14. novembra 1894, keď bol založený *Municipiálny výbor* ku prípravám inštalácie výstavy a zriadenia múzea. Vtedy sa vlastne rozhodlo, že po skončení miestnej výstavy v roku 1896 sa založí Mestské múzeum.

Z kultúrno-historického hľadiska mesto pokladalo za dôležité zriadiť aj stále múzeum a tak si výbor mesta dal túto úlohu do svojho plánu. V rámci prípravných prác poveril Radu mesta starostlivosťou o náležité vybavenie pripravovaného múzea, ako aj zberom muzeálnych predmetov. Po skončení prípravných prác mala Rada mesta predložiť rozpočet spolu s príslušným návrhom na zriadenie múzea. Ďalej výbor mesta odporúčal, aby sa v pripravovanom múzeu uložili spomínané predmety, ktoré sa mali v roku 1896 odoslať na Krajinskú výstavu a tiež všetky predmety, uschovávané v zbrojnici na Starom zámku. Do pripravovaného múzea sa mali postupne zhromažďovať i všetky druhy zbierok, dokumentujúce vývoj priemyslu, hlavne baníctva, ako aj ďalšie iné významnejšie zbierkové predmety. Do roku 1898 sa tak zabezpečilo pre múzeum dostatočné množstvo zbierok a jeho zriadenie hatila už len otázka priestorov. Postupne sa tak vytvárali podmienky, aby sa mohla realizovať dávna myšlienka A. Goldbrunnera. Významnú úlohu pri tom zohral hlavne mešťanosta, známy historik Jozef Szitnay a hlavný mestský archivár Ede Richter, neskôr prvý

---

<sup>12</sup> Anonymus 1988: Ochrana banských technických pamiatok na Slovensku. In Študijné zvesti. Vydavateľstvo Alfa, Bratislava, 155 s.

kustód múzea. Slávnostne bolo otvorené 1. júla 1900 pri príležitosti konania Baníckeho a lesníckeho kongresu, ktorý prebiehal práve v tom čase v Banskej Štiavnici.

V 20. stor. prešiel Starý zámok rozsiahlymi stavebnými úpravami. V rokoch 1908 – 1914 sa uskutočnili rozsiahle stavebné úpravy vedené K. Luxom, ako bola najmä rekonštrukcia citadely.

Do sľubného rozvoja Mestského múzea nepriaznivo zasiahlo v roku 1913 rozhodnutie Krajinskej komisie pre múzeá a knižnice o sústredení oddelení prírody z vidieckych múzeí do niektorých regionálnych múzeí, z ktorých bola Banská Štiavnica vylúčená. Po smrti prvého kustóda E. Richtera v roku 1912 vystriedalo sa vo funkcii kustódov viacero osôb, ktoré nemali v podstate žiadny zbierkotvorný program. Na miesto mestského archivára a kustóda múzea po smrti E. Richtera vymenovali stredoškolského profesora dr. Zoltána Miklóssyiho. Po jeho smrti v roku 1918 bol krátky čas kustódom múzea František Vörös, redaktor Štiavnických novín *Selmeczbányai Híradó*. Po smrti archivára F. Vörösa sa 20. marca 1920 nemalo už svojho správcu a až do ďalšieho opatrenia bolo zatvorené. To, že múzeum potom nezaniklo, bolo zásluhou Ivana Čičmanca, župného poradcu s právomocou pre správu municipiálneho mesta Banskej Štiavnice, ktorý v snahe zachrániť všetko, čo sa ešte zachrániť dalo, obsadil v roku 1921 miesto archivára a kustóda múzea Vojtechom Bakerom. Situácia v prospech budovania zbierkových fondov Mestského múzea sa príchodom nového kustóda V. Bakera veľmi výrazne zmenila.<sup>13</sup>

### **Pamiatková starostlivosť v rokoch 1918 – 1945**

Situácia sa takmer nezmenila ani po roku 1918, kedy bolo vydané Nariadenie o právomoci Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku v Bratislave č. 155/119/8380 – pres. z 20. októbra 1919, ktorým sa mu prikázala právomoc bývalej Uhorskej komisie pre zachovanie pamiatok na území Slovenska. Spolupracovníkom vedúceho Vládneho komisariátu Dušana Jurkoviča, ktorý sa orientoval na pamiatky objektov ľudovej architektúry bol Ján Hofman. Mal vynikajúce teoretické a praktické skúsenosti získané v Prahe, ktoré mohol na Slovensku dobre uplatniť. Ako prvý začal organizovať záchranu objektov bývalého solivaru v Soľnej Bani pri Prešove a pokúšal sa uskutočniť súpis technických pamiatok na Slovensku, ale bez väčšieho úspechu. Z jeho pera sa v I. ročníku Sborníka Štátneho banského múzea D. Štúra objavil v roku 1937 aj prvý krátky článok o

---

<sup>13</sup> HERČKO, I. 1984: Vznik a činnosť Mestského múzea v Banskej Štiavnici do roku 1919. In *Múzeum*, 29, č. 4, s. 44 – 52.

nutnosti záchrany technických pamiatok so zreteľom na banícke technické pamiatky na Slovensku. V úvode svojho príspevku uviedol že v rýchlom tempe technických prác na Slovensku, ktoré od roku 1918 zaznamenali podstatné zmeny, zabúdalo sa na ochranu technických pamiatok. Uvádzal príklady, ktoré sa tomuto odboru prízvukovali v prítomnej dobe. Táto tendencia viedla k vytvoreniu veľkolepých ústavov v tých krajinách, kde technická práca stála na vysokej úrovni a ktoré išli nesporne v ústrety technickému pokroku. V tejto súvislosti upozornil na povinnosť organizovať ochranu technických pamiatok aj na Slovensku, pretože práve u nás bolo ešte zachovaných mnoho takých technických pamiatok, ktoré v Čechách a na Morave vplyvom rýchlejšieho pokroku v technike už zmizli. J. Hofman sa vôbec netajil tým, že pre túto úlohu nebolo dovtedy takmer vôbec žiadne porozumenie a že naši technici síce pokračovali v dobrej vôli, ale z hľadiska kultúrneho takým spôsobom, že sa mnoho technických pamiatok zničilo, čím boli nenávratne stratené.<sup>14</sup>

Určitú aktivitu Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku pri záchrane baníckych technických pamiatok v tomto období dokladajú aj dva zachované dokumenty v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici (fond Banské hajtmanstvo v Bratislave) z roku 1936, ktoré majú pre históriu ochrany baníckych technických pamiatok na Slovensku dôležitý význam.<sup>15</sup> V prvom obežníku z 29. mája 1936 Štátny referát žiadal, aby Banské hajtmanstvo oboznámilo všetky banské úrady a závody na Slovensku s obežníkom, ktorý v doslovnom znení obsahoval tieto body:

1) aby sa neborili žiadne staré budovy alebo staré hámre, zlievárne a iné banské budovy, dokiaľ to nebude oznámené Štátnemu referátu a dokiaľ nie sú Štátnemu referátu predložené fotografie a plány týchto starých budov,

2) aby sa nedemontovali žiadne staré dielne a závodné stroje, kým to nebude oznámené referátu a Technickému múzeu v Prahe za účelom prípadnej záchrany starých objektov pre múzeum. Pri tejto príležitosti sa žiada tiež výkres a fotografia,

3) aby sa nevyprázdňovali staré depozitáre a skladištia a predmety v nich uložené sa neničili, kým sa tieto neposúdia zo stránky ich historickej ceny za účasti Štátneho referátu.

Záverom sa v obežníku uvádza, že dovtedajším jednostranným postupom banskej správy sa zničilo mnoho nenahraditeľných pamiatok technického charakteru. Banské hajtmanstvo upovedomilo všetky Revírne banské úrady na Slovensku a Podkarpatskej Rusi obežníkom č. 1737, aby vyzvali všetky závody im podliehajúce a aby použili svoj osobný

---

<sup>14</sup> HERČKO, I. 1976: Dva dokumenty. In Pamiatky a príroda, roč. 7, č. 6, s. 38.

<sup>15</sup> Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici, fond Banské hajtmanstvo v Bratislave, inv. č. 251 E 16, č. sp. 1763/1936.

vplyv nielen k ochrane vymenovaných pamiatok, ale tiež k záchrane listinného, obrazového a mapového materiálu.

Druhý obežník je datovaný 20. júla 1936. Štátny referát odporúčal Banskému hajtmanstvu, keďže nemá zoznam starých banských pamiatok, aby v každom prípade, i keď by išlo len o opravu alebo demontovanie nejakej starej banskej budovy, dielne, závodných strojov atď., bol o tom včas informovaný podľa nariadenia Ministerstva verejných prác (Plnom. Min. č. j. 155/1919). Referát súčasne navrhol, aby Banské hajtmanstvo svojím vplyvom získalo od banských priemyselných závodov cca 6 000 Kčs. Za tento obnos by zoznam vyhotovil správca Štátneho banského múzea v Banskej Štiavnici (išlo o Dr. Fialu). Ako príklad uvádzal, že práve Banská Štiavnica, ktorá vtedy oslavovala 10. výročie založenia svojho Štátneho banského múzea D. Štúra, prišla o celý rad banských technických pamiatok takýmto „nekritickým“ postupom.

Išlo o banské výrobné budovy, nachádzajúce sa v doline smerom ku Sv. Antonu a ku Bzenici, známy gápeľ na konský pohon a ďalšie. Pod bdelým okom Dr. F. Fialu, správcu Banského múzea D. Štúra bola strážená jedna stupa vo Vyhnianskej doline, s ktorou počítal vo svojom programe činnosti múzea na druhé desaťročie pri zriaďovaní baníckeho skanzenu. Vzhľadom na uvedený stav si Dr. F. Fiala uvedomoval, že klasický spôsob záchrany, sústreďovania a expozičného prezentovania baníckych pamiatok technického charakteru už naozaj nebude stačiť. V jeho programe rozvoja múzea na najbližších 10 rokov, ktorý predložil 7. marca 1937 Ministerstvu školstva a národnej osvety so žiadosťou, aby sa k nemu vyjadrilo Ministerstvo verejných prác, prípadne iné inštitúcie, prvýkrát formuloval myšlienku zriaďovať *banský skanzen* – múzeum banskej techniky v prírode, a to niekde v okolí Banskej Štiavnice, kde by sa sústreďovali najvýznamnejšie zachované pamiatky baníckej minulosti. Fialov program rozvoja múzea posúdilo Ministerstvo verejných prác priaznivo a tak sa malo začať aj s výstavbou múzea banskej techniky v prírode v Banskej Štiavnici. Program však schválili až začiatkom septembra 1938. Jeho program sa však nerealizoval, lebo Dr. Fialu pod vplyvom blížiacich sa politických udalostí zbavili funkcie a 20. apríla 1939 odišiel z Banskej Štiavnice. Tým na ďalšie tri desaťročia zanikli aj plány vzniku nielen prvého baníckeho, ale aj technického múzea v prírode u nás. Dr. F. Fiala bol v tom čase jediný schopný realizovať, aj keď ešte celkom úplne nevyzreté, prvé konkrétne predstavy výstavby banského skanzenu v Československu.<sup>16</sup>

---

<sup>16</sup> BERNÁTH, J., SOMBATHY, L. 1968: Skanzen SBM v Banskej Štiavnici. In Zborník Slovenského banského múzea, 4, s. 188 – 207.

## Pamiatková starostlivosť v rokoch 1945 – 1978

V roku 1950 bola Banská Štiavnica vyhlásená za mesto s pamiatkovou rezerváciou.<sup>17</sup> Z podkladových materiálov pre uznesenie vlády SSR citujeme túto výstižnú pasáž: „Rokovanie vlády ČSSR uznesením z 11. júna 1950 vyhlásilo Banskú Štiavnicu za mesto s pamiatkovou rezerváciou, ktorého súčasťou je historické jadro mesta“, ale predpokladaný nástup na záchranu mesta neprišiel. Uznesením Predsedníctva Slovenskej národnej rady z 27. júla 1961 č. 24 (reg. v čiastke 36/1962 Zb.) na základe návrhu vtedajšej Komisie SNR pre kultúru a informácie v zmysle zákona č. 7/1958 Zb. SNR boli za národné kultúrne pamiatky vyhlásené budovy Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Patrí sem dovedna 11 objektov, ktoré sa nachádzajú na území Mestskej pamiatkovej rezervácie Banskej Štiavnice.<sup>18</sup>

Ďalší osud záchranu pamiatkového fondu mesta poznačila v roku 1960 skutočnosť, že Banská Štiavnica bola zbavená sídla okresu, čím sa proces úpadku mesta ešte viac zintenzívnil. Odchodom mnohých správnych orgánov a inštitúcií výrazne poklesli zdroje nutné na regeneráciu mesta.

Myšlienku Dr. F. Fialu z roku 1937 a jeho snahu o vybudovanie prvého baníckeho skanzenu v okolí Banskej Štiavnice začal po zlúčení banskoštiavnických múzeí v roku 1964 presadzovať Ing. L. Sombathy, v tom čase predseda vedeckej rady Banského múzea. Banské múzeum v prírode malo byť sústredené do jedného priestoru. Jeho centrom mala byť šachta Ondrej, nachádzajúca sa 2 km od Banskej Štiavnice pod vodnou nádržou Klinger. Ide o členitý horský terén, obklopený ihličnatým lesom, z ktorého je pekný výhľad na niektoré architektonické dominanty Banskej Štiavnice a jej nádherné okolie. Vybraná oblasť budúceho areálu Banského múzea v prírode obsahuje veľké množstvo baníckych pamiatok, svedčiacich o intenzívnej baníckej činnosti v minulosti. Nachádzajú sa tam významné šachty Ondrej, Amália, Maximilián a Weiden, dopravné a vodné štôlne, spomínaná vodná nádrž Klinger so zberným a náhonným jarkom, pracháreň na uskladnenie pušného prachu z polovice 18. storočia, pôvodný banícky dom, pingy po starých šachtách a pod. Táto alternatíva umiestnenia Banského múzea v prírode sa potom definitívne schválila.<sup>19</sup>

<sup>17</sup> PIFFL, A. 1957: Mestská rezervácia v Banskej Štiavnici. In Pamiatky a múzeá, 7, č. 1. s. 29 – 32.; PLICKOVÁ, E. 1958: Banská Štiavnica. In Pamiatky a múzeá, 7, č. 1, s. 3.

<sup>18</sup> JANKOVIČ, V. a kol. 1984: Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Martin, Osveta s. 8.

<sup>19</sup> BERNÁTH, J., SOMBATHY, L. 1968: Skanzen SBM v Banskej Štiavnici. In Zborník Slovenského banského múzea, 4, s. 188 – 207.

Z pozície svojej funkcie riaditeľa závodu Rudných baní, n. p. v Banskej Štiavnici potom Ing. L. Sombathy organizoval všetko, čo bolo potrebné pri demontáži, preprave a inštalovaní banskotechnických strojov a zariadení vo vytipovanom areáli šachty Ondrej pod Klingerom. Organizačne podporoval tiež výstavbu prvých exponátov v prvých rokoch výstavby Banského múzea v prírode. Vo fyzickej záchrane baníckych a hutníckych technických pamiatok sa zo strany pamiatkových orgánov urobilo veľmi málo, pretože to, čo sa zachránilo alebo čo sa ešte zachrániť dalo, bolo vecou aktivity múzejných pracovníkov Technického múzea v Košiciach a Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici. Naopak, v rade európskych štátov sa práce v tomto smere značne zaktivizovali, i keď s nerovnakou intenzitou a kvalitou.<sup>20</sup>

Starostlivosť o toto výnimočne cenné historické mesto síce podporila vláda SSR uznesením, č. 307/1970, podľa ktorého mali zodpovedné orgány zabezpečiť prípravu územno-projektovej dokumentácie všetkých pamiatkových rezervácií na Slovensku. Toto uznesenie zostalo v podstate len na papieri. Ku zlepšeniu situácie došlo až v roku 1977, kedy vláda v záujme intenzívnejšej ochrany najcennejších mestských rezervácií prikázala ďalším uznesením č. 69/1977 zabezpečiť dôraznejší postup záchrany mestských pamiatkových rezervácií v Bardejove, Levoči, Kremnici a Banskej Štiavnici. Už na rokovaní v roku 1950, ale zdôraznene v roku 1977, sa konštatovalo, že *„v priebehu storočí sa mesto Banská Štiavnica formovalo v jeden uzavretý urbanisticky a architektonicky vyvážený celok a spolu s neopakovateľným krajinným prostredím boli vytvorené nenahraditeľné hodnoty patriace celej spoločnosti“*. Taktiež sa v týchto dokumentoch uvádza, že *„vzhľadom na mimoriadne cenné prírodné prostredie a výrazné urbanistické formovanie mesta do jednoliateho architektonického celku sa vytvorili jedinečné hodnoty, ktorých reanimácia a využitie má osobitý význam pre našu spoločnosť“*.<sup>21</sup>

V správe predloženej do Predsedníctva vlády SSR v novembri 1977 bolo MK SSR uložené zabezpečenie vypracovania návrhu na vyhlásenie CHKO Štiavnické vrchy do 31. decembra 1978. Toto opatrenie bolo akceptované aj uznesením vlády SSR č. 58 z 22. februára 1978. CHKO Štiavnické vrchy bola vyhlásená 22. novembra 1979 vyhláškou MK SSR č. 124.<sup>22</sup>

<sup>20</sup> HERČKO, I. 1988: Ochrana banských technických pamiatok na Slovensku. In Rudy, 38, č. 11, s. 38 – 39.

<sup>21</sup> KLINDA, J. 2000: Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo. Bratislava, ROAD, MŽP SR, 97s.

<sup>22</sup> TRČKA, D. a kol. 2002: Chránená krajinná oblasť Štiavnické vrchy. Banská Bystrica: Štátna ochrana prírody SR, Správa CHKO Štiavnické vrchy.

## **Vyhlásenie budov akadémie za národné kultúrne pamiatky**

Jedná sa o budovy, ktoré využívala Banícka a lesnícka akadémia v čase svojho pôsobenia v rokoch 1764 – 1919. Pre výučbu poslucháčov až do vybudovania vysokoškolského areálu v Hornej botanickej záhrade v rokoch 1890 – 1912 využívala akadémia pre umiestnenie jednotlivých katedier viaceré meštianske a erárne objekty, pretože samostatný a väčší objekt pre umiestnenie všetkých katedier sa v meste nenachádzal. Tieto boli stavebne upravované podľa potreby jednotlivých katedier pre umiestnenie posluchárňí, laboratórií, zbierok a iné účely. Číslo pod akým ich eviduje Pamiatkový úrad budeme uvádzať na konci charakteristiky objektu. Bolo to týchto 11 stavebných objektov:

### ***Chemické laboratórium***

Pozemok, kde stojí laboratórium, kúpil banský erár v roku 1911 od mešťana Pulíka za 18 000 korún. Dom, ktorý stál na pozemku zbúrali. Nová trojpodlažná eklektická novorenesančná budova je z roku 1912. Pôvodné laboratórium Banskej a lesníckej vysokej školy. Má do šírky rozvinutý pôdorys s troma dvorovými krídlami. Pätnásťosová fasáda členená bosovanými iónskymi pilastrami. Stredná časť budovy prevýšená a zdôraznená štítom a hranolovými vežičkami. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísané pod č. ÚZPF 2503/1.

### ***Chemická škola***

Pri príprave terénu pred výstavbou budovy museli odstrániť sedem obytných domov. Projekty budovy zhotovili na základe konkurzu budapeštiansky stavitelia Lahne a Strengé, ktorí ju aj stavali. S výstavbou sa začalo r 1898. Slávnostné otvorenie sa konalo 30. júna 1900. Novorenesančná trojpodlažná stavba pôvodne hlavná budova býv. Banskej akadémie. Keď v roku 1918 akadémiu zrušili, do uprázdnenej budovy umiestnili Štátnu priemyselnú školu chemickú. Budova s pôdorysom rozvinutým do šírky a s hlavným vstupom v strednej časti. Fasáda má tri silne vystupujúce a prevýšené rizality, celé prízemie kvádrovú bosáž, na poschodiach bočných rizalitov pilastre. K budove vedie od Akademickej ulice jednoramenné voľné schodište. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaná pod č. ÚZPF 2503/2.

### ***Lesnícka škola***

Trojpodlažná novorenesančná budova z roku 1888 – 1889, postavená pôvodne pre vysokú technickú školu. Roku 1807 pri Banskej akadémii zriadená katedra lesníctva bola

pôvodne na Trojičnom námestí č. 203. R. 1846 povýšili katedru lesníctva na Lesnícku akadémiu, pre ktorú v roku 1888 – 1889 postavili novú budovu. Roku 1918 maďarská vláda presťahovala Lesnícku akadémiu do Šopronu. Do uvoľnenej budovy umiestnili roku 1919 Vyššiu lesnícku školu, od roku 1954 premenovanú na Lesnícku technickú školu v Banskej Štiavnici. Budova má do šírky rozvinutý pôdorys s troma dvorovými krídlami a stredným prevýšeným pavilónom. Fasáda horizontálne členená kordónovými rímsami. Jednotlivé etáže odstupňované povrchovou úpravou: na prízemí je ťažká kvádrová rustika, na prvom poschodí pásová bosáž, druhé poschodie hladké. Stredný pavilón členený pilastrami a zdôraznený balkónom na štvorstĺpovom portiku, konzolovou korunnou rímsou a osobitne upravenou strechou. Za budovou botanická záhrada, založená v 2. štvrtine 19. stor. profesorom Feistmantlom. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaná pod č. ÚZPF 2503/3.

### ***Fortuna***

Klasicistická pochodová budova zo začiatku 19. stor. Názov „*Fortuna*“ pochádza od fresky, znázorňujúcej bohyňu šťastia, ktorá bola na strope prízemnej časti budovy. V tejto časti bol pôvodne umiestnený letný hostinec. Po zakúpení budovy a tzv. dolnej botanickej záhrady erárom bola v nej umiestnená lesnícka katedra akadémie. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaná pod č. ÚZPF 2503/5.

### ***Mestská nemocnica, Gerambov dom***

Pôvodne renesančný dom z 2. pol. 16 storočia, prestavaný v 2. pol. 18. stor. v barokovom slohu. Na prízemí v zadnej časti budovy je pôvodný renesančný portál s datovaním 1578 a s baníckym znakom. Dom patrila bohatej rodine Gerambovcov, ktorá vlastnila početné bane, hutu a založila továreň Sandrik. Časť domu používala aj banská akadémia, ktorá tam mala do roku 1891 poslucháreň, knižnicu a zbierku modelov. V zadnom trakte domu bola mestská nemocnica, v prednom bol určitú dobu okresný súd a väznica. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF 2503/6.

### ***Belházyho dom***

Patrí medzi najkrajšie renesančné stavebné pamiatky. Dom dal postaviť štiavnický valdburger Žigmund Eggstein von Ehrenegg roku 1616. V roku 1756 ho získal štiavnický richtár Ján Belházy. Budova mala pôvodne pôdorys tvaru L s arkierom a loggiou. V 18. stor. bola v dvornom krídle pribudovaná arkádová chodba a dve ďalšie krídla k hlavnej fasáde. Dvor z ulice je uzatvorený klasicistickou ohradou s portálom datovaným roku 1808. Na

renesančnom arkieri je pozoruhodná kamenárska výzdoba, na renesančnom dvornom krídle sú 3 barokové figurálne maľby. Stredný mášhaus na 1. poschodí má klenbu so štukovými obrazcami, ostatné miestnosti sú sčasti klenuté, sčasti plochostropé. Niektoré majú pretiahnutý stredný trám. V rokoch 1770 – 1900 bola v budove umiestnená katedra chémie s laboratóriami, neskôr aj katedra fyziky banskej akadémie. V 70. rokoch 19. stor. bola v budove umiestnená aj banská škola. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF2503/7.

### ***Kammerhof***

Najväčším stavebným komplexom v meste je sídlo komorných grófov - Kammerhof. Objekt bol viackrát prestavovaný a zväčšovaný, takže sa na ňom dajú pozorovať všetky stavebné slohy. V zadnej časti budovy možno nájsť románsko-gotické prvky, charakter budovy je však renesančný z polovice 16. stor. Aj dolná časť je v jadre renesančná. Keďže budova ležala na okraji opevnenej časti mesta, má fortifikačný charakter. Od roku 1598 sa Komorský dvor stal sídlom hlavných komorných grófov, ktorí mali vrchný dozor nad baňami, hutami, mincovňami, železiarňami, komorskými panstvami a lesmi, nad odborným školstvom, zdravotníctvom a boli aj komisármi pre sedem stredoslovenských banských miest. Po prvej svetovej vojne sídlilo v budove Štátne banské riaditeľstvo, od roku 1946 podnikové riaditeľstvo Rudných baní a od konca roku 1966 používa budovu Slovenské banské múzeum. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF 2503/8.

### ***Krečsmáryho dom***

Pôvodne neskorobarokový dom priechodného typu na starších základoch. Vznikol v 2. pol. 18. stor. spojením dvoch gotických domov. Štvorkrídlový pôdorys so stredným dvorom. V zadnom krídle druhý priechod so zvyškom gotického portálu. Fasáda je klasicistická. Vo dvore domu bola studňa s tečúcou vodou. V budove začal v roku 1764 prednášať prvý profesor Baníckej akadémie v B. Štiavici Mikuláš Jacquin.

Ďalší archívny výskum, ktorý systematicky vykonáva PhDr. Mikuláš Čelko v Štátnom okresnom archíve v Banskej Štiavnici, však toto konštatovanie nepotvrdil. Vlastníkom domu bol v tom čase bývalý mestský richtár Ján Ignác Oberaigner, a nie Ján Krečsmáry, ktorý v tom čase vlastnil len budovu starej pošty a bývalého mestského špitála. Na základe tejto skutočnosti tak vznikli určité pochybnosti o skutočnom umiestnení sídla prvej vznikajúcej katedry akadémie. M. Čelko je názoru, že v tejto budove prvá katedra umiestnená nebola a je viac pravdepodobné, že bola zriadená v budove bývalej nemocnice, ale nevylučuje ani

možnosť jej umiestnenia v budove starej pošty.<sup>23</sup> V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF 2503/9

### ***Fritzovský dom***

Pôvodne renesančný jednoposchodový waldbürgerovský dom, ktorý patril rodine Fritz von Friedenlieb. Leží na žile Špitaler. V polovici 18 storočia bol prestavaný. Roku 1891 ho kúpil banský erár a prestaval ho podľa projektov profesora Šuleka na správnu budovu banskej a lesníckej akadémie. Fasáda budovy je bohato členená rustikou, pilarstrámi, združenými oknami a sgrafitovými pásmi, v ktorých sú banícke a lesnícke emblémy. Mrežové brány z roku 1885 od zámočníka K. Fizélyho. V budove sa už od začiatku 19 stor. konávali mestské plesy, bola v nej kresliareň, zbierky a knižnica akadémie. Po prestavbe sídlil v budove rektorát. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF 2503/10.

### ***Berggericht***

Na meste terajšieho barokového domu stál pôvodne renesančný dom asi z polovice 16. stor. Okolo polovice 18. stor. bol dom prestavaný v barokovom slohu. Fasáda domu je hladká s nadokennými rímsami a nárožným kruhovým arkierom. Mášhaus i miestnosti na prízemí sú zaklenuté valenou klenbou. Stropy na 1. a 2. poschodí sú ploché so štukovými rámami a ozdobami. Pred budovou bola fontána sv. Floriána. Do zadného traktu budovy ústi tzv. Nová štôlna Michal a malá stredoveká štôlnička. Na začiatku 18. storočia patril dom významnému prívržencovi Františka Rákócziho II., lekárovi a hlavnému komornému grófovi Gottfriedovi Hellenbachovi. V rokoch 1792 – 1854 bol v budove Dištriktuálny banský súd a v roku 1854 – 1859 Banský kapitanát. Neskôr užívala budovu Banícka a lesnícka akadémia. V roku 1927 bolo v nej zriadené Štátne banské múzeum. D. Štúra. V súčasnosti je tam geologická expozícia Slovenského banského múzea a Informačné centrum Geoparku. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF 2503/11.

### ***Žemberovský dom***

Neskorogotický dom mášhausového typu z roku 1538. Vznikol spojením dvoch starších domov. V 17. stor. ho upravovali. Má pôdorys tvaru U s malým dvorom. V spodnom mášause gotické okno a portál. V horných predsieňach renes. lunetové klenby. Pivnice vo svahu v úrovni prízemia. Fasáda sedemosová novorenesančná s kvádrikovou bosážou. V

---

<sup>23</sup> HERČKO, I. 2008: Banícka a lesnícka akadémia slovom a obrazom. Ústav vedy a výskumu UMB, Banská Bystrica, s. 156 – 157.

šiestej okennej osi neskorogotický sedlový portál s profilovanou šambránou datovaný roku 1538. Nad portálom kamenný erb rodiny Rothahn- Rubigall z Ľupče a heslo Speet patientia s letopočtom 1692. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF 2503/12.

### ***Mestský hrad, tzv. Starý zámok***

Na výbežku Paradajzu postavili obyvatelia mesta už začiatkom 13. stor. kostol P. Márie. Okolo kostola bol cintorín. Kostol stavali ako trojlod'ovú románsku baziliku, ktorá mala na konci hlavnej lode štvorcové presbytérium. Bočné lode boli ukončené polkruhovými apsidami. Na opačnej strane lode, ale v jej pôdoryse stála veža. V 15. stor. bol kostol a cintorín obohnaný múrom. Z najpozoruhodnejších exponátov múzea na Starom zámku sú neskorogotické sochy sv. Kataríny a Barbory. Na svahu pod Starým zámkom stála zvonica, ktorú zbúrali po prestavbe zámockej veže. V roku 1970 bol vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. V Ústrednom zozname pamiatkového fondu je zapísaný pod č. ÚZPF 2480/1-17.<sup>24</sup>

### **Uznesenie vlády o záchrane a obnove Banskej Štiavnice z roku 1978**

Najvýznamnejším medzníkom pre záchranu Banskej Štiavnice v 20. stor. bol rok 1978. K záchrane a obnove Banskej Štiavnice a budovaní technickej a sociálnej infraštruktúry v meste prijala Slovenská vláda 22. februára 1978 uznesenie č.58. Uznesenie bolo zaevidované v zbierke zákonov pod číslom 58. Napriek najrôznejším ideologickým bariéram sa vtedy podarilo presadiť veľkorysý projekt záchranu Banskej Štiavnice, ktorý do značnej miery pomohol zachovať pamiatkovú podstatu mesta. Napriek tomu, že v administratívno - direktívnom systéme riadenia ekonomiky neboli zdroje určené na pamiatkovú obnovu mesta vždy dostatočne efektívne použité, podarilo sa rozsiahlou údržbou, veľkými opravami a komplexnou obnovou zachrániť viac ako 40 pamiatkových objektov.<sup>25</sup>

Hlavným podnetom sa stalo uznesenie vlády Slovenskej socialistickej republiky z 22. februára 1978 (nadväzujúce na uznesenie č. 69/1977). Je to dokument ktorý, riešil problémy toho mesta komplexne a vyžadoval od všetkých zúčastnených špecifický prístup. K tomuto uzneseniu sa rozvinula široká diskusia na stránkach týždenníka *Nové Slovo*, z ktorého sme vybrali najdôležitejšie časti dotýkajúce sa týchto uznesení.

Vládne uznesenie č. 58/1978 zdôrazňuje, že Banská Štiavnica a Kremnica vyhlásené 1. júna 1950 za mestá s pamiatkovou rezerváciou, majú vo svojom historickom vývoji

<sup>24</sup> GINDL, J. 1968: Banská Štiavnica a okolie. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, s. 56 – 68.

<sup>25</sup> Anonymus 1978: Uznesenie vlády SSR z 22. februára 1978.

významné postavenie v oblasti kultúrnej, hospodárskej, výtvarnej a urbanisticko-architektonickej. Záchranu pamiatok v Banskej Štiavnici podmieňovalo splnenie týchto základných úloh: do konca roku 1979 sa malo postaviť 70 bytov na sídlisku Juh, v roku 1980 začať s výstavbou sídliska Drieňová s 1400 bytmi, ZDŠ a v roku 1981 nemocnicu s poliklinikou a hromadnými garážami. Bolo dôležité vybudovať 1. časť obchádzkovej komunikácie II/525 Hájik – Pleta, ktorá by čiastočne odbremenila historický stred mesta od ťažkej nákladnej dopravy. Konečným riešením dopravnej situácie v Banskej Štiavnici bolo vybudovanie 2. časti obchádzkovej cesty II/524 Pleta – Stará Pracháreň.

Podľa spomínaného vládneho uznesenia bolo treba zrekonštruovať kanalizačný zberač pod mestskou pamiatkovou rezerváciou a vybudovať čistiacu stanicu odpadových vôd.

Aby to najdôležitejšie záchrana kultúrnych pamiatok pokročila, mal Pamiatkostav Žilina zvýšiť objem stavebných prác zo 4,5 milióna korún v roku 1978 na 7 miliónov korún v roku 1979 a 10 miliónov korún v roku 1980. Od 1. septembra 1979 sa malo v meste zriadiť odborné učilište Pamiatkostavu, aby sa dostatok mladých odborníkov vychovával priamo v Štiavnici, kde ich mala čakať práca najmenej na desať rokov.

V týchto súvislostiach mal veľké povinnosti Projektový ústav kultúry a Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Slovenský úrad geodézie a kartografie a Slovenský geologický úrad.<sup>26</sup>

Na riešení komplexu problémov Banskej Štiavnici mali povinnosť podieľať sa ministri výstavby a techniky, priemyslu, lesného a vodného hospodárstva, stavebníctva, vnútra, školstva, zdravotníctva, kultúry, Stredoslovenský KNV, ONV v Žiari nad Hronom, a samozrejme Mestský národný výbor v Banskej Štiavnici.

V materiáloch sa konštatovalo, že záchrana historického jadra v B. Štiavnici a života schopnosť mesta do budúcnosti spočíva tak v záchrane a obnove kultúrnych pamiatok ako aj vo vyriešení kľúčových problémov technickej a sociálnej infraštruktúry: najmä vylúčenie ťažkej nákladnej dopravy z mestskej pamiatkovej rezervácie vybudovaním obchvatových komunikácií, rekonštrukcia kanalizačnej a vodovodnej siete, zmena palivovej základne, výstavba bytov a objektov občianskej vybavenosti z dôvodov uvoľňovania objektov určených k oprave a pod.<sup>27</sup>

---

<sup>26</sup> JANCURA, V. a kol. 1979: Správa z Banskej Štiavnice. In Nové Slovo, č. 7, s. 1 – 3.

<sup>27</sup> MACHALA, D. 1979: Verejnosť nevidí pod povrch. In Nové slovo, č. 11, s. 4.

## Architektonické pamiatky

Banská Štiavnica, leží uprostred malebne dramatického prírodného reliéfu centra Štiavnických vrchov. Prírodné prostredie svojim pôvabom a vznešenosťou, predovšetkým však bohatstvom rudných ložísk drahých kovov ukrytých v útrobach zeme, ovplyvnilo vznik architektonickej a urbanistickej štruktúry mesta, ktorá je svojimi osobitosťami jedinečná nielen na území Slovenska, ale aj v strednej Európe. Hlavným nositeľom originality je predovšetkým umiestnenie mesta v nezvyčajne modelovanom prírodnom prostredí v kontraste s kompaktnou zástavbou architektonických pamiatok slohovej architektúry, ktorá plynulo prechádza do rozptýlenej zástavby skromného baníckeho osídlenia vo vzťahu s technickými pamiatkami, súvisiacimi s baníctvom a hutníctvom priamo v štruktúre mesta.<sup>28</sup> Z architektonických pamiatok uvedieme aspoň tri architektonické skvosty Banskej Štiavnice a to Radnicu, Kalváriu a Klopačku.

Radnica je pôvodne prízemný gotický dom zo 14. storočia, v ktorom zasadala mestská rada. V roku 1488 bola radnica prestavaná na poschodovú budovu. Začiatkom 16. storočia bola k budove pristavaná kaplnka sv. Anny, ktorá bola v 18. storočí zbúraná, čo potvrdil aj posledný prieskum v roku 2009 a na jej mieste bolo postavené súsošie Panny Márie. Dnešnú podobu dostala radnica v rokoch 1787 – 1788. V interiéri radnice sa nachádza stropná baroková freska symbolizujúca spravodlivosť. V suterénnych priestoroch radnice bola mestská väznica. S budovou radnice sú spojené dva štiavnické divy. Vchod do radnice zo zadu a vymenené ručičky na vežových hodinách. Pri vchode do radnice je umiestnená tabuľa, pripomínajúca zápis Banskej Štiavnice na Listinu svetového, kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.<sup>29</sup>

Kalvária tvorí komplex sakrálnych stavieb na kopci nazývanom „*Scharfenberg*“. Stavba sa vykonávala od 14. septembra 1751. Stavba Kalvárie stála 27 245 zlatých, väčšinou z darov štiavnických rodín a ťažiarov. Celý komplex pozostáva zo štyroch častí. Z troch úvodných kaplniek, piatich väčších stavieb a kríža, situovaných v osi celej kompozície zo siedmych staníc, postavených pri chodníku na ľavej strane od osi a zo siedmych staníc, postavených pri chodníku napravo od osi. Stanice majú tvar kaplniek s polkruhovo ukončeným obzorom. V plytkom obzore sa nachádza reliéf. Prvé tri znázorňujú odchod Ježišov na verejnú činnosť, pokúšanie od diabla a umývanie nôh. Prvou stavbou v osi Kalvárie je dolný kostol. Jeho súčasťou je kaplnka, dve veže a oltáre v ich prízemí. Na jednej strane medzi kaplnkou a vežou

<sup>28</sup> LICHNER, M., a kol. 2002: Banská Štiavnica – Svedectvo času. Banská Bystrica, HARMONY, s. 148

<sup>29</sup> LICHNER, M. 1999: Banská Štiavnica – svetové kultúrne dedičstvo. Mesto Banská Štiavnica, HARMONY, s. 28.

je sakristia, na druhej strane byt strážcu Kalvárie. Kríž na kamennom podstavci stojí na svahu nad dolným kostolom. Sväté schody sú napodobeninou rímskych svätých schodov pri Laterénskej bazilike.

Na štiavnickej kalvárii je 34 schodov a v každom z nich bola relikvia niektorého svätca. Stanica „Hľa človek“ (Ecce homo) je dvojetážová baroková kaplnka. V Spodnej časti je figurálna scéna korunovanie tŕním, v hornej výjav, v ktorom Pilát ukazuje Krista zástupu. Horný kostol pozostáva z oválnej lode medzi hranolovými vežami. Lod' má vysoký polkruhovo ukončený portál medzi dvojicami iónskych stĺpov, poškodených počas vojnových udalostí roku 1945. V lodi je oltár zasadený do umelo vytvoreného kopca kalvárie. Na kalvárii je trojica krížov s telom Krista a dvoch lotrov, pod krížom postava P. Márie, apoštola Jána a Márie Magdalény. Pod oltárom je očistec. Boží hrob – kaplnka na opačnom svahu kopca obsahuje oltár a za ním hrob s mŕtvym telom Kristovým. Pri hrobe sochy troch žien s nádobami masť. Sedem kaplniek na ľavej znázorňuje utrpenie Kristovo. Sedem kaplniek na opačnej strane znázorňuje bolesti P. Márie. Od čias protitureckých bojov stála na vrchole „Scharfenbergu“ vartovka. Bola používaná ako pozorovateľňa a dávali sa z nej znamenia pred blížiacim sa nepriateľom.<sup>30</sup>

Klopačka je dvojposchodová vežovitá renesančno-baroková stavba z roku 1681. Vo veži Klopačky je umiestnené zariadenie, ktoré klopaním oznamovalo baníkom čas fárania. Klopanie sa ozývalo aj pri sviatočných príležitostiach, baníckych poradách, ale i pri pohreboch a požiaroch. Prízemie budovy sa v 18. storočí používalo ako väzenie pre baníkov odsúdených banským súdom.<sup>31</sup> Budova klopačky prešla do správy Slovenského banského múzea, ktoré tam zriadilo expozíciu *Triedne boje baníkov na Slovensku*, neskôr dočasnú expozíciu vývoja banskej techniky na Slovensku, v ktorej boli vyinštalované okrem iného aj funkčné modely vodostĺpcových čerpacích strojov J. K. Hella. Tieto modely boli neskôr premiestnené do stálej expozície *Baníctvo na Slovensku* v Kammerhofe a z baníckej klopačky, tohto architektonického skvostu mesta sa stala obyčajná čajovňa.

Po zrušení expozície Banskej techniky v súvislosti s realizáciou novej banskotechnickej expozície v Kammerhofe po ukončení jeho generálnej opravy, bývalí primátor mesta Ing. M. Lichner CSc. po zápise mesta na listinu kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO navrhoval, aby sa v tomto objekte realizovala trvalá expozícia venovaná tomuto historickému zápisu, čo však vtedajšie vedenie múzea neakceptovalo a priestory v Klopačke prenajalo na komerčné účely – na zriadenie čajovne.

<sup>30</sup> LICHNER, M., a kol. 2002: Banská Štiavnica – Svedectvo času. Banská Bystrica, HARMONY, s.152 – 153.

<sup>31</sup> ČELKOVÁ, M. 1976: Klopačka ožije. In Život, 26/1976, s. 48.

## **Pamiatková starostlivosť v rokoch 1978 – 2008**

Vykonané reštaurátorské a prieskumné práce ukázali náznaky akéhosi funkčného zónovania historického jadra, ktoré konečný návrh rešpektuje a umocňuje. Funkčné zóny boli vymedzené v štyroch ucelených urbanistických priestoroch: Trojičné námestie s meštianskymi domami a Starým zámkom ako zóna kultúrohistorická, priestor námestia okolo budovy mestského úradu ako zóna administratívna, uličný priestor ulice Andreja Kmeťa ako zóna kultúrospoločenská a priestor Akademickej ulice ako areál škôl s botanickými záhradami. Najvýznamnejšou a najcennejšou časťou centrálnej mestskej zóny je historické jadro, predovšetkým urbanistický priestor Trojičného námestia, ktorý vymedzuje územný plán ako kultúrohistorickú zónu. Námestie je zachované v pôvodnej podobe. Pri regenerácii historického jadra si vyžaduje najväčšiu pozornosť súčasný technický stav objektov. I keď jednotlivé zóny majú svoju prevládajúcu charakteristiku, pre oživenie a dokončovanie sa v nich budú spájať rôzne funkcie.

Lievikovitý pôdorysný tvar Trojičného námestia vytvárajú po oboch stranách meštianske domy, ktoré prešli prestavbami rôznych slohov (gotika, renesancia, barok a klasicizmus). Morový stĺp sv. Trojice v barokovom slohu situovaný v strede námestia tento urbanistický priestor dotvára. Bohatšie zdobené predné trakty budov prechádzajú v hospodárske trakty opierajúce sa o okolitý svahovitý terén, sú obklopené záhradami. Nachádzame tak dokonalú symbiózu technického diela s krajinou. Charakteristickou zvláštnosťou týchto objektov je, že nie sú podpivničené, pretože na pivničné priestory boli upravené štôlne, ústiace do nádvorí viacerých meštianskych budov.<sup>32</sup>

## **Reštaurátorský a stavebný prieskum kultúrnych pamiatok**

V územnoplánovacej dokumentácii bolo rozhodnuté, že v prvej etape prestavby centrálnej mestskej zóny Banskej Štiavnice sa bude rekonštruovať komplex Trojičného námestia v ktorom bolo treba zrekonštruovať 23 vzácných budov (z nich bola väčšina v prevádzke) a celý komplex vlastného námestia, systému ulíc, sadových a terénnych úprav, všetkých inžinierskych podzemných i nadzemných zariadení, a to s nadväznosťou na celomestskú infraštruktúru. Pritom sa predovšetkým zohľadňovalo to, že nemôže ísť len o záchranu týchto hmotných i duchovných hodnôt ale, že musí ísť o ich regeneráciu, o komplexné oživenie kde nájde svoje prostredie súčasný i budúci obyvateľ.

---

<sup>32</sup> NAGY, E. 1977: Územný plán centrálnej mestskej zóny s historickým jadrom. In Pamiatky a príroda, 26, č. 4, s. 12 – 15.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa realizoval jeden z najväčších reštaurátorských a stavebných prieskumov v Banskej Štiavnici. Z architektonických a archeologických výskumov poľských podnikov CHZB – Budimex a PKZ (Pracownie konserwacji zabytków) Gdaňsk, Poznaň a Wrocław,<sup>33</sup> realizovaných vo viacerých meštianskych domoch v Banskej Štiavnici, boli vypracované komplexné a rozsiahle materiály. Jednalo sa tu hlavne o Námestie sv. Trojice, Morový stĺp a ľavú časť Ulice A. Kmeť'a. Židovskú synagógu využívali poľskí reštaurátori ako svoje pracovisko a dokumentačné stredisko.

Pri rozboroch vplyvu banskej činnosti na povrchové objekty boli vyčlenené tri kategórie. Do prvej kategórie boli zaradené banské diela v hĺbke 70 – 120 metrov pod povrchom v tejto oblasti leží 234 objektov a účinky vplyvov z poddolovania na povrchové objekty sú tu prakticky zanedbateľné. Do druhej kategórie boli zaradené banské diela situované 40 – 70 metrov pod povrchom. Účinky banskej činnosti sa môžu prejaviť na povrchové objekty, čo bolo treba vhodne zohľadniť pri rekonštrukcii objektov, pretože v tejto oblasti sa nachádzalo 58 objektov. Tretiu kategóriu tvorili banské diela v hĺbke 0 – 40 metrov pod povrchom. Táto kategória je pre povrchové objekty zvlášť nebezpečná a preto sa bolo treba s každým objektom zaoberať a vyriešiť jeho stabilizovanie vhodným spôsobom. V tejto oblasti sa nachádzalo 80 objektov.

Uvedený počet objektov v jednotlivých kategóriách zahŕňal všetky objekty pamiatkovo chránené i nechránené. Strednú oblasť mesta ovplyvňuje žila Špitáler, prebiehajúca stredom Radničného námestia popod Fritzovským domom, ktorej dobývky sa zaraďujú do druhej a tretej kategórie. Narušeniu pamiatkového objektu a jeho havarijnému stavu predchádzalo vždy narušenie rovnováhy síl vo vlastných konštrukciách, a to bezprostrednou príčinou spočívajúcou v konštrukcii samej alebo nedostatočnou či žiadnou údržbou, ktorá zohrávala veľmi dôležitú úlohu pri narušovaní a deštrukcii objektov.

Jednými z najväčších nepriateľov pamiatkových objektov bola voda, či už povrchová alebo spodná. Povrchové vody z priľahlých svahov zaplavovali dvory, poškodené strešné odpady neboli zvedené do kanalizácie a ak tak aj bolo, nefunkčná kanalizácia neplnila svoju funkciu. Povrchová voda zmáčala murivo, ktoré sa rozpadávalo, podmáčala základy a základovú zeminu, ktorá strácala svoju pôvodnú únosnosť, objekt klesal a vznikali trhliny a deštrukcie.

Zrútenie priečelia budovy 48/II až 49/II na Trojičnom námestí 14. mája 1969 bolo spôsobené tým, že roh Jonasovho domu podmáčala povrchová voda zo strešného žľabu, čo

---

<sup>33</sup> VOLKOVÁ, T. 2003: Zbierka výskumných správ 1915 – 2004. Archívne fondy a zbierky Pamiatkového úradu SR.

konštatoval statik V. Rozinaj už v decembri 1968, keď vypracoval návrh na statické zabezpečenie ohrozených objektov. Jeho návrh sa nere realizoval a tak sa časť budovy sa v máji 1969 zrútila.

Veľmi vážna bola situácia bola na objekte Ev. a. v. kostola. Statickým prieskumom sa zistilo, že hlavnou príčinou deštrukcie kostola bola povrchová a splašková voda, ktorá sa nedostávala do kanalizačného zberača, ale presakovala pod základy kostola aj susedného domu, podmáčala ich a základová zemina strácala svoju pôvodnú únosnosť.

Pre záchranu a statické zabezpečenie pamiatkových objektov navrhoval V. Rozinaj urobiť kategorizáciu narušenia pamiatkových objektov s tým, že sa určí stupeň statických porúch. Havarijné objekty odporúčal predbežne staticky zabezpečiť drevenou výstužou a iným vhodným spôsobom. Navrhol odstrániť nedostatky v údržbe pamiatkových objektov, zabezpečiť opravu strešnej krytín, strešných žlabov a rúr a urobiť tiež podrobný statický prieskum a inžinierskogeologický prieskum všetkých objektov. Navrhol aj ich vhodné statické zabezpečenie.<sup>34</sup>

## **Ochrana baníckych technických pamiatok**

### **v súvislosti zo vznikom CHKO Štiavnické vrchy**

Samostatnú kategóriu pamiatok v Banskej Štiavnici tvoria banícke a hutnícke technické pamiatky, ktoré boli poňaté v rámci svojej ochrany do projektu novo zriaďovanej CHKO Štiavnické vrchy.

O vyhlásenie zákonnej ochrany Štiavnických vrchov sa zaslúžil JUDr. Jozef Klinda, ktorý bol v roku 1978 za Ministerstvo kultúry SSR gestorom dopracovania a realizácie uznesenia Zásad ďalšieho rozvoja štátnej ochrany prírody v SSR schválených vládou 1. septembra 1976. Ďalšie budovanie veľkoplošných chránených území bolo základnou tézou tohto uznesenia. JUDr. J. Klinda navrhol vládne opatrenia na zabezpečovanie osobitnej ochrany kultúrnych pamiatok a ich okolia v Štiavnických vrchoch, vrátane prírodných a krajinárskych hodnôt.

Vyhlásením Štiavnických vrchov za chránenú krajinnú oblasť za účelom ochrany a zveľaďovania prírodných hodnôt v Štiavnických vrchoch, ale zároveň aj za účelom ochrany širšieho okolia pamiatkovej rezervácie a zvlášť ochrany technických pamiatok rozptýlených vo voľnej prírode a zverejnením vyhlášky Ministerstva kultúry SSR č. 124/79 Zb. z 22. septembra 1979 sa Štiavnické vrchy zaradili do siete veľkoplošných chránených území

---

<sup>34</sup> ROZINAJ, V. 1977: Problematika statického zabezpečenia historického jadra Banskej Štiavnice. In Pamiatky a príroda, 26, č. 4, s. 16 – 18.

Slovenska a jej cieľom bola ochrana širšieho zázemia urbanistického skvostu - Banskej Štiavnice.

Chránená krajinná oblasť Štiavnické vrchy bola projektovaná a vyhlásená v zmysle vládneho uznesenia č. 58/78. Rozhodujúcim motívom vyhlásiť toto územie za chránené neboli prírodné hodnoty, aj keď sú všeobecne známe, ale veľké, ba v relácii k ploche najväčšie množstvo nehnuteľných, viac – menej zachovalých pamiatok technického vývoja, stavebno-technických a kultúrohistorických pamiatok na Slovensku, nachádzajúcich sa na území po tisícročia využívanom banskou činnosťou.<sup>35</sup>

V porovnaní s inými veľkoplošnými chránenými územiami, teda motív značne odlišný. Zatiaľ čo iné chránené krajinné oblasti a národné parky boli vyhlasované v človekom relatívne málo narušených, zalesnených, prevažne horských územiach a vyhýbali sa intravilánom obcí a miest, CHKO Štiavnické vrchy tvorí krajina sformovaná a pretvorená stáročnou činnosťou baníkov. Predovšetkým centrálna časť CHKO je prevažne kultivovaným krajom s množstvom ľudských sídiel, lúkami, pastvinami, záhradami, poliami, banskými haldami a systémom vodných nádrží, tzv. tajchov, ktoré slúžili na zachytávanie zrážkovej vody a spolu s prírodnými jarkami tvorili unikátny vodohospodársky systém.

Z hľadiska kritérií pre veľkoplošnú ochranu území je zaujímavá predovšetkým centrálna časť CHKO. Na banskej mape z roku 1883 je v rudnom poli vyznačených viac ako 300 banských diel (ústí štôlní a šácht), ďalej okolo 130 kilometrov napájacích a náhonných jarkov s desiatkami vodných štôlní a šácht, ďalej okolo 30 tajchov. V súčasnosti sa z nich zachovalo 25 s kapacitou takmer 6 miliónov m<sup>3</sup> vody. Z banskoštiavnickej oblasti bola do programu okrem spomínaných tajchov zahrnutá aj pracháreň, šachta František a taviareň huty.

Chápanie správneho významu zachrany pamiatok (najmä baníckych) v prírode, ako živých pamätníkov slovenského baníctva, ktoré nám vydobylo obdiv a uznanie, by sme teda mali brať nielen ako morálnu povinnosť. Pre pochopenie výnimočnosti Štiavnických vrchov spomedzi ostatných CHKO a NP je nevyhnutné poznanie aspoň náčrtu vývoja aj perspektívy, baníctva a následných činností – ako najvýraznejšieho krajinotvorného činiteľa.<sup>36</sup>

Všetky tieto súvisiace alebo nadväzujúce profesie a činnosti tvorili jeden veľký komplex vplyvov a faktorov, ktorý pretváral a formoval ráz dnešnej krajiny Štiavnických vrchov. Predovšetkým v centrálnej časti ho reprezentuje typický montánný reliéf (banský).

<sup>35</sup> HERČKO, I. 1978: Doterajší stav a úlohy ochrany baníckych technických pamiatok na Slovensku. In Památky a příroda, č. 2, s. 75 – 82.

<sup>36</sup> HERČKO, I. 1988: Ochrana banských technických pamiatok na Slovensku. In Rudy, 38, č. 11, s. 348 – 349.

Napriek uvedeným negatívam je územie zaradené do II. Kategórie oblasti CR s celoštátnym významom a svojrázne krajinné scenérie, prírodné, historické a kultúrno – historické hodnoty sú stále silnejším magnetom pre tisíce návštevníkov.<sup>37</sup>

Ďalšie kríženie záujmov, ktorých zdarné riešenie bolo jedným z čiastkových cieľov a poslání Správy CHKO na území bolo zosúladienie záujmov štátnej ochrany prírody so záujmami cestovného ruchu a rekreácie. Ich kapacity sú umiestnené prevažne v okolí tajchov, kde inak hodnotné prostredie devastovala živelná chatová výstavba, chýbajúce inžinierske siete i iné vybavenie atď. Táto čiastková problematika aj tu úzko súvisela s pamiatkárskou problematikou. Štiavnické tajchy sú evidované v štátnom zozname pamiatok ako pamiatky technického vývoja, zároveň sú hlavnými atrakciami pre letnú rekreáciu, ale aj vodnými dielami v zmysle platného zákona o vodách, ktoré však nevyhovovali daným technickým normám. Je to aj otázka sprístupňovania takmer stovky pamiatok, rozptýlených v teréne, spolu so sprístupňovaním prírodných hodnôt, kultúrno – historických hodnôt atď.<sup>38</sup>

Sieť turistických chodníkov tu už vlastne bola vybudovaná (v Štiavnických vrchoch je ich 512 km), nakoľko organizovaná turistika tu v tom čase už slávila svoju storočnicu (na legendárne Sitno sa vzťahujú jej počiatky v Európe pre stredohorské polohy). Mnohé desiatky kilometrov týchto trás po patričnom vybavení slúžia pre náučné trasy, ktoré majú vo veľkej miere vlastivedný charakter.

Vyššie načrtnuté špecifické úlohy správy územia CHKO Štiavnické vrchy sa vzťahujú v prevažnej miere na ich centrálnu – banícku oblasť. Úlohy, týkajúce sa ochrany prírodných hodnôt, sa vzťahujú na celú časť a taktiež sú veľmi rozsiahle a dlhodobé.

Počet fenoménov, ktoré sa mohli pri uplatňovaní režimu v zmysle vyhlášky MK č. 124/79 kultúrno – výchovné a rekreačne využiť, bol dosť veľký, predovšetkým v centrálnej časti CHKO. Z celkového množstva pamiatok je tu sústredených 80 – 90 %, ktoré sú viac – menej prístupné po turistických trasách.<sup>39</sup>

Ochране baníckych technických pamiatok bol venovaný aj Seminár o ochrane baníckych technických pamiatok na Slovensku pri príležitosti 20. výročia zahájenia výstavby Banského múzea v prírode, ktorý sa uskutočnil v dňoch 17. – 19. októbra 1985 sa v Štiavnických Baniach z iniciatívy Slovenského banského múzea v spolupráci so Štátnym ústavom pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, Slovenským technickým múzeom v

<sup>37</sup> anonymus 1999: Štúdiá regionálneho rozvoja regiónu mesta a regiónu Banská Štiavnica. Banská Štiavnica, Agentúra regionálneho rozvoja, Manuskript.

<sup>38</sup> HERČKO, I. 2003: Využívanie banskoštiavnických vodných nádrží pre mestský vodovod a lokálne hydroelektrárne. In Spravodaj Banského výskumu, 43, č. 2 – 4, s. 119 – 127.

<sup>39</sup> FARBIAK, D. 2008: 20 rokov CHKO Štiavnické vrchy. Výchova a vzdelávanie v ochrane prírody a krajiny, CHKO Štiavnické vrchy.

Košiciach a Slovenskou spoločnosťou pre dejiny vied a techniky pri SAV. Zároveň bol tento seminár zameraný aj na zhodnotenie úloh, vyplývajúcich z Uznesenia vlády SSR č. 155/1982 ku koncepcii záchrany technických pamiatok.

Na záver seminára prijali jeho účastníci 14 odporúčaní a záverov všeobecnej a konkrétnej povahy, z ktorých by bolo vhodné upozorniť na zaujímavé odporúčenie zapojiť zachované objekty v teréne, resp. ich zvyšky do trás turistických a náučných chodníkov a v rámci možností ich chrániť ako súčasť vyhlásených chránených prírodných území. V súvislosti s týmto treba ešte uviesť, že otázky a problémy ochrany baníckych a hutníckych technických pamiatok sú aj predmetom záujmu ďalších vedných disciplín (archeológia, monumentalistika, muzeológia, technické vedy), pričom podľa zákona č. 7/1958 Zb. SNR stali sa rovnocennou zložkou pamiatkového fondu. Ich ochrana však vo viacerých smeroch za ostatnými druhmi pamiatok značne zaostala.<sup>40</sup>

V pamiatkovej starostlivosti sa ďalej formovali snahy o záchranu Banskej Štiavnice a regiónu, ktoré uvedieme v nasledujúcich kapitolách tejto rigorózne práce.

## **Zápis na listinu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO**

Viac ako trištvrte tisícročia sa píše dejiny mesta Banská Štiavnica. Mnohokrát bolo mesto pokorené a mnohokrát mu bola predpovedaná chmúrna budúcnosť. Ničivé zemetrasenie, turecké nájazdy, smrtonosný mor či vyčerpanie legendárnych rudných žíl vážne ohrozovali existenciu Banskej Štiavnice. Svetlo ľudského ducha však nikdy nedovolilo zvíťaziť ničivým silám. Z viery a nádeje sa vždy podarilo vykresiť iskru, ktorá sa s podporou myšlienkového sily človeka sa rozhorela do svetla nových perspektív. Túto iskru sa podarilo vykresiť 9. decembra 1993 v kolumbijskej Cartagene, kde bolo mesto Banská Štiavnica uznané svetovou kultúrnou verejnosťou za svetové dedičstvo. Dlhoročné úsilie samosprávy mesta o získanie medzinárodného uznania Banskej Štiavnice, na základe ktorého by bolo možné budovať budúcnosť mesta, vyvrcholilo 10. decembra 1993 keď bola Výborom pre ochranu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO v zložení 21 zástupcov volených štátov sveta schválená, zaradená a zapísaná spolu s okolitými technickými pamiatkami na Listinu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Medzi 410 najvýznamnejších pamiatkových lokalít sveta ako prvé mesto zo Slovenska.

Súčasne Rada Európy vypracovala pre Banskú Štiavnicu projekt technickej pomoci ako vôbec prvému mestu zo všetkých postkomunistických štátov. Tým bolo zavŕšené viac ako

---

<sup>40</sup> HERČKO, I. 1988: Ochrana banských technických pamiatok na Slovensku. In Rudy, 38, č. 11, s. 348.

trojročné sústredené úsilie samosprávy mesta o dosiahnutie tohto cieľa. Zápis na Listinu svetového dedičstva sa stal významnou garanciou záchrany Banskej Štiavnice.

Bol to prvý, ale veľmi dôležitý systémový krok k revitalizácii mesta. Po rokoch ponížovania a pochybností získalo mesto späť úctu a uznanie, ktoré tomuto mestu oprávnené patria. Viac ako 3 roky trvali prípravy na tento akt, kým sa tak rozhodlo v kolumbijskej Cartagene. Je pre Banskú Štiavnicu cťou, že 136 zmluvných štátov Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva uznalo hodnoty sústredené na našom území. Je veľká česť, stať v jednom rade s egyptskými pyramídami, veľkým čínskym múrom, šikmou vežou v Pizze, moskovským Kremľom, sochou slobody v Yew Yorku, či s historickými mestami Jeruzalem, Istanbul, Rím, Vatikán, Praha, Varšava či Krakov.<sup>41</sup>

Podpísaním Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva sa Slovenská republika zaviazala plniť jeho podmienky, čoho súčasťou bol aj materiál, ktorý je pokračovaním programu záchrany týchto slovenských lokalít a nadväzuje na predchádzajúce materiály schválené vládou Slovenskej republiky.<sup>42</sup>

Na základe návrhu správy medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva za rok 2001, ktorá bola zaslaná členom komisie s pozvánkou na rokovanie, boli prorokované a spresnené jednotlivé body tejto správy a bol prijatý návrh uznesenia. Úlohy rezortov navrhované v uznesení vlády na rok 2002 mali byť financované v rámci ich rozpočtových kapitol. Predkladaný materiál však nepredpokladal zvýšenie nárokov na štátny rozpočet ani na pracovné sily a organizačné zabezpečenie. Tieto dokumenty nám však zostali nedostupné.<sup>43</sup>

---

<sup>41</sup> LICHNER, M. 1994: Banská Štiavnica svetové dedičstvo. In Štiavnické noviny, 5, č. 12 z 20. 6. 1994, s. 1

<sup>42</sup> Je to uznesenie vlády SR č. 35/ 1996 k správe o stave slovenských lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva, uznesenie vlády SR č. 509/1996 k programu podpôr a koncepcie lokalít, ktoré sú zapísané v Zozname svetového dedičstva, uznesenie vlády SR č. 220/1997 k správe medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva, uznesenie vlády SR č. 249/1998 k správe medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva za rok 1997, uznesenie vlády SR č. 706/1999 k správe medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva za rok 1998, uznesenie vlády SR č. 304/2000 k správe medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva za rok 1999 a uznesenie vlády SR č. 384/2001 k správe medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva za rok 2000. Táto správa hodnotila účasť zainteresovaných strán - rezortov. Štátnych orgánov a samospráv pri záchrane a revitalizácii uvedených lokalít za rok 2001, podľa všeobecnej štruktúry koncepcie rozvoja, ktorá bola schválená uznesením vlády SR č. 509/1996 a následne modifikovaná na konkrétne podmienky podľa charakteru jednotlivých lokalít. Rokovanie medzirezortnej komisie pre záchranu lokalít zapísaných v Zozname svetového dedičstva sa konalo 6. marca 2002 na Ministerstve kultúry SR.

<sup>43</sup> KLINDA, J. 2000: Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo. Bratislava, ROAD, MŽP SR, 97s.

## **Vyhlásenie pamiatkovej rezervácie Banská Štiavnica a Kalvária**

Nariadením vlády Slovenskej republiky z 9. augusta 2000 o pamiatkovej rezervácii Banská Štiavnica, bola vyhlásená aktualizovaná a územne rozšírená Pamiatková rezervácia Banská Štiavnica a Kalvária. Nariadenie, ktoré vyšlo v Zbierke zákonov č.280/2000 nadobudlo účinnosť od 1. septembra 2000. Podľa §2 tohto nariadenia vlády cieľom vymedzenia hraníc pamiatkovej rezervácie bolo zabezpečiť ochranu a využívanie historických, urbanistických, architektonických, výtvarných, krajinárskych a kultúrno-spoločenských hodnôt mesta Banská Štiavnica ako lokality zapísanej v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.<sup>44</sup> Toto nariadenie obsahuje v prílohe aj presné vymedzenie hraníc územia Pamiatkovej rezervácie Banská Štiavnica.

Hranice MPR mesta Banská Štiavnica sú vyznačené v mapách evidencie nehnuteľnosti a v mapách územného plánu sídla Banská Štiavnica. Pre zvýšenú ochranu architektonických a urbanistických hodnôt MPR mesta Banská Štiavnica a ochrany významných priestorových väzieb MPR s okolitým prírodným prostredím je vymedzené ochranné pásmo mestskej pamiatkovej rezervácie vyznačené na územnom pláne zóny MPR a CMZ mesta Banská Štiavnica a územnom pláne sídla Banská Štiavnica.

Pre zvýšenú ochranu architektonických a urbanistických hodnôt MPR mesta Banská Štiavnica a ochrany významných priestorových väzieb MPR s okolitým prírodným prostredím bolo vymedzené ochranné pásmo MPR hranicami pozemkov a ich parcelnými číslami.

Mestskú pamiatkovú rezerváciu charakterizuje nedotknutý pôdorys, množstvo architektonických pamiatok v rôznych architektonických slohoch od románskeho až po klasicizmus, pôvodné banícke osídlenie, vynikajúce sochárske diela, mobiliáre v sakrálnych stavbách a múzeách a archeologické lokality. Toto všetko vytvára z MPR neobyčajnú klenotnicu historicko-umeleckých hodnôt.

Nezvyčajný je urbanistický charakter mesta, ktorý je daný prudkými sklonmi terénu dvoch úvalov tiahnucich sa pod Glanzenbergom a Paradajzom. Morfológia terénu ovplyvnila spôsob zástavby z typicky radovej v MPR po samostatne stojace domčeky pôvodne baníckeho osídlenia a trasovanie dopravných a peších komunikácií.

Významnou špecifickou hodnotou je kultúrno-historický význam územia ako výsledok stáročného pôsobenia spoločenských síl (hospodársko-organizačný systém, odborné a školské inštitúcie, osobnosti, vedecké objavy, kultúry života, umelecké diela).

---

<sup>44</sup>§ 2 nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 280/2000 Z. z. o pamiatkovej rezervácii Banská Štiavnica.

Všetky tieto faktory sú predmetom ochrany a východiskom pre revitalizáciu urbanizovaného priestoru MPR v záujme zachovania a zvýraznenia jej hodnôt: hodnoty dokladu historického vývoja, hodnoty diel urbanizmu, architektúry, výtvarného umenia, techniky, hodnoty životného prostredia (prírodného, obytného, pracovného, hygienického).<sup>45</sup>

## **Zákon o ochrane a rozvoji územia Banskej Štiavnice a okolia z roku 2001**

Významným dokumentom pre ochranu a rozvoj územia Banskej Štiavnice bol zákon 100/2001 Z. z. z 30. januára 2001 O ochrane a rozvoji územia Banskej Štiavnice a okolia, na ktorom sa uzniesla Národná rada Slovenskej republiky. Tento zákon nadobudol účinnosť od 1. apríla 2001. Účelom tohto zákona bolo vytvoriť podmienky na plnenie Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, najmä na zachovanie urbanizovaného priestoru historického jadra Banskej Štiavnice a okolia, zachovanie existujúcich architektonických, umelecko-historických a technických pamiatok v ich pôvodnom prírodnom prostredí, na zabezpečenie obnovy a oživenia stredovekého historického mesta Banská Štiavnica pri súčasnom zachovaní jeho pôvodnosti a celistvosti.

Tento zákon sa vzťahuje na katastrálne územie mesta Banská Štiavnica a katastrálne územia obcí Banská Belá, Banský Studenec, Dekýš, Hodruša-Hámre, Ilija, Podhorie, Repište, Svätý Anton, Štiavnické Bane, Voznica, Vyhne, na ktorých sa nachádzajú technické pamiatky zapísané v Zozname svetového dedičstva. Správu vymedzeného územia vykonáva mesto Banská Štiavnica, ďalšie uvedené obce, ako aj miestne orgány štátnej správy podľa osobitných predpisov.<sup>46</sup>

Vláda Slovenskej republiky v súčinnosti s ústrednými orgánmi štátnej správy vytvorila tým technicko-organizačné a ekonomické podmienky na ochranu a rozvoj vymedzeného územia najmä tým, že sa týmto zákonom zaviazala napomáhať pri zachovaní a rozvoji administratívneho, hospodárskeho a kultúrneho postavenia Banskej Štiavnice v rámci Slovenskej republiky, a bude prerokúvať a schvaľovať programy podpôr na obnovu a oživenie historického jadra Banskej Štiavnice, na záchranu a zachovanie ohrozených architektonických a technických pamiatok, na ochranu pôvodného prírodného prostredia vymedzeného územia, ako aj na budovanie potrebnej technickej a sociálnej infraštruktúry (ďalej len „podporný program“).

---

<sup>45</sup> Štatút Mestskej pamiatkovej rezervácie mesta Banská Štiavnica. Všeobecne záväzné nariadenie mesta Banská Štiavnica č.1/1997, schválené Mestským zastupiteľstvom, ktoré nadobudlo účinnosť 22.9.1997.

<sup>46</sup> Anonymus 2001: Zákon 100/2001 Z.z. O ochrane a rozvoji územia Banskej Štiavnice a okolia.

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v spolupráci s príslušnými ústrednými orgánmi štátnej správy, mestom Banská Štiavnica a ďalšími obcami bude vypracúvať podporné programy a zabezpečovať ich koordináciu a kontrolu realizácie. Ústredné orgány štátnej správy by mali spolupracovať pri vypracúvaní podporných programov a technicky, organizačne a ekonomicky sa podieľať na ich plnení.

Mesto Banská Štiavnica má okrem povinností uvedených v osobitnom zákone zabezpečovať stavebnú činnosť na území mesta Banskej Štiavnice tak, aby zachovávala, obnovovala a dotvárala objekty vo vymedzenom území. Táto činnosť sa má vykonávať na vysokej architektonickej a technickej úrovni a musí zachovávať historický charakter prostredia. Nová výstavba musí harmonicky dotvárať pôvodný historický, architektonický, krajinný a urbanistický výraz Banskej Štiavnice. Kompozičné a výškové usporiadanie novej výstavby nesmie v diaľkových pohľadoch rušivo ovplyvňovať panorámu a siluety dominant pamiatkovej rezervácie. Hospodárska činnosť v Banskej Štiavnici svojím charakterom, dopravnými a priestorovými nárokmi a akýmkoľvek znečisťovaním prostredia by nemala rušivo vplývať na krajinný, architektonický a urbanistický ráz mesta.

Príprava a realizácia všetkých terénnych úprav, dopravných, vodohospodárskych, energetických, telekomunikačných a ostatných stavieb a prevádzka inžinierskych sietí sa musí realizovať tak, aby nenarušili architektonický výraz jednotlivých pamiatkových objektov i pamiatkovej rezervácie Banská Štiavnica ako celku. Mesto Banská Štiavnica a ďalšie obce musia dbať na to, aby stavebná a hospodárska činnosť na vymedzenom území neohrozovala zachovanie podstaty technických pamiatok zapísaných v Zozname svetového dedičstva a rušivo neovplyvňovala na ich historický vzhľad.

Ochrana a rozvoj územia Banskej Štiavnice a okolia sa môžu finančne zabezpečovať z rozpočtu mesta Banská Štiavnica a rozpočtov uvedených obcí, z rozpočtu ústredných orgánov štátnej správy, rozpočtov štátnych rozpočtových organizácií a štátnych príspevkových organizácií a verejnoprospešných organizácií v súlade so schválenými podpornými programami a s osobitným zákonom. Možnosť využitia príspevkov bola aj zo štátnych fondov v súlade so schválenými podpornými programami a s pravidlami použitia, z dotácií a transferov zo štátneho rozpočtu, a z darov, dotácií a grantov neštátnych inštitúcií, právnických osôb a fyzických osôb.

Štátny dohľad nad ochranou a starostlivosťou o vymedzené územie vykonáva Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v súčinnosti s Krajským pamiatkovým úradom Banská Bystrica, Obvodným úradom Žiar nad Hronom v rozsahu svojej príslušnosti a pôsobnosti podľa osobitných predpisov a mesto Banská Štiavnica a ďalšie obce v rozsahu

svojej pôsobnosti. Historické mestá, akým je Banská Štiavnica, disponujú mimoriadnou devízou, ktorá by mala byť garantom ich dynamického rozvoja a posilnenia ich postavenia ako centier kultúry a kvalitných destinácií cestovného ruchu. Touto devízou je ich kultúrne a prírodné dedičstvo, ktoré tvorí ich jedinečnú atmosféru – ich *genius loci*.

Bohužiaľ, historickým mestám často chýbajú skúsenosti ako rozumne obnovovať, využívať, adaptovať a manažovať tento jedinečný potenciál tak, aby na jednej strane zabezpečili konkurencie schopnosť týchto miest a dali ľuďom prácu, a na druhej strane, aby jedinečnosť kultúrneho a prírodného dedičstva zachovali, aby neublížili jeho identite. Výsledkom častokrát býva postupný úpadok kultúrneho a prírodného dedičstva a vzápätí aj miest samotných, a jedinečný potenciál ostáva využitý nedostatočne, alebo sa postupne nenávratne stráca.

V spolupráci s poradenskou spoločnosťou Baten&Partners Slovakia podalo mesto projekt do programu Interreg IV. B, ktorý podporí spoluprácu 15 historických miest Európy a odborných inštitúcií, zameraných na revitalizáciu historických centier miest pri zachovaní ich kultúrneho dedičstva. Požadovaná výška nenávratnej finančnej dotácie je 170 000 EUR (cca 5,5 mil. Sk).<sup>47</sup>

## **Využitie poznatkov z pamiatkovej starostlivosti pre rozvoj mesta od zápisu na listinu UNESCO po súčasnosť**

Hodnoty kultúrneho dedičstva sú trvalo ohrozované nielen prirodzenými príčinami chátrania a rozkladu, ale aj zmenami životného štýlu, transformáciou spoločenských a ekonomických podmienok, úpadkom a zánikom tradičných remesiel a techník a uplatňovaním technológií často nezlučiteľných s podstatou a charakterom týchto hodnôt. Napriek rôznym proklamáciám, zakotvením povinnosti každému chrániť kultúrne dedičstvo aj podľa Ústavy Slovenskej republiky, je táto oblasť nášho života a kultúry na nižších úrovniach rebríčka priorít našej spoločnosti. Nepochopenie významu kultúrneho dedičstva pretrvávalo desaťročia počas bývalého režimu, trvá aj dnes v podmienkach transformujúcej sa spoločnosti. Pritom nejde iba o nedocenenie kultúrneho a spoločenského významu dochovaných kultúrnych a historických hodnôt, ale aj o trvalé podcenenie ekonomického významu kultúrneho dedičstva, ktoré v každom vyspelom štáte je nielen zdrojom inšpirácie pre tvorbu nových hodnôt, ale aj zdrojom významných príjmov z rozvoja kultúrnej turistiky. Najmä našou vinou svet ešte neobjavil príťažlivé hodnoty kultúrnych pamiatok, historických

---

<sup>47</sup> Anonymus 2008: Správa o stave mesta Banská Štiavnica za rok 2007. MsÚ, Banská Štiavnica, 90 s.

miest, ľudovej architektúry a iných staviteľských klenotov zakomponovaných do jedinečnej prírody.

Práve kultúrne dedičstvo vo svojom širokom a pestrom spektre je tou konštantou, ktorá môže garantovať pretrvanie našej identity v rozširujúcom sa spoločenstve národov a regiónov Európy. Aj preto je nesmierne dôležité, aby v prvom rade pretrvali tieto kultúrne hodnoty v celej svojej rozmanitosti a osobitosti.<sup>48</sup>

K pamiatkam a to architektonickým ako aj banskotechnickým aj prírodným, ktoré sa už nachádzajú na listine UNESCO pribudli aj Mapy a plány Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici. Banská Štiavnica sa hlási k prameňu svojho vzniku, rozkvetu i úpadku už svojím názvom. Baníctvo však malo mimoriadny význam nielen pre toto mesto. Aj pre mnoho ďalších, hoci bez prídavného mena „banská“ alebo základu „baňa“ či „huta“, bolo ono raz požehnaním, inokedy prekliatím. Stopy po pracovnej činnosti aj bežnom živote dávnych i nedávnych baníkov, hutníkov, geológov a ich ostatných nepostrádateľných spolupracovníkov sa zachovali v hĺbinách aj na povrchu zeme. Našťastie zachovali sa aj písomné pamiatky – spisy a obrazové dokumenty. Sústreďujú sa v Banskej Štiavnici ako najstaršom a najvýznamnejšom banskom meste na Slovensku, kde roku 1950 vznikol Ústredný banský archív (od roku 1975 Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici).

Dokumenty, ktoré sa v banskom archíve zhromaždili za takmer šesťdesiat rokov jeho nepretržitej existencie sú usporiadané v 309 archívnych fondoch právnických a fyzických osôb, pôsobiach v banskom a hutníckom sektore a príbuzných odvetviach na území dnešného Slovenska od 15. storočia až do súčasnosti. Všetky archívne dokumenty, teda listiny, úradné knihy, spisový a účtovný materiál, mapy, plány a ďalšie druhy záznamov, ktoré sú zaradené v archívnych fondoch a majú trvalú dokumentárnu hodnotu pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov, sú súčasťou archívneho dedičstva Slovenskej republiky.

Archívne dedičstvo tvorí významnú zložku nášho kultúrneho dedičstva. Jeho časť, mapy a plány z archívneho fondu Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici (HKG) sa 19. júna 2007 stali súčasťou svetového dokumentárneho dedičstva. Boli totiž zapísané do zoznamu UNESCO Pamäť sveta. Program UNESCO pamäť sveta (Memory of the World) sa zameriava na rozvoj aktivít v oblasti evidencie, ochrany, spracúvania a sprístupňovania svetového dokumentárneho dedičstva v podmienkach globálnej informačnej a dokumentačnej spolupráce. Prijala ho Generálna konferencia UNESCO v roku 1993, teda práve vtedy, keď bolo historické jadro Banskej Štiavnice spolu s technickými pamiatkami jej okolia zapísané

---

<sup>48</sup> HERČKO, I. 1996: Banská Štiavnica na listine svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Banská Bystrica, 55 s.

do *Zoznamu svetového dedičstva UNESCO*. Jedným z cieľov programu *Pamäť sveta* je iniciovať popularizačné, vzdelávacie a informačné podujatia.

Takým podujatím je aj putovná výstava Banská Štiavnica – mesto svetového dedičstva, kde naša a zahraničná verejnosť má možnosť uvidieť aj síce nevelkú, ale hodnotnú a reprezentatívnu vzorku máp a plánov Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici. Hlavný komorský gróf, resp. komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici bol po celé stáročia hlavným realizátorom a obhajcom záujmov panovníka pri dobývaní a spracúvaní rúd v tzv. dolnouhorskej (stredoslovenskej) banskej oblasti. Právomoc hlavného komorgrófskeho úradu sa menila, pričom sa raz obsahovo aj územne rozširovala, inokedy zužovala. Bola mu podriadená nielen tzv. hornouhorská (východoslovenská) banská oblasť, ale rozličnou formou aj bane a huty v dnešnom Maďarsku, Rumunsku a Slovinsku. To všetko sa odzrkadľuje v archívnych dokumentoch takisto ako vzájomné prepojenie s ostatnými časťami habsburskej monarchie a ďalšími banskými oblasťami strednej Európy.

Mapy a plány sa vo fonde Hlavného komorskogrófskeho úradu začínajú objavovať v 17. storočí. Najstaršia mapa pochádza z roku 1641 a zobrazuje banské diela, prevádzkové objekty na povrchu, technické zariadenia a pracovnú činnosť v hlavnom erárnom závode banskoštiavnickej banskej oblasti, Hornej Bíberovej štôlni na Vindšachte (dnes Štiavnické Bane). Vzhľadom na vysokú úroveň jej obsahovej náplne a formy zobrazenia je isté, že tu vznikali mapové diela už aj predtým. Vždy bolo totiž nevyhnutné orientovať sa v rozsahu banských prác, aby sa mohli zvoliť správne postupy ďalšej ťažby či prijať iné rozhodnutia. S rozvojom baníctva počet máp narastal a zdokonaľovala sa aj úroveň zobrazovania banských revírov, závodov a jednotlivých banských diel. Vznikali prehľadné, podrobné, kutacie, údelové, dobývkové a účelové mapy (napr. mapy vodohospodárskeho systému, banskej dopravy, vetrania a pod.), geologické mapy a rozličné grafické zobrazenia banských diel a pomocných banských zariadení. Dodnes sa ich spolu s plánmi lesov, tokov, prevádzkových budov, technických zariadení, civilných a cirkevných stavieb a pod. zachovalo takmer 15 000. Mapy a plány majú rôzny formát podľa veľkosti a tvaru zobrazovaných banských diel a objektov aj podľa použitej mierky. Špecifikom je používanie banskej siahy, resp. štiavnickej banskej siahy (2,0258 m) a jej menších častí (stopa, palec, čiarka). Mierka býva kreslená, orientácia označená slovne alebo šípkou smerujúcou na sever. Pokiaľ ide o spôsob zobrazenia, môže to byť pôdorys, nárys, bokorys, pozdĺžny rez a priečny rez. Na niektorých mapách zaujmú dodatkové kresby meračských a kresliarskych pomôcok, pracovných nástrojov, pracovného procesu, obehu baníkov, flóry a fauny atď. Autormi máp a plánov sú banskí merači, ale aj rozliční banskí úradníci a dozorcovia, konštruktéri, praktikanti, murárski

majstri, stoliční geometri a iní. Významným počtom sú zastúpení poslucháči a profesori Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Mnohí z autorov sa stali uznávanými osobnosťami vedy a techniky (Samuel Mikovíni, Jozef Karol Hell, František Jozef Muller z Rakúska, Jozef Mrak zo Slovinska atď.).

Mapy a plány Hlavného komorskogrófskeho úradu zobrazujú banské diela spolu s nadväzujúcimi zariadeniami z pomerne veľkej časti Európy, zachytávajú vývoj významného hospodárskeho odvetvia, odzrkadľujú postupné zmeny banského mapovania a technického zobrazovania od 17. až do 20. storočia, potvrdzujú vzájomné prenikanie domácich i cudzích postupov a dokumentujú tvorbu mnohých významných osobností banského sektora aj iných úsekov hospodárstva. Vďaka tomu sú nepostrádateľným historickým prameňom, ale slúžia aj praktickým potrebám banských závodov, pamiatkovej obnovy objektov, hodnoteniu životného prostredia a pod. na základe týchto atribútov im experti UNESCO pripísali svetový význam, jedinečnosť, nenahraditeľnosť, ale aj potrebu osobitnej ochrany. Vyhradený priestor na prezentáciu súboru máp a plánov Hlavného komorskogrófskeho úradu na spoločnej výstave Banská Štiavnica – mesto svetového dedičstva sa rozhodli rozdeliť na šesť častí.

Začiatok výstavnej plochy zaberá stručný písomný a obrazový materiál o programe UNESCO pamäť sveta, o Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici, o vlastnom súbore máp a plánov Hlavného komorskogrófskeho úradu a niekoľko základných ilustračných máp.

V druhej časti sú prezentované mapy a plány vzťahujúce sa na Banskú Štiavnicu a jej okolie. Tretí celok tvoria mapy a plány z ostatných banských regiónov Slovenska. Do štvrtej skupiny sme zaradili mapy a plány z banských oblastí habsburskej monarchie a iných častí Európy spolu s pozoruhodnými jednotlivinami rôzneho charakteru zo Slovenska a sveta.

Poslednou spomedzi vertikálne prezentovaných máp je mapa Hlavného erárneho banského závodu Horná Bíberová štôlna z roku 1641, najstaršia v celom súbore. Vo vitrínach, rozostavených vo vnútornom priestore výstavnej miestnosti, je rozmiestnených niekoľko špecifických stvárnených máp, písomné aj obrazové dokumenty ilustrujúce prácu meračov, meračské prístroje a kresliace pomôcky, doplnené múzejnými exponátmi. Vzhľadom na stav a možnosť poškodenia starých papierových dokumentov len niektoré z nich sú vystavené v originálnej podobe, väčšina vo forme digitálnych kópií.<sup>49</sup>

---

<sup>49</sup> Anonymus 2008: Banská Štiavnica, 15. Výročie zápisu mesta a technických pamiatok v jeho okolí do Zoznamu svetového dedičstva. Banská Štiavnica, s. 22.

## Kultúrne tradície

Štiavnické baníctvo bolo svojou zaujímavou atmosférou vždy v minulosti aj bohatou klenotnicou pre múzické a výtvarné umenie. Dávalo obrazotvornosť pre básnikov, spisovateľov, hudobníkov, maliarov, sochárov, ale aj rezbárov, kováčov, zlievačov a iných zručných majstrov, ba aj pre prostý banícky ľud od najstarších dôb kultúry až podnes a poskytovalo bohaté vzory umeleckých foriem.

Veď už praveký človek mal citový vzťah k prostrediu, ktorému poskytovalo základné suroviny. Umelci a zruční majstri, remeselníci v stredoveku aj novoveku podchycovali všetkými možnosťami výrazových i výtvarných prostriedkov zaujímavú a zvláštnu atmosféru baníckeho prostredia a jeho prácu. Pre každú skupinu ľudí sú charakteristické určité prejavy a teda výnimkou nebolo ani banícke obyvateľstvo. Okrem namáhavej práce a ťažkých životných podmienok v nehostinnom teréne, týchto ľudí charakterizujú aj špecifické umelecké prejavy.<sup>50</sup>

Baníctvo ako priemyselné odvetvie sa pre nich stalo hlbokým impulzom technického dôvtipu a základňou pre vytváranie umeleckých hodnôt, ktoré sa rozvinuli do množstva tém a motivických variant a spoločne vytvárali mnohotvárnú banícku kultúru a jej typickými a jedinečnými znakmi. Najtypickejšie prejavy umeleckého cítenia štiavnických baníkov v období polovice 17. až začiatku 19. storočia reprezentuje rezbárstvo. V období 18. storočia, keď sa banská ťažba začala stávať nerentabilnou, vystupuje do popredia ďalšia umelecko-remeselná činnosť, ako aj ďalší prameň obživy – paličkovanie čipiek.<sup>51</sup>

Tieto artefakty stali sa nielen prejavom zručnosti a typickým znakom tejto oblasti, ale mnohokrát i ďalším zdrojom obživy. V hornatom teréne tejto baníckej oblasti totiž neboli vhodné podmienky pre poľnohospodársku činnosť, a tak museli obyvatelia nájsť nové spôsoby, ktorými by si svoje zvyčajne biedne sociálne pomery mohli vylepšiť. Popri týchto umeleckých prejavoch, obohatilo štiavnické obyvateľstvo našu hmotnú kultúru o aj ďalšie pre tento región špecifické a hodnotné výtvory, ako banícke betlehemy, maľované salaše, či tzv. fľaše trpezlivosti a modely baní.

Štiavnickí baníci a ľudoví umelci mali bohatú a tvorivú fantáziu a umelecké vlohy, čo nám ilustrujú napr. ukážky slávnostného baníckeho odevu, charakteristické výrobky umeleckých remesiel a to rôzne drevorezby a liatinové odliatky postáv stojacich alebo sediacich baníkov, známe „bane vo fľaši“, reliéfy s motívmi baníckych prác alebo a postavy

<sup>50</sup> LICHNEROVÁ, R. 1987: Motívy baníckej práce ako dôležité významovotvorné prvky tradičného ľudového umenia v oblasti Banskej Štiavnice. In Múzeum, č. 4, s.17 – 20.

<sup>51</sup> HESKOVÁ, L. 2002: Folklor, ľudové umenia a národná gastronómia v cestovnom ruchu. In Ekonomická revue cestovného ruchu, 35, č. 2.

baníkov v pracovných postojoch od štiavnických rezbárov, litografie so štiavnickými motívmi z 19. storočia, kolekcia baníckych svietidiel i ľudová plastika a obrazy maľované na skle od autorov z 19. storočia, oltárne obrazy s baníckymi výjavmi ako i obrazy sv. Klimenta a Nanebovstúpenie sv. Kataríny a sv. Barbory od najvýznamnejšieho maliara banských miest Antona Schmidta z roku 1750. Zvlášť pozoruhodných svojim výtvarným prejavom baníckeho motívu je aj niekoľko streleckých terčov z bohatej kolekcie 210 kusov, dokumentujúcich strelecký spolok v Banskej Štiavnici, založený v roku 1547.

Nemenej zaujímavá je tiež kolekcia bansko – štiavnických fajok, tradičných výrobkov niekoľkých generácií banskoštiavnických fajkárov. Tieto pamiatky materiálnej kultúry štiavnických baníkov a baníckeho prostredia sú nositeľmi bohatých tradícií technickej zručnosti, dôvtipu a ľudového profesionálneho výtvarného prejavu.<sup>52</sup>

Výsledkom celej tejto činnosti je množstvo zachovaných umelecko-historických zbierok v Slovenskom banskom múzeu s baníckou tematikou (olejomaľby portrétov komorských grófov a iné portréty, umelecké plastiky s baníckym námetom, keramika, porcelán, sklo a pod.), zbierky baníckeho ľudového umenia (banícke ľudové betlehemy, betlehemske prospekty - salaše, ľudové drevené plastiky baníkov - aušusníkov, ľudové olejomaľby, pochádzajúce z kaplniek pri štôlniach a baníckeho prostredia vôbec, domáce oltáriky, ľudovoumelecké práce - bane vo fľašiach a modely bani, banícke a aušusnícke rovnošaty a ich súčasti, numizmatické zbierky (mince a medaile s baníckym námetom, resp. viažuce sa k baníctvu na Slovensku), banícke pokladnice a truhlice a súbor pamiatok, viažucich sa k návštevám z cisárskeho dvora v Banskej Štiavnici (fáracie plášte, čiapky, cizelované oceľové kladivko a želiezko a grafické listy).<sup>53</sup>

## **Duchovné tradície banskoštiavnických baníkov**

Jedinečným prejavom kultúry baníkov, ktorí v Banskej Štiavnici tvorili najpočetnejšiu vrstvu obyvateľov, sú zvyky a tradície dotýkajúce sa ich každodenného i sviatočného života. Obyčajne súvisiace s prácou boli podmienené uvedomením si nebezpečenstva hroziaceho v bani, ale aj hrdosťou na banícky stav, ktorého atribútmi sú banícky znak – skrížené kladivko so želiezkom, banícka hymna, banícka rovnošata.

Viazali sa k činnosti baníckeho bratstva, baníckych spolkov i k spolkom a životu akademikov študujúcich v rokoch 1764 – 1919 na Baníckej akadémii. Niektoré vznikli na

---

<sup>52</sup> HERČKO, I. 1976: Fajky „štiavničky“. In Krásy Slovenska, 53, s. 277 – 278.

<sup>53</sup> ČELKOVÁ, M. 1989: Staré umenie v zbierkach múzea. Galéria národného umelca J. Kollára v Banskej Štiavnici, august – december 1989. Katalóg výstavy, 25 s.

základe donesených zvykov či starých baníckych tradícií, pretrvali alebo sa pretvorili do novej podoby. Iné vznikli v Banskej Štiavnici a spolu s ďalšími tradíciami udržali sa v štiavnickom salamandri. Zvyky baníkov spojené s fáráním pretrvávali do konca 40. rokov 20. storočia.<sup>54</sup>

Začiatok i koniec pracovnej zmeny sa oznamoval klopačkou, klopacím nástrojom, ktorý tvorila visiaca tvarovaná doska z javorového dreva (ladená kanálikmi vyvŕtanými z bočných strán) a drevené kladivko na klopanie. Vyklepávanie stanoveného rytmu i melódie, iné na každú príležitosť, malo funkciu hodín a v čase baníckych sviatkov, vzácných návštev či pohrebov podčiarkovalo výnimočnosť chvíle. Počas nepokojov, vojnového ohrozenia či živelných pohrôm slúžilo ako signalizačné zariadenie.

Pred fáráním sa baníci zhromažďovali v ciachovni. Ciachovanie bolo zisťovanie prítomnosti v práci, aj opatrením, ktoré umožnilo dôslednú kontrolu, či všetci vyfárali. Vykonával ho banský technik - hutman. Nasledovala modlitba k patrónovi bane, ktorého spodobovala plastika či obraz v ciachovni alebo nad vstupom do bane. Pred fáráním sa modlili modlitbu *Za požehnanie banské*, po vyfáraní modlitbou ďakovali za ochranu pred nebezpečenstvom a šťastné vyfáranie. Modlitbu predriekal hutman, baníci po ňom zborovo opakovali text.

Vo sviatok sv. Barbory, patrónky baníkov, a sviatok patróna bane sa konali slávnostné ofery. Ráno sa baníci v rovnošatách zhromaždili pred baňou, odkiaľ v sprievode sprevádzanom hudbou odišli do kostola. Počas omše obišli oltár a odovzdali finančný príspevok. Z kostola sa opäť v sprievode odobrali pred baňu, kde najvyššie postavený banský úradník predniesol reč povzbudzujúcu baníkov k poctivej práci. Odpovedal najstarší baník, ktorý mal medzi baníkmi výsadné postavenie. Nasledovala zábava financovaná z oferskej základiny vytvorenej z príspevkov baníkov i majiteľa bane. Spravovala ju banská pokladnica. Nebezpečenstvo, ktoré baníkom hrozilo v podzemí, posilňovalo ich vieru v ducha bane, ktorý kvílením, klopaním i značkovaním skál vystríhal baníkov pred nebezpečenstvom. Baníci v bani nesmeli hrešiť, písať, nikoho udrieť ani nič zabiť. Žiadna žena nesmela vkročiť do bane. Toto všetko by mohlo privodiť nešťastie. Neochránil by ich pred ním ani posvätný medailón, ktorý v bani nosili. Túžba po bohatstve podnietila vznik rozprávok o permoníkoch, ktorí dobrým baníkom mohli ukázať cestu k rudnej žile, zlých mohli potrestať stvrdnutím skaly, alebo zaplavením bane.

---

<sup>54</sup> LICHNEROVÁ, R. 1987: Motívy baníckej práce ako svojbytné významotvorné prvky ľudového umenia v oblasti Banskej Štiavnice. In Vlastivedný zborník, č. 38 – 39, s. 133 – 141.

So zanikajúcim baníctvom miznú aj banícke zvyky. Čiastočne sa udržalo príležitostné klopanie na klopačku, oživilo sa banícke omše. Do súčasnosti pretrváva jeden z najtypickejších baníckych zvykov – šachtág so skokom cez kožu a prijímaním so stavu baníckeho. Takmer 150 rokov vtlačala prítomnosť akademikov životu mesta svojrázny tón. Niektoré z akademických zvykov sa dodnes pestujú na baníckych vysokých i stredných školách po celej Európe. Na príklade banskoštiavnickej Baníckej a lesníckej akadémie možno vysledovať začiatky tradície dnešných predmaturitných stužkových slávností. Niektoré zo zvykov zanikli. Mnohé z nich opäť ožili v tradičnom salamandrovom sprievode, v ktorom sa odráža všetko, čo sa dostalo do historických dejín, ale čo na Štiavničanov silno zapôsobilo a prežilo ako legenda.<sup>55</sup>

### **Tradície salamandrových sprievodov**

Salamander bol pôvodne vážny a slávnostný sprievod poslucháčov banskoštiavnickej akadémie pri zvlášť významných príležitostiach, ako bolo prvé fárane, šachtág, pohreb profesora alebo študenta tejto školy, lúčenie sa valetantov s Banskou Štiavnicou a podobne. Konal sa vždy po zotmení. Bolo to s dôvodu, že hlavný efekt salamandrového sprievodu vytvárala hra svetiel rozsvietených banských kahancov a fakieľ. Jadro salamandrového sprievodu tvorili poslucháči baníctva banskoštiavnickej akadémie. Po odsťahovaní Vysokej školy baníckej a lesníckej do Šoporne v roku 1919 nastalo obdobie útlmu mestského spoločenského života. Medzníkom bol až rok 1934, kedy mesto znovu ožilo starobylými baníckymi tradíciami. Ku dňu sviatku sv. Cyrila a Metoda sa opäť usporiadal salamandrový sprievod mestom. Jeho organizátormi, ako aj ďalších takýchto sprievodov – vždy na sviatok Cyrila a Metoda bolo Štátne banské riaditeľstvo v Banskej Štiavnici.

Vojnový požiar prerušil sľubne sa rozvíjajúcu tradíciu salamandrových sprievodov. K ich obnoveniu došlo až 10. septembra 1949 v podvečer Dňa baníkov a hutníkov. Salamandre vstúpili do mesta aj v ďalších rokoch – 1951, 1961, 1964, 1972 a 1978 vždy začiatkom septembra pri príležitosti dňa Baníkov a naposledy v rokoch 1988 a 1991. Najpôsobivejší bol salamandrový sprievod v roku 1964. Uskutočnil sa 26. augusta ako vyvrcholenie veľkolepých osláv 200. výročia založenia Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. V salamandrovom sprievode to najčestnejšie miesto patrilo dovtedy ešte žijúcim posledným absolventom Vysokej školy baníckej a lesníckej. Pri prechádzaní objímajúcich sa sivovlasých starcov mestom nebola núdza o slzy. U nich ale aj

---

<sup>55</sup> LICHNER, M., a kol. 2002: Banská Štiavnica – Svedectvo času. Banská Bystrica, HARMONY, s. 187 – 188.

u Štiavničanov. S poslednými absolventmi svetoznámej banskoštiavnickej *alma mater* totiž akoby odchádzala do nenávratna aj spomienka na nezabudnuteľnú slávu tejto školy i mesta.

Postupne sa salamandrový sprievod vyprofiloval do tejto podoby, ako sme ho mali možnosť vidieť v roku 1988 v réžii Ing. Dalmy Štepánkovej, kedy bol usporiadaný ako jedna zo súčastí osláv, konala sa pri príležitosti 750. výročia udelenia mestských privilégií Banskej Štiavnici. Tejto veľkolepej prehliadky sa zúčastnilo 30 000 divákov nielen z Česko-slovenska ale aj Maďarska, Nemecka a Rakúska. Všetky tieto sprievody organizovali v prevažnej miere pracovníci závodu Rudné bane n.p. v Banskej Štiavnici, ktorí sa hrdo hlásili k svojmu povolaniu a Štiavničania s hlbokým citom a zmyslom pre uchovanie a šírenie starodávnych, krásnych baníckych tradícií. Medzi nich patrili Viliam Glézl, Augustín Veselý, Viliam Ladziarsky. Medzi tých čo ešte stále odovzdávajú svoje skúsenosti a znalosti z organizovania salamandrových sprievodov patrí Ing. Dalma Štepánková, Jozef Osvald a ďalší.<sup>56</sup>

Prvé zaujímavé inšpirácie o oživovanie baníckych tradícií sa začali objavovať už v roku 1936,<sup>57</sup> kedy mesto pokladalo za jednu z atrakcií štiavnického kraja živé baníctvo so svojou históriou, svojimi tradíciami a svojrázom. Tejto zaujímavosti snažilo sa mesto využiť pre propagáciu turistického ruchu nielen v tlači, ale aj každoročne oživením baníckych slávností, najmä usporiadaním Baníckeho dňa. Predstavitelia mesta sa v tejto aktivite odvolávali na mestá hľadájúce vo zveľaďovaní cudzineckého ruchu hospodársku vzpruhu svojho kraja a každoročne alebo z času načas usporiadali podujatia, ktoré mali pritiahnuť cudzincov. Bolo samozrejmosťou, že banícky festival spojený s oslavami Baníckeho dňa, ktorý mienili usporiadať, musel by sa po celý rok propagovať v tlači a všetkými inými prostriedkami. Avšak musela byť tiež snaha, aby Banícky deň poskytoval hosťom odmenu za ďalekú cestu a tak pôvodný program by sa musel z roka na rok prehlbovať.

Oživovanie baníckych tradícií sa muselo stať úlohou celej baníckej pospolitosti, lebo to bola tiež propagácia ich diela, ich stavu, ich chleba. Banícky deň, ako sa ďalej na stránkach Štiavničana píše, nemohol by ustrnúť na alegorickom a komickom, vždy rovnakom sprievode. Baníctvo má históriu, má stáročia známu scénu svojho života a na tej scéne môžu ožiť celé úseky histórie pod šírým nebom. Táto by mohla oživiť banícke veselie, historické kroje, každoročne sa mohol zablysnúť nový kus tej ťažkej striebornej rudy, symbolu baníckeho

---

<sup>56</sup> OSVALD, J. 2007: Spomienky na dvadsaťštyri salamandrových sprievodov. In Štiavnické noviny, 18, č. 34, s. 4.

<sup>57</sup> Pozri v článku uverejnenom 7. februára 1936 v spoločensko-hospodárskom nepochitickom týždenníku Štiavničan pre banskoštiavnický kraj.

života a histórie. Na programe Banického dňa (mohol by sa konať tiež viac dní), mal by pracovať stály výbor, ktorý by bol v úzkom styku s cudzineckým ruchom.<sup>58</sup>

V tomto článku vidíme určitú analógiu so Salamandrovými dňami, usporiadanými každoročne od roku 1990 ako súčasť osláv Banického dňa. Ich usporiadanie od roku 1990 sa stalo už tradíciou, ktorú založil bývalý, dnes už nežijúci primátor mesta Banská Štiavnica Ing. Marián Lichner, CSc. V pravidelne usporadúvaných Salamandrových dňoch videl nielen pestovanie a rozvíjanie baníckych tradícií bývalých banských akademikov, ale aj propagáciu mesta doma i v zahraničí pre návštevníkov od nás i zo zahraničia. Salamandrové dni sa jednoducho stali už tradíciou, ktorú bolo treba neustále rozvíjať a oživovať bohatými sprievodnými podujatiami, aby sa aspoň v druhý septembrový piatok do švíkov zaplnili štiavnické ulice domácimi i zahraničnými divákmi. Preto každoročne Banská Štiavnica ožíva Salamandrovými dňami, a preto by bolo škodou na salamander zabudnúť. Minulé, ale i posledné Salamandrové dni mali spoločné to, že boli dielom fantázie, baníckych tradícií, naplnené humorom a zábavou, ale i priblížením života baníkov a študentov. Pôvodne ich pripravovali študenti Baníckej a lesníckej akadémie, neskôr banskí úradníci, technici a baníci. Práve to im dodávalo originalitu, zaujímavosť a pôsobivosť. Tešili sa záujmu verejnosti i masovokomunikačných prostriedkov, pretože sa konajú na jedinom mieste v Banskej Štiavnici.<sup>59</sup>

Názov salamandrového sprievodu je odvodený od pohybu salamandry škvrnitej. Napodobňujúc jej pohyb prechádza sprievod z jednej strany ulice na druhú, čo pri osvetľovaní dobovými svietidlami vytvára pôsobivé divadlo. V sprievode sa pohybuje 580 postáv, ktoré znázorňujú hlavne prácu a život obyvateľov mesta. Pastier s pomocníkmi kráča na čele sprievodu a na rukách nesie jaštericu, ktorá predstavuje povest' o objavení pokladov štiavnickej zeme, zlata a striebra. Na základe ich nálezov bola *terra banensium* – zem baníkov osídlená.

Sprievod valetantov tvorí štyridsať lesníkov a taký istý počet baníkov s cigánskou kapelou. Predstavuje lúčiach sa poslucháčov Baníckej a lesníckej akadémie s obyvateľmi mesta. Baníci a lesníci sa držia za plecia a pohybujú sa kmitavým pohybom z jednej na druhú stranu. Za nimi sa vlečie opustený večný študent.

---

<sup>58</sup> NOVÁK, J. 1985: Zo starých tradícií a zvykov banskoštiavnických študentov. In KOLÁRIK, A.: Stredná priemyselná škola v Banskej Štiavnici 1735 – 1985. Martin, Osveta, s. 32 – 36.

<sup>59</sup> ŠTEPÁNEKOVÁ, D., NOVÁK, J. 1992: Banskoštiavnický salamander. Der Schemnitzer Salamander. Banská Štiavnica. Montania, spol. s r. o., s. 30 – 42.

Jadrom sprievodu je salamander. Svetielkujúci sprievod je najpôsobivejšou časťou a jeho pôvab vynikne po zotmení. Sprievod sa pohybuje pomaly a dôstojne, vlní sa z jednej strany ulice na druhú svetielkujúc pritom do noci.<sup>60</sup>

### **Ostatné zaujímavosti a zvláštnosti baníckych tradícií**

Región Banskej Štiavnice vďaka svojej histórii ponúka množstvo bohatých tradícií, ktoré sa viažu väčšinou na baníctvo a s tým je spojené aj jedinečné dielo nadšenca Ing. arch. Petra Chovana. Je to Banskoštiavnický betlehem, ktorý sa zaradil medzi najväčšie pohyblivé betlehemy na Slovensku. Zobrazuje vývoj, históriu a tradície jedného z najkrajších miest na Slovensku, Banskej Štiavnice v rezbárskej podobe.

Betlehem je hierarchicky rozdelený nasledovne: Základ tvorí 8 permoníkov ako vládcov podzemia nad ktorými sa nachádzajú spôsoby stredovekého dobývania zlata a striebra, podľa historických dokumentov – 12 kníh o Baníctve a hutníctve stredovekého učenca Georgiusa Agricolu. Potom nasleduje betlehem v jeho historickej podobe. Nad týmito časťami je samotná panoráma Banskej Štiavnice s jej dominantami a najznámejšími stavbami - ako kostol sv. Kataríny, Trojičný stĺp, Starý zámok, Nemecký kostol, Frauenberg, Piargská brána, Klopačka, Evanjelický kostol, známe Štiavnické školy, Kammerhof. Hlavná Štiavnická ulica tzv. Trotuár, ktorou sa pohybuje 28 postavičiek známeho sprievodu - Salamander. Nechýba tam Nácko, Mária Terézia a František Lotrinský, známe gotické sochy sv. Katarína a sv. Barbora od majstra MS ako aj beťári študenti.

V období do Veľkej noci 15. marca 2008 bol betlehem zväčšený o ďalšiu časť dlhú 3,5 m. Obsahuje Kalváriu so známou Štiavnickou púťou, pohľad do štiavnických krčmičiek kde sú zobrazené študentské a banícke tradície, ako tzv. Banský mesiac, hádzanie Burgermajstra do dela, slávny Šachtág, prijímanie adeptov do baníckeho stavu, tzv. skákanie cez kožu, ako i slávne, najvyššie a neomylné prezídium.

V predvianočnom období 13. decembra 2008 bola sprístupnená ďalšia časť Banského betlehemu v dĺžke 3 m a to Nový zámok a napadnutie Banskej Štiavnice Turkami. V pozadí sa vypína Sitno. V súčasnosti má Banskoštiavnický betlehem dĺžku 14 m, šírku 2,5 m a výšku 3 m. Obsahuje približne 500 postavičiek, z toho je cca 200 pohyblivých. Dielo Ing. arch. P. Chovana sa stále rozrastá ďalej budú rozvinuté spôsoby dobývania zlata a striebra, ako aj

---

<sup>60</sup> LICHNER, M., a kol. 1999: Banská Štiavnica – svetové kultúrne dedičstvo. Banská Štiavnica, HARMONY, 46 s.

typické Štiavnické remeslá ako fajkárstvo, perníkárstvo, sudárstvo, kováčstvo, kolárstva atď.<sup>61</sup>

K zvláštnostiam a zaujímavostiam mesta nepochybne patrí aj sedem divov Banskej Štiavnice, ktoré sa dostali do produktov v cestovnom ruchu ako zaujímavá atrakcia pri prehliadke mesta. Sú to tieto divy: v Štiavnici na sv. Petra a Pavla každoročne padá sneh, záhadné ručičky radničných hodín, koza uviazaná o komín, poschodie a prízemie si vymenili roly, voda tečie po moste, býk v komíne a živé hodiny.

## **Banícke technické pamiatky regiónu**

Nerastné bohatstvo banskoštiavnicko-hodrušského banského revíru umožnilo, aby sa v tomto regióne niekoľko storočí dobývali drahé a farebné kovy. Ťažili sa asi zo 120 žíl a odžilkov. V dôsledku zonality ložiska a cementácie povrchovej zóny drahokovové minerály boli zastúpené v povrchových častiach. S prenikaním do hĺbky sa postupne prechádzalo na ťažbu farebných kovov (olovo, zinok, meď), ktoré v 20. storočí tvorili podstatnú časť dobývanej suroviny. Zlato a striebro sa získavali v malých množstvách. Baníctvo poznačilo krajinu vlastnou ťažbou, povrchovými dobývkami aj výstavbou technických zariadení. V podzemí sa razili banské diela – šachty a štôlne, na povrchu sa budovali ťažné veže a úpravnicke zariadenia. Odpady vytvorili haldy a odkaliská, pohon banských zariadení vodnou energiou si vyžiadalo vybudovanie originálneho systému vodných nádrží, známych tajchov. Baníctvu slúžili aj ďalšie objekty – prachárne a klopačky, budovy banského meračstva, banské nemocnice a správne budovy. V banskoštiavnickom Kammerhofe sídlila správa baní celej stredoslovenskej oblasti, od 16. storočia Hlavný komorskogrófsky úrad.<sup>62</sup>

**Povrchové dobývky**, predpokladá sa že ťažba drahých kovov v regióne sa začínala ako povrchová na miestach, kde rudné žily vystupovali na povrch. Prvé takéto povrchové dobývky sa pravdepodobne uskutočňovali na žile Špitáler, vystupujúcej na povrch na úbočí Glanzenbergu. Masívne zrudnenie tejto žily bolo výhodné pre ťažbu aj hutnícke spracovanie. Ručným dobývaním sa v týchto miestach na povrchu vytvorila asi 650 m dlhá ryha, z ktorej bolo vydobyté a premiestnené okolo milióna ton zlato-strieborných rúd a okolitej horniny. Je to pravdepodobne najvýraznejšia technickohistorická pamiatka na Slovensku. Na skalných stenách na mieste dobývok sú stopy po dobývaní ohňom sú to začiatky ťažby v týchto miestach spojené s keltským osídlením. Ďalšie povrchové dobývky sa zachovali na Hlavnej

<sup>61</sup> HERČKO, I. 2009: Dielo majstra Petra z Banskej Štiavnice. In Krásy Slovenska, roč. 86, č. 9 – 10, s. 46; NOVÁK, J. 2009: Banskoštiavnický betlehem. In Montanrevue, roč. 2, č. 4, s. 8 – 11.

<sup>62</sup> KLADIVÍK, E. 1989: Seminár o ochrane baníckych technických pamiatok na Slovensku. In Zborník Slovenského banského múzea, roč. 14, s. 231.

žile vrchu Banište, na Moderštôlni na Kopaniciach, kde sú viditeľné pingové prepادلiská, prebiehajúcej po svahoch vrchu Tanád, kadiaľ dnes vedie náučný chodník. Na jeho trase sa prechádza okolo prepادلísk, ktoré sa vytvoril v dôsledku hlbínnej ťažby.

K technickým pamiatkam, ktoré súvisia s vlastnými dobývacími prácami, patria šachty, slúžiace najmä na zvislú dopravu rudy. Ústia starých šacht sú zväčša uzavreté a v teréne vystupujú ako výrazné priehlbiny, nazývané pingy. Takto sa napríklad javí šachta Weiden v Banskej Štiavnici, o ktorej je prvý záznam z roku 1519. Pinga šachty je oplotená a slúži expozičným účelom Slovenského banského múzea. Niektoré šachty hlbené v pevných horninách sú otvorené a zamrežované. Takouto je šachta Terézia v Banskej Štiavnici, ktorá sa v archívnych dokumentoch prvý raz uvádza v roku 1571. Je najvyššie položenou šachtou v banskoštiavnickom rudnom revíre a nachádza sa v komplexe povrchových dobývok sprístupnených pre návštevníkov. Pod touto šachtou je aj mohutný odval jalovej horniny.<sup>63</sup> Možno ich uvidieť na viacerých miestach po úbočiach kopcov okolo Banskej Štiavnice.

**Štôlne**, horizontálne banské diela, slúžili na dopravu, vetranie, fárание baníkov a na odvodňovanie. Odvádzanie podzemných vôd z pracoviska bolo úlohou tzv. dedičných štôlní. Boli to najdlhšie a finančne veľmi náročné banské diela, pri ich razení a údržbe museli spolupracovať viaceré ťažiarstva, aby sa všetky potrebné práce zvládli a zabezpečilo sa ich financovanie. Razenie dedičných štôlní spravidla trvalo celé desiatky rokov, ba niektoré sa s prestávkami razili aj niekoľko storočí.

V súčasnosti je azda najznámejšia dedičná štôlna Glanzenberg, pravdepodobne prvá odvodňovacia štôlna banskoštiavnického banského revíru. Je verejnosti prístupná ako expozícia Slovenského banského múzea. Prvá zmienka o nej pochádza z roku 1560. V 18. storočí sa stala miestom, kde fáráli najvýznamnejšie návštevy mesta a na ich pamiatku sa v podzemí umiestňovali pamätné tabule. Prvú osadili roku 1751 a pripomína návštevu rímsko-nemeckého cisára Františka I. Štefana Lotrinského. Úlohu dedičnej štôlne Glanzenberg postupne prevzala nižšie vyrazená Svätotrojičná dedičná štôlna pod záhradou Cherubínov, ďalšia zmienka z roku 1614 ju uvádza ako odvodňovacie banské dielo. Túto svoju funkciu plnila ž do polovice 18. storočia. Roku 1755 dosiahla dĺžku 9 480 m. Ďalej sa využívala ako dopravná štôlna. Roku 1828 v nej postavili prvú koľajnicovú konskú dráhu v banskoštiavnickom rudnom revíre.

Odvodňovaciu funkciu po nej prevzala Hodrušská dedičná štôlna. Oprávnenie dedičnej štôlne dostala už roku 1494, na konci 16. storočia ju však ťažiar prestali udržiavať, čo malo

---

<sup>63</sup> HERČKO, I. a kol. 1996: Banská Štiavnica na Listine svetového a kultúrneho dedičstva UNESCO. banská Bystrica, Vydavateľstvo GRADUS, 55 s.

za následok zavalenie 16 štôlní a 50 šacht. V polovici 17. storočia sa rozhodlo, že sa bude ďalej raziť v smere na Banskú Štiavnicu a budovať ako hlavná odvodňovacia štôlna. Do roku 1637 dosiahla dĺžku 1 992,5 m a odvodňovala iba hodrušské banské diela. Keď ňou roku 1751 fáral cisár František I. Lotrinský, na jeho počesť dostala nové meno Dedičná štôlna cisára Františka. V jej razení sa pokračovalo a roku 1765 dosahovala na Vindšachtu. Merala 2 967 m. Pri razení sa používal pušný prach. Roku 1809 sa pri šachte Leopold v Hodruši prerazilo jej nové ústie a práce pokračovali až do roku 1826, keď táto dedičná štôlna dosiahla konečnú dĺžku 12 149 m. Vodu odvádzala až do roku 1878, do dokončenia Voznickej dedičnej štôlne (Dedičnej štôlne Jozefa II.), ktorá je najvýznamnejšou odvodňovacou štôľňou revíru. Odvádzala banské vody do rieky Hron. Na vyústení vo Voznici sa zachoval jej pôvodný portál. Dĺžkou 16,5 km je táto štôlna najdlhším banským dielom revíru. Práce na jej razení sa začali 19. marca 1782 pri príležitosti narodenín cisára Jozefa II. a trvali s prestávkami namiesto plánovaných tridsiatich až 96 rokov. Razenie komplikovali silné prítoky vody a nedostatok vzduchu. Štôlna bola dokončená v októbri 1878. Pri razení tejto dedičnej štôlne sa uplatnilo niekoľko nových technických postupov. Najvýznamnejšie bol roku 1873 prvé využitie strojného vrtania v Uhorsku. Šlo o vrtací stroj Sachs, poháňaný stlačeným vzduchom. Pri vrtaní posledného úseku (2 736 m) sa uplatnili aj vrtacie stroje domácej konštrukcie, dielo profesorov Baníckej a lesníckej akadémie. Pri trhacích prácach sa vyskúšalo elektrické odpaľovanie náloží. Pri meračských prácach na úseku medzi šachtami Zipser a Amália v rokoch 1876 – 1878 nahradili dovtedy používané kompasy a závesné sklonomery banskými teodolitmi.<sup>64</sup>

Voznická dedičná štôlna odvádza banské vody zo štiavnickej a hodrušskej oblasti doteraz. **Štôlna Prostredná baňa Všetich svätých**, ktorá sa nachádza v dedine Hodruša-Hámre, jej zrekonštruovaný podzemný areál tvorí jedinečný skanzen hodrušského baníctva. Tu boli zaznamenané prvé banícke práce v Hodrušskej doline a dobývalo sa až do roku 1950, kde je možné vidieť ručne kresané chodby, komíny a dobývky, jedinečný labyrint, najzachovalejší banský komplex v revíri je učebnicou razenia banských diel, ich vystužovania a dobývania rúd. Prítomnosť banskej činnosti a existenciu štôlní si uvedomujeme predovšetkým vďaka ich ústiam a portálom. Datovanie na nich spresňuje, kedy boli vybudované či opravované. Ak bola štôlna razená do skaly, portál môže chýbať. Viaceré

---

<sup>64</sup> KLADIVÍK, E. 1977: Vývoj odvodňovacích banských diel na Strednom Slovensku. In Zborník Slovenského banského múzea. roč. 8, s. 95 – 108.

portály štôlní sa po rekonštrukcii stali zaujímavými pamiatkami na banskú činnosť. Z bezpečnostných dôvodov sú pre verejnosť neprístupné, uzatvorené a zabezpečené.<sup>65</sup>

Najstaršou je štôlna Bieber, ktorú začali raziť v polovici 14. storočia. Roku 1627 sa v nej prvý raz na svete uskutočnilo rozpojovanie horniny podzemím strelným prachom. Štôlna Bartolomej slúži dnes ako vstup do podzemnej expozície Banského múzea v prírode.

#### **Do zoznamu technických pamiatok sú zaradené tieto štôlna a ich ústia:**

Banská Belá: Belianska dedičná štôlna

Banská Štiavnica: ústie Dolnej Bieberovej dedičnej štôlna, Hornej Bieberovej štôlna, dedičnej štôlna Glanzenberg, Krátkej štôlna Klinger, Dlhej štôlna Klinger, štôlna Kornberg a štôlna Michal

Hodruša-Hámre: ústie štôlna Birnbaum, Dedičnej štôlna cisára Františka, štôlna Ján Baptista, štôlna Mikuláš a prekopy k šachte Lill

Štiavnické Bane: ústie štôlna Colorado, štôlna Pachomi a štôlna Antona Paduánskeho

Vyhne: ústie štôlna Antona Paduánskeho a dedičná štôlna Hoffer

**Šachty a ťažné veže** zachované na svojom mieste presne lokalizujú pôvodný banský závod. V Banskej Štiavnici ide o šachtu František, hĺbenú od roku 1806, ktorá umožňovala dobývanie z bohatej striebornej žily Gruner. Pôvodným ťažným zariadením v tejto šachte bol konský gápel a vodné koleso, ktoré v roku 1868 vystriedal parný ťažný stroj vyrobený firmou Kachelmann vo Vyhniciach. Roku 1894 ho vymenili za zariadenie z Kremnice a v rokoch 1912 – 1913 tento ťažný stroj prerobili na elektrický pohon. Elektrocentrálu pri šachte František vybudovali už roku 1903. Po prvej svetovej vojne šachtu prehĺbili o 50 m, takže dosiahla hĺbku 562 m. Pri prácach sa podarilo navštíviť termálny prameň a teplota pracovísk na spodných obzoroch dosahovala 42 °C. Veľká modernizácia tejto šachty prebiehala v rokoch 1927 – 1930 spolu s výstavbou novej flotačnej úpravne. Roku 1971 vymenili skorodovanú ťažnú vežu. Šachta slúžila do roku 1975. Na pôvodnom mieste stojí aj ťažná veža šachty Mayer v Hodruši-Hámroch, v priestoroch pôvodného Dolnohodrušského banského závodu. Názvy tejto šachty sa menili. Známa je z histórie ako šachta Hubná, Vrbna aj ako šachta Rudolf nakoniec sa ustálilo jej súčasné označenie. Hĺbiť ju začali roku 1786 v súvislosti s razením Dedičnej štôlna Jozefa II. (Voznickej dedičnej štôlna) jej hĺbka je 94,67 m. Po vyrazení dedičnej štôlna stratila svoj význam. Zmena nastala až v 30. rokoch 20. storočia, keď sa v Dolnohodrušskom banskom závode vybudovala flotačná úpravňa a Voznickou dedičnou štôlnou sa dopravovali flotačné koncentráty do Banskej Štiavnice. Šachtu zrekonštruovali,

<sup>65</sup> HOCK, M. 1990: Voznická dedičná štôlna. In Zborník prednášok Problematika odvodňovania rudných baní. Banská Štiavnica. s. 20 – 36.

postavila sa ťažná veža, ťachtová budova a budova strojovne ťažného stroja, kde bol zabudovaný ťažný stroj zo ťachty Ondrej, vyrobený roku 1908. Toto zariadenie je doteraz na svojom pôvodnom mieste a ide o najstarší pôvodný funkčný ťažný stroj na Slovensku.

Do zoznamu pamiatok je zaradená aj ťachta Terézia, spomínaná od začiatku 18. storočia, hlboká 305 m, a ťachta Weiden (prvá zmienka roku 1519), hlboká 212,7 m. Tieto ťachty sú bez ťažných veží a ich ústia sú zabezpečené. Ťachta Ondrej, ktorá sa nachádza v areáli banského skanzenu, bola vyhlbená roku 1698 a je hlboká 433 m používali sa v nej rozličné ťažné zariadenia – konský gápeľ, neskôr reverzné vodné koleso. Roku 1764 nad ťachtou postavili čerpací gápeľ. V 19. storočí ju prehĺbili a v rokoch 1831 – 1836 tu inštalovali Schittkov vodnostlpcový ťažný stroj s ležatým valcom, prvý svojho druhu v Uhorsku. Od roku 1908 sa používal elektrický ťažný stroj, napájaný jednosmerným dynamom poháňaným vodnou turbínou. Turbína bola inštalovaná už roku 1898. Ťachtovú budovu, ktorú v rokoch 1924 – 1928 rozobrali, pri výstavbe banského skanzenu nahradila oceľová ťažná veža zo ťachty Rúfus z Poproča. Neskôr, v rokoch 1980 – 1984, nad ústím postavili novú ťachtovú budovu.

Do banského skanzenu bola prenesená drevená ťažná veža zo ťachty Mária z Banskej Štiavnice a takisto drevená ťažná veža zo ťachty Žofia z Banskej Belej. Ťažnú vežu ťachty Mária aj s ťažným strojom premiestnili do skanzenu roku 1965. Pôvodnú ťachtu Mária začali hĺbiť roku 1702 a dosiahla hĺbku 461 m. Pracoval v nej Wattov parný stroj, prvý v dolnouhorskej banskej oblasti, ktorý roku 1866 nahradil výkonnejší. Roku 1912 ťažné zariadenie elektrifikovali. Drevenú ťažnú vežu ťachty Žofia z Banskej Belej na novom mieste postavili v rokoch 1965 – 1967. Pôvodná ťachta Žofia sa hĺbila do roku 1816 a o štyri roky v nej inštalovali praný čerpací stroj. Po roku 1859 ťachtu len udržiavali a pracovalo sa v nej s prestávkami. Elektrický ťažný stroj dostala roku 1908. Bol to výrobok firmy Kachelmann, ale využíval sa len do roku 1920. Nový ťažný stroj, namontovaný roku 1943, bol na tomto mieste takisto krátko, len do roku 1950. Ťachtu po jeho demontovaní zaplavili na úroveň Belianskej dedičnej štôlne.

Do banského skanzenu patria aj ďalšie objekty zo zoznamu technických pamiatok. Je to predovšetkým Pracháreň – pôvodná budova postavená v polovici 18. storočia ako hlavný sklad čierneho trhacieho prachu. Na budovu roku 1781 namontovali bleskozvod, jeden z prvých v Uhorsku. Ďalej sú to strojovne ťažných strojov zo ťachty Mária, ťachty Žigmund a ťachty Lill.<sup>66</sup>

---

<sup>66</sup> Anonymus 2008: Banská Štiavnica, 15. Výročie zápisu mesta a technických pamiatok v jeho okolí do Zoznamu svetového dedičstva. Banská Štiavnica. s. 14 – 15.

## **Prírodné a kvázi prírodné zaujímavosti a pamiatky**

Vodné nádrže v banskoštiavnicko-hodrušskej banskej oblasti, známe ako tajchy, vznikali predovšetkým pre potreby banskej činnosti. Toto územie, bohaté na nerastné suroviny bolo chudobné na vodu. Voda však bola nevyhnutnou podmienkou ťažby a spracúvania rúd. Jednak ako zdroj energie na pohon ťažných aj čerpacích strojov, jednak na úpravu rudy v úpravníckych zariadeniach, ktoré spotrebovali veľké množstvo vody. Riešením jej nedostatku bolo prehĺbenie dolín hrádzami a vybudovanie siete zberných a náhonných jarkov.

Vodné nádrže v tejto oblasti sa budovali už od 16. storočia. Nová etapa ich výstavby a využívania sa začala v 18. storočí, keď banská ťažba s prechodom do väčších hĺbok dlho bezvýsledne bojovala proti zatápaniu baní. Baníctvo v tomto regióne zachránili nové konštrukcie čerpacích strojov a vybudovanie dômyselného systému vodných nádrží. Hlavnú zásluhu na tom má skupina vynikajúcich odborníkov sústredená okolo banských technikov Mateja Kornela Hella, Jozefa Karola Hella či Mateja Zipsa a kartografa, matematika a staviteľa Samuela Mikovíniho. Nimi vybudované nádrže tvorili skutočný systém, ktorý zabezpečil dostatok energie pre baníctvo až do čias využívania parnej a elektrickej energie.<sup>67</sup>

### **Vodné nádrže sa podľa priestorového rozmiestnenia delia na:**

Banskoštiavnické: Malá vodárenská nádrž, Veľká vodárenská nádrž, Červená studňa, Klinger a Ottergrund

Belianske: Beliansky, Halčiansky a Goldfusský tajch

Hodrušské: Dolný hodrušský, Brennerštôlniansky a Moderštôlniansky tajch

Kolpašské: Veľký kolpašský, Malý kolpašský a šesť Kysihýbeľských tajchov

Piargske: Veľká Richňava, Malá Richňava, Vindšachtské, Evička, Bakomi, Horný vindšachtský tajch a Počúvadlo

Vyhnianske: Rozgrund a Bančiansky tajch

Ostatné: Antolský, dva Komorovské, Michal-štôlniansky a Krehsengrundský tajch.<sup>68</sup>

Každý z tajchov je čímsi výnimočný. Napríklad Ottergrund je najvyššie položený a najmenší – leží vo výške 800 m n. m. na východnom svahu vrchu Paradajz. Zakreslený je na mape z roku 1747. Využíval sa ako zdroj vody pre šachtu Amália, neskôr ako zdroj vody na hasenie a v 19. storočí sa voda z neho viedla vodovodným potrubím do skúšobni v Kammerhofe. Tajch Klinger vybudovali pre šachtu Žigmund podľa plánov J. K. Hella

<sup>67</sup> HOCK, M. 1973: Konferencia Voda v službách baníctva. In Rudy. 21/1973, č. 5, s. 157.

<sup>68</sup> Anonymus 2008: Banská Štiavnica, 15. Výročie zápisu mesta a technických pamiatok v jeho okolí do Zoznamu svetového dedičstva. Banská Štiavnica. s. 14 – 15.

v druhej polovici 18. storočia. Keď sa využívanie jeho vody na pohon vodnostlpcového čerpaceho stroja skončilo, opravili ho pre potreby šachty Maximilián a neskôr pre šachtu Ondrej. Ako jediný z tajchov ho roku 1829 kompletne prestavali. Už od roku 1850 sa ako prvý využíval na rekreačné účely. Vodárenské tajchy patria medzi najstaršie. Veľká vodárenská nádrž bola postavená v rokoch 1500 – 1510 pôvodne ako zdroj pitnej vody a protipožiarna nádrž. Malú vodárenskú nádrž vybudovali na konci 16. storočia.

Rozgrund zo skupiny vyhnianskych tajchov je pozoruhodný svojím technickým riešením. Projektoval ho Samuel Mikovíni (1741) a v rokoch 1743 – 1744 sám viedol jeho výstavbu. Riešenie a sklon hrádze tejto nádrže vyše sto rokov platili za najodvážnejšie v rámci všetkých vodných nádrží na svete. Voda z Rozgrundu poháňala banské zariadenia v Bančianskej a Vyhnianskej doline. V druhej polovici 18. storočia hrádzu zvýšili a objem nádrže sa zväčšil. Po skončení banskej prevádzky nádrž využívala firma Kachelmann a od 30. rokov 20. storočia slúži ako zdroj pitnej vody. Pri rekonštrukčných prácach v rokoch 2004-2005 bola opravená hrádza, vyzmáhaná výpustná štôlna na hrádzi a obnovila sa funkčnosť výpustných ventilov.

Samuel Mikovíni sa zúčastňoval aj na oprave a rekonštrukcii Veľkého kolpašského tajchu. Tento tajch vybudovali v roku 1730 a slúžil na pohon úpravníckych zariadení – stúp pri Banskej Štiavnici. Hrádza však presakovala, vznikli v nej trhliny a museli ju roku 1746 opraviť podľa Mikovíniho projektu. Zvýšením hrádze sa problémy vyriešili. Predĺžením hrádze roku 1774 vznikol Malý kolpašský tajch.

Najvýznamnejší vodohospodársky systém sa utvoril v oblasti dnešných Štiavnických baní, na vtedajšej Vindšachte. Prvý, dnes už zaniknutý Dolný vindšachtský tajch vybudovali v rokoch 1626 – 1628. Nasledoval tajch Evička, ktorý sa spomína roku 1638. Na konci 17. storočia na ňom opravili a zvýšili hrádzu. V 18. storočí existujúce tajchy už nestačili dodávať vodu na pohon čerpadiel a hrozilo zastavenie ťažby. Matej Kornel Hell roku 1710 podal návrh na výstavbu väčšej vodnej nádrže. V rokoch 1712 – 1713 bol vybudovaný Veľký vindšachtský tajch. Podľa Mikovíniho projektu sa jeho hrádza mala zvýšiť o 2 – 4 metre, ale uskutočnilo sa to až roku 1788, keď ju zvýšili o 2,5 metra. Táto nádrž poskytovala vodu baniam a úpravárenským zariadeniam v okruhu Vindšachty, Štefultovskej doliny a dolnej časti Štiavnickej doliny.

Roku 1735 sa začala výstavba ďalšej vodnej nádrže. Najskôr bola známa ako „tajch ktorý sa stavia na Krexengrunde“, v čase dokončenia ju nazývali St. Pacomii (podľa pustovníka sv. Pachomia) a v súčasnosti ju poznáme ako Bakomi. Šlo o to, že pri naplnení Veľkého vindšachtského tajchu voda z neho zbytočne odtekala a nevyužívala sa. Nová nádrž

ju mala zachytiť ako zásobu, vďaka ktorej bolo možné prácu čerpadiel a stúp predĺžiť o niekoľko týždňov. Projektantom nádrže bol Jan Brinn, žiak Samuela Mikovíniho. V tom istom roku sa začala výstavba richňavských vodných nádrží. Prvý projekt vypracoval Jan Brinn, ale napokon sa stavalo podľa projektu Samuela Mikovíniho. Pôvodne vznikla len jedna veľká nádrž, ale roku 1746 bola vážne poškodená a pre nestabilitu bolo treba jej hrádzu predeliť priečnou hrádzou. Tak vznikli dnešné dve nádrže. Keďže Richňava leží na rozhraní povodí riek Ipľa a Hrona, dovádzanie vody do nových nádrží si vyžiadalo vybudovanie systému jarkov celkovej dĺžke 24 km. Richňavské vodné nádrže a Veľký vindšachtský tajch boli prepojené Hlavnou richňavskou vodnou štôľňou. Keď roku 1751 prerazili Novú richňavskú vodnú štôľňu, Malá Richňava sa ňou spojila s nádržou Bakomi. Vodné štôľne dosiahli dĺžku 1,7 km.

Zásobovanie vodou sa skomplikovalo po prerazení Dedičnej štôľne cisára Františka (Hodrušskej dedičnej štôľne) roku 1765. Tá totiž odvádzala vody do Hodrušskej doliny a odviedla aj vodu využívanú na pohon stúp v Štefultovskej doline. Vodu stratili aj niektoré banské mechanizmy na Vindšachte. Situáciu vyriešila až vodná nádrž Počúvadlo. Návrh na jej výstavbu spracoval Jozef Kornel Hell a po pripomienkach zememerača Dembschera sa hrádza posunula o niečo nižšie, čím sa zvýšilo množstvo vody kumulovanej v nádrži. Stavba prebiehala v rokoch 1775 – 1779. Rozsahom najväčšou a hospodársky najdôležitejšou bola skupina piargských tajchov, jednak rozsiahlou sieťou zberných a náhonných jarkov, ako aj významnou prepojenosťou vodnými jarkami a štôľňami. Ich využiteľná kapacita tvorila asi polovicu objemu všetkých vodných nádrží banskoštiavnického rudného revíru.

V spojitosti s tajchom Počúvadlo je potrebné uviesť jeden z najzaujímavejších bodov celého banskoštiavnického vodohospodárskeho systému, ktorým je Krížna, uzol štyroch zberných jakov. Keď sa v tomto mieste uzavrel Počúvadliansky jarok, všetka voda sa dala odvieť cez Široký jarok do vyššie položeného tajchu Veľká Vindšachta. Po naplnení vindšachtského tajchu sa uzavrel Široký jarok a voda tiekla do nižšie položeného tajchu Počúvadlo. Voda dokonca mohla tiecť obidvoma smermi odrazu, do Veľkej Vindšachty aj do Počúvadla. Voda z Počúvadla prechádzala na piargskú (štiavnickú) stranu cez vodný jarok kombinovaný s vodnými štôľňami. Voda z Richňavských tajchov sa na štiavnickú stranu dostávala dvoma vodnými štôľňami. Vodný energetický potenciál piargskej skupiny bol využívaný na pohon banských a úpravárenských zariadení erárneho banského závodu Horná

Bieber štôľňa, nachádzajúcich sa v oblasti terajšej obce Štiavnické Bane, ako aj v Štefultovskej a Svätoantonskej doline.<sup>69</sup>

Výstavba unikátneho vodohospodárskeho systému sa tým dovŕšila. Vindšachtské vodné nádrže a ich okolie sa do druhej polovice 19. storočia využívali aj na rekreačné účely. Na prelome 19. a 20. storočia prestali plniť svoj pôvodný účel aj ďalšie tajchy a takisto sa z nich stali vyhľadávané miesta na kúpanie. Originálnosť štiavnického vodohospodárskeho systému, jeho konštrukčné riešenia – sypané zemné hrádze, vynachádzavé využitie terénu, vybudovanie zberných a náhonových vodných jarkov, vyrazenie vodných štôlní a spracovanie režimu využívania veľkého objemu vody, ktorý akumulovali vodné nádrže – umožnili, aby sa v oblasti bez prirodzeného vodného zdroja práve voda nakoniec stala hlavným energetickým zdrojom.<sup>70</sup>

K prírodným zvláštnostiam, zaujímavostiam a pamiatkam Banskej Štiavnice a okolia neodmysliteľne patria národné prírodné rezervácie, chránené areáli a prírodné pamiatky.

Botanickú záhradu o rozlohe 3,5 ha vysadili v rokoch 1838 – 1861. Na jej výsadbe a zveľadovaní sa podieľali vysokoškolskí profesori, najmä R. Feistmantel, K. Wagner, F. Illés, L. Fekete, E. Vadas. Záhrada je rozdelená na dve časti cestou. V oboch častiach záhrady je vysadených okolo 250 rôznych domácich a cudzokrajných drevín. Ojedinelými druhmi v našom klimatickom pásme sú sekvoja mamutia, céder libanonský, céder atlantický, kôrovník amurský, kryptoméria japonská a ďalšie.

### ***Arborétum Kysihýbel***

Za účelom pestovania a introdukcie cudzokrajných drevín, ktoré by boli schopné zvýšiť produkciu dreva v miestnych podmienkach založil Arborétum v roku 1900 asistent na Baníckej a lesníckej akadémii J. Tužoš na ploche 7,73 ha. Na svoju dobu to bol objekt veľmi originálny a priekopnícky. Arborétum je rozdelené na 350 plôch o veľkosti 15 x 15 m. Na tejto ploche je vysadených celkom 282 druhov a foriem drevín, ktoré pochádzali z rozličných oblastí severnej pologule. Najviac sa vysádzali dreviny z oblasti Severnej Ameriky. Súčasne sa vysádzali aj domáce dreviny, s ktorými sa mali cudzokrajné dreviny porovnávať. Arborétum sa okrem iného pokladá za vzácny zdroj reprodukčného materiálu so širokým využitím.<sup>71</sup>

<sup>69</sup> LICHNER, M. a kol. 2002: Banská Štiavnica – Svedectvo času. Banská Bystrica, HARMONY, s. 94.

<sup>70</sup> Anonymus 2008: Banská Štiavnica, 15. Výročie zápisu mesta a technických pamiatok v jeho okolí do Zoznamu svetového dedičstva. Banská Štiavnica. s. 14 – 15.

<sup>71</sup> LICHNER, M., A kol. 2002: Banská Štiavnica – Svedectvo času. Banská Bystrica: HARMONY, s. 252.

### ***Kamenné more vo Vyhniach***

Horný okraj kamenného mora leží v nadmorskej výške približne 400 metrov. Výškové rozpätie vrcholu a kamenného mora, asi 100 metrov, výrazne podmienilo formu vzniku takéhoto povrchového tvaru. Výrazne sa tu podieľajú gravitačné pohyby, ktoré na pomerne veľkú vzdialenosť presunuli i veľké bloky horniny. V niektorých častiach územia je zreteľné i gravitačné triedenie materiálu. K vzniku kamenného mora prispelo azda aj narušenie masívu počas zemetrasení. Proces tvorby pôsobením exogénnych činiteľov (voda, ľad) pozvoľne pokračuje až do súčasnosti.

Kamenné móre vo Vyhniach, ako geologická rezervácia, je jedno z najstarších a najznámejších slovenských chránených území. Bolo schválené v roku 1937 (13 ha). Mohutný plošný rozsah a krásna ukážka genetickej spojitosti materského masívu a kamenného mora a následného produktu zaraďuje toto územie medzi celoštátne významné javy. Je to plošne najrozsiahlejšie kamenné more vo vulkanickej časti Karpát.<sup>72</sup>

### **Banské pamiatky a banícke tradície ako súčasť projektov cestovného ruchu a montánneho turizmu**

Región Banskej Štiavnice vo veľkej miere splýva s pohorím Štiavnické vrchy a v rámci Slovenska reprezentuje špecifický typ krajiny s osobitým vývojom osídlenia a vzťahu medzi prírodným prostredím a ľudskou činnosťou. Štiavnické vrchy patria medzi najzaujímavejšie pohoria na Slovensku práve preto, že ich dnešná tvárnosť sa stáročia formovala v jednote geologických, geomorfologických, hydrologických, klimatických a biologických daností s intenzívnou hospodárskou aktivitou, najmä baníctvom drahých kovov. Možno ich charakterizovať ako „región dlhodobého a intenzívneho spolužitia človeka s horami“. Z tohto regiónu vytvára nečakane romantickú a turisticky príťažlivú krajinu. O túto podobu širšieho okolia Banskej Štiavnice sa zaslúžila predovšetkým geologická stavba Štiavnických vrchov, od ktorej sa odvíjajú všetky nielen prírodné, ale aj kultúrne osobitosti tohto regiónu.

Štiavnické vrchy patria do systému mladovulkanických pohorí na Slovensku. Sú výsledkom dlhodobej sopečnej činnosti prebiehajúcej na tomto území od obdobia mladších treťohôr až do štvrtohôr. Hlavnými horninami sú tu najmä andezity, ryolity, brekcie a tufy, v menšej miere karbonáty – dolomity a vápence. Vďaka vulkanizmu vznikli v Štiavnických vrchoch bohaté ložiská drahých a farebných kovov (nachádza sa tu viac ako 120 rudných žíl a opísaných tu bolo viac ako 140 minerálov), ktoré predurčili túto oblasť na storočia trvajúcu

---

<sup>72</sup> BOZALKOVÁ, L. a kol. 1972: Kamenné more vo Vyhniach. Ochrana neživej prírody Slovenska. s. 2.

súvislú banícku činnosť. Výrečným svedectvom o pôvode pohoria sú nielen typické prejavy vulkanického reliéfu, zvyšky lávových prúdov, ako je napríklad bralnaté Sitno, najvyšší vrch pohoria (1 009 m n. m.), Szabóova skala pri vchode do Sklenoteplíckej doliny, alebo typický vypreparovaný sopúch banskoštiavnickej Kalvárie, ale aj výsledky rozpadu sopečných hornín, ako je Kamenné more pri Vyhniach.

O geologickej minulosti regiónu jedinečným spôsobom vypovedá sama poloha Banskej Štiavnice, ktorá leží vnútri mohutnej kaldery Štiavnického stratovulkánu. Existencia a exploatácia rudných žíl s obsahom striebra, zlata, olova a ďalších rúk farebných kovov zanechala po sebe charakteristické tvary reliéfu, ktorých súhrn dáva banskoštiavnickému regiónu charakter montánnej krajiny. Prejavy montánneho reliéfu sa tu vyskytujú v rozsahu a pestroste, aké v iných oblastiach na Slovensku nenájdeme.

Aj oko nezasväteného pozorovateľa upútajú zachované zvyšky banských diel v podobe terénnych nerovností na svahoch okolo Banskej Štiavnice, ako sú predovšetkým staré banské odvaly (haldy), prepadnuté vstupy do baní, opustené štôlne a pod. Na miestach dlhoročnej prospektorskej činnosti a banskej ťažby vznikla svojská, často prekvapujúca „umelá krajina“. Osobitou hodnotou prírodného prostredia regiónu, a zároveň najtypickejším prejavom splynutia prirodzených a umelých prvkov krajiny sú vodné nádrže, známe v regióne pod menom *tajchy*.

Vznikali od 16. storočia (s vrcholným obdobím v 18. – 19. storočí) v dolinách prehradených hrádzami a zrážková voda sa do nich dovádzala vykameňovanými banskými jarkami. Tvorili premyslenú sústavu a ich pôvodným poslaním bolo poskytovať energetickú a technologickú vodu nevyhnutnú pri banskej a úpravníckej činnosti. S poklesom a napokon zánikom banskej činnosti postupne prevzali najmä rekreačnú funkciu (Počúvadlianske jazero, Richňavské jazero, Vindšachtská nádrž, Evičkin jazero, Klinger, Veľká vodárenská nádrž, jazerá v Banskom Studenci a Hodruši atď.), resp. funkciu zdroja pitnej vody (Rozgrund).

Tieto jazerá vďaka prírodným danostiam sa natoľko prispôbili okolitému prostrediu, že – podľa slov priekopníka modernej ochrany prírody v regióne Milana Kapustu – „zprírodnili“, stali sa súčasťou krajiny Štiavnických vrchov“. Zberné jarky vedené členitým terénom racionálne a citlivo, prispeli k modelácii, „zmäkčeniu“ a členeniu krajiny. Väčšina z nich je tak citlivo zasadená do prírodného prostredia, akoby ich projektovali dnešní najvýznamnejší krajinári, alebo akoby odjakživa patrili do tohto prostredia. Okrem toho viaceré z nich sú oázou pokoja, farebných odrazov okolitého lesa v ich vodách, a najmä tieto priťahujú návštevníkov, ktorí sú vždy ich prítomnosťou prekvapení.

Zaujímavým spôsobom sa utváral aj rastlinný pokryv a živočíšne pomery štiavnického regiónu. Hoci okrem niekoľkých výnimiek nepredstavujú významné biologické hodnoty, ale veľkou hodnotou je ich biogeografická poloha na rozhraní teplomilných panónskych a chladnomilných karpatských horských druhov.

Nepopierateľné znaky akoby splynutia človeka s prírodou v tomto regióne nesie aj špecifické banícke osídlenie (okrem mestských sídel, obcí a roztrúseného osídlenia) samoty a pod.), ktoré sa v takomto rozsahu na Slovensku inde nenachádza. Ide najmä o časť Banskej Štiavnice, Hodrušu, Štiavnické Bane, Vyhne ale aj ďalšie sídla, pre ktoré sú typické jednoduché banícke domčeky s malými záhradkami, postavené na strmých svahoch úzkych dolín. Banícka minulosť Banskej Štiavnice určila aj charakter kultúrneho dedičstva sústreďeného v regióne. Výskyt drahých kovov lákal do tohto kraja ľudí nepochybne už od predhistorických čias a dokázateľne tu získavali striebro na svoje mince Kelti. Vznik osídlenia mestského typu sa viaže na panovanie arpádovských vládcov Uhorského kráľovstva, ktorí mali eminentný záujem na rozvoji ťažby a privádzali do tohto regiónu kolonistov z dnešného Nemecka. Okolo roku 1238 kráľ Belo IV. udelil osade rozsiahle privilégia a Banská Štiavnica sa stala slobodným kráľovským banským mestom. Obdobia prosperity umožnili intenzívnu stavebnú činnosť a postupne pribúdali honosné meštianske domy a sakrálné stavby, neskôr, v renesančnom období aj budovy cisárskej banskej správy.

Na pôvodne románske jadro mesta v 15. – 16. storočí nadviazal urbanisticky ucelený súbor meštianskych domov dnešného Námestia Sv. Trojice, výraz bohatstva a sebavedomia štiavnických banských podnikateľov (waldbürgerov a ringbürgerov), ktorí si dali postaviť neskorogotický Kostol sv. Kataríny. Na toto obdobie sa viaže aj pôsobenie vynikajúceho autora tabuľových malieb známeho ako Majster MS a vznik unikátnych plastík sv. Barbory, sv. Kataríny a Madony, ktoré patria medzi vrcholné diela neskorogotického umenia na Slovensku.

Formovanie urbanistickej tváre mesta ovplyvnilo v 16. storočí turecké nebezpečenstvo. Veľký gotický chrám na terase nad mestom bol prebudovaný na pevnosť Starý zámok, pribudol renesančný Nový zámok, opevňovací múr okolo časti mesta, ale najmä nové mestské brány. Rozvoj ťažby a banskej techniky v 18. storočí prispel k premenám podoby mesta v barokovom duchu, ktorých vyvrcholením bola výstavba morového stĺpu Sv. Trojice na námestí a pôsobivého architektonického komplexu Kalvárie.

S banskou tradíciou súvisí aj značný počet technických pamiatok nachádzajúcich sa v banskoštiavnickom regióne, ktoré dokumentujú fakt, že mesto bolo v 18. a 19. storočí najvýznamnejším strediskom banskej vedy a techniky v habsburskej ríši. Celoeurópsky

význam získalo mesto po založení prvej vysokej školy technického zamerania na svete – Banskej, neskôr Banskej a lesníckej akadémie (1762 – 1919). Významné sú aj školské tradície stelesnené najmä v odkaze presláveného Evanjelického lýcea, na ktoré nadväzujú stredné školy a vysokoškolské pracoviská dnešnej Banskej Štiavnice.

Technické pamiatky a archívne dokumenty sústredené v Slovenskom banskom múzeu a v Štátnom ústrednom banskom archíve sú nevyčerpatelným zdrojom poznatkov o kultúrnej a technickej minulosti prinajmenej v stredoeurópskych reláciách. Prírodné danosti a kultúrne hodnoty Banskej Štiavnice a jej okolia tvoria vzácne konzistentný celok s originálnym *genius loci*, na ktorom historický vývin zanechal pečať multikultúrnosti, otvorenosti voči svetu a intenzívneho prežívania symbiózy človeka a jeho prírodného prostredia. Tieto danosti regiónu sa oprávnené pokladajú za východiská jeho perspektívneho rozvoja v 21. storočí.<sup>73</sup>

Banská Štiavnica a jej okolie je ojedinelým územím, v ktorom sa spája bohatá a aktívna ľudská činnosť (najmä baníctvo, spracovanie kovov, lesníctvo a pod.) so zachovalou prírodou a príjemnou krajinou. Územie je zapísané do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO ako dobrý príklad využívania krajiny pre ľudské aktivity. Región je tradičným cieľovým miestom v rámci Slovenska, aj keď nepatrí medzi absolútne najznámejšie destinácie.

Vo všeobecnosti môžeme skonštatovať, že návštevníkov regiónu lákajú najmä historické pamiatky a banícka tradícia, ale aj pekná krajina. Banícka tradícia je dominantnou charakteristikou regiónu z hľadiska turizmu, aj keď môžeme diskutovať o tom, či je využívaná skutočne v plnej miere. V meste a okolí sa nachádza veľa pamiatok, ktoré priamo aj nepriamo pripomínajú slávnu banícku históriu. Možno najatraktívnejšou z nich je Banské múzeum v prírode, v ktorom sa nachádza komplex banských budov a zariadení. Je tu možnosť sfárať pod zem, do štôlne Bartolomej, v ktorej je 1,5 km dlhá expozícia história baníctva. Menej známymi, avšak v regióne veľmi početnými sú mnohé stopy po baníckej činnosti. V krajine aj v meste sa nachádza veľa starých štôlní, odvalov, prepadlísk a pod., v mnohých úbočiach sú stále dobre rozoznateľné jarky.

V súčasnosti stále existuje viac ako 20 jazier, skoro všetky sú využiteľné pre rekreáciu. Najznámejšími a najviac navštevovanými jazerami sú Počúvadlo, Richňava, Vindšachta a Kolpachy. Pri niektorých jazerách je vybudovaná aj turistická infraštruktúra.

Súčasťou baníckej tradície je aj nehmotné dedičstvo, ktoré spoluvytvára hodnotu regiónu ako cieľového miesta. Región je známy niekoľkými prvenstvami, napr. tu bol prvýkrát v histórii použitý pušný prach na nevojenské účely (na rozpojovanie hornín

---

<sup>73</sup> ROHAČ, J., MAYER, M. 2005: Podpora trvalo udržateľného turizmu v strednej a východnej Európe. Projekt: Podpora trvalo udržateľného turizmu v Banskej Štiavnici, fáza č. 5, s. 15 – 17.

v podzemí), v roku 1764 tu bola založená prvá technická vysoká škola na svete (Banská a lesnícka akadémia), prvý krát tu bola zostavená geologická mapa a pod.

Súčasťou baníckeho dedičstva sú aj banícke tradície, napríklad Salamandrové slávnosti a šachtágy (aj keď tie zatiaľ nie sú v plnej miere prezentovateľné pre návštevníkov). Z turistického hľadiska je atraktívne najmä historické centrum mesta Banská Štiavnica. Dominantným je Nám. Sv. Trojice, lemované bohatými palácmi majiteľov baní a mešťanov. Skvostom je barokový Morový stĺp zo začiatku 18. storočia, postavený ako prejav vďaky za prekonanie morovej epidémie. V centre sa nachádza aj veľa ďalších architektonických pamiatok, napr. gotický Kostol Sv. Kataríny, Starý Zámok, Nový Zámok, Kammerhof, Klopačka, Piarska brána a mnohé ďalšie. Vytvárajú tak dostatočnú bázu pre prehliadky mesta, pričom viaceré z týchto pamiatok je možné navštíviť. Nachádzajú sa v nich expozície Slovenského banského múzea a výstavy (napr. expozícia baníctva, mineralogická expozícia, expozícia protitureckých bojov, galéria, prezentácia rôznych remesiel a pod. Pre centrum mesta sú typické aj úzke uličky, chodníky a množstvo schodísk, ktoré vytvárajú dobrý priestor pre prechádzky a fotografovanie.

Menej známymi a menej navštevovanými pamiatkami v širšom okolí centra sú napríklad budovy bývalej Banskej a lesníckej akadémie v Botanickej záhrade, Kalvária či Arborétum v Kysihýbli. Napriek nižšej návštevnosti majú tieto pamiatky veľký potenciál a môžu sa stať významnými atrakciami. Známym a významným cieľovým miestom je kaštieľ vo Sv. Antone s bohatými expozíciami historického nábytku, poľovníctva a rybárstva a s veľkým a členitým parkom. Návštevnosť tohto múzea je zrovnateľná s návštevnosťou pamiatok v meste Banská Štiavnica.

Významným a intenzívne navštevovaným miestom je vrch Sitno (1009 m n.m.), ktorý je dominantou celého regiónu. Sú z neho veľmi dobré výhľady, na jeho vrchole je bufet a malá expozícia. Je relatívne ľahko dosiahnuteľné z Počúvadla a tak je cieľom mnohých návštevníkov regiónu.

V širšom okolí sa nachádza viacero turisticky významných prírodných lokalít a pamiatok, napr. Kamenné more a Termálne kúpele vo Vyhniach a Sklených Tepliciach. Krajina okolo Banskej Štiavnice je vo všeobecnosti vhodná pre aktívny pohyb a oddych v prírode. Poskytuje príležitosti pre poldenné a celodenné túry a vychádzky, ako aj terény pre cestnú aj horskú cykloturistiku. Z mnohých miest sú dobré výhľady, je tu veľa scénicky pekných lokalít či kludných zátiší, pričom nie je potrebné prekonávať veľké prevýšenia. Osobitne vhodné pre turistiku sú jarky, ktoré sa po vrstevniciach tiahnu vo svahoch a v lesoch v mnohokilometrových dĺžkach. Sú vhodné nielen pre pešiu turistiku, ale aj pre cykloturistiku

či v zime pre bežky. Známe sú napríklad vychádzky po jarku popri žile Terézia s panoramatickými výhľadmi na mesto, zo severnej strany Tanádu sú dlhé tzv. Hodrušské jarky, okolo Sitna vedie Tatarský jarok a pod. V regióne je 9 náučných chodníkov.

Pre návštevníkov mesta sú zaujímavé aj rôzne akcie, ktoré sa konajú v regióne. Okrem už spomenutých Salamandrových slávností sú celoslovensky známe aj poľovnícke Dni Sv. Huberta vo Sv. Antone. V kaštieli a na Starom Zámku organizujú štiavnickí ochotníci každé leto aj hrané scény, využívajúce historické priestory. Popritom sa v meste aj v okolí konajú rôzne koncerty, festivaly a pod. Osobitne pútavé sú historické remeselné trhy na Námestí Sv. Trojice (Nezabudnuté remeslá), jarmok a predvádzanie remesiel na Starom Zámku (Festival kumštu a umenia) a séria malých tematických vidieckych festivalov Dni hojnosti v mikroregióne Južné Sitno.

Ponuka športových podujatí, zaujímavých z hľadiska turizmu, nie je veľa. Možno najväčší potenciál má z tohto hľadiska Banskoštiavnický horský cyklomaratón, ktorého poslanie je okrem športového zážitku práve aj propagácia Štiavnických vrchov ako regiónu, vhodného pre cykloturistiku. Mesto už bolo niekoľko krát aj etapovým centrom najväčších slovenských cyklistických pretekov Okolo Slovenska, čo vzhľadom na dobré mediálne pokrytie tohto podujatia tiež prispieva k propagácii mesta a okolia ako zaujímavého tipu pre výlety a cykloturistiku.

Štiavnické jazerá sú celoslovensky známe aj ako centrum potápania, v tomto ohľade vyniká najmä Richňavské jazero. Vrcholové skaly na Sitne sú celoslovensky známou a intenzívne využívanou skalolezeckou lokalitou.

Mesto a historické objekty v ňom sú stále viac využívané pre organizáciu rôznych seminárov a akcií menšieho rozsahu. Prekážkou väčšieho rozvoja tejto kategórie turizmu je najmä nedostatočná vybavenosť a pripravenosť historických priestorov (napr. problémy s cateringom, poddimenzované sociálne zariadenia, obmedzenia z titulu ochrany múzejných zbierok, horší prístup do niektorých priestorov a pod.). Napriek tomu však ide o rastúci segment trhu, keďže atraktivnosť priestorov (napr. Rytierska sála na Starom Zámku, Ciachovňa v Banskom múzeu v prírode, Kaplnka v Kammerhofe) prevažuje nad uvedenými nedostatkami.

Turistická infraštruktúra v regióne Banskej Štiavnice je relatívne bohatá. Prevládajú ubytovacie zariadenia (chaty, ubytovne, penzióny, hotely) nižších a stredných kategórií (najvyššia kategória v regióne je \*\*\*\*), pričom kvalita niektorých z nich je veľmi vysoká.<sup>74</sup>

---

<sup>74</sup> ROHAČ, J., MAYER, M. 2003: Podpora trvalo udržateľného turizmu v strednej a východnej Európe. Ekologický turizmus Nemecko, s. 16 – 18.

V meste a regióne je dostatok reštaurácií a kaviarní, avšak je tu len jedna, ktorá využíva banícke dedičstvo s názvom Kami. Pre ponuku tradičných baníckych, alebo aspoň regionálnych jedál by sme navrhovali navštíviť reštauráciu Matej. Vzniklo tu v poslednom čase viacero pizzerií, ktoré tiež pomenúvajú svoje produkty pod typicky štiavnickými menami.

## Diskusia

Pre zostavenie stratégie rozvoja turizmu a geoturizmu v banskoštiavnickom regióne sme využili **SWOT analýzu**, ktorú vypracovala Agentúra Jantárová cesta v roku 2005, od ktorej možno odvŕať stanovenie cieľov a konkrétnych aktivít, definovaných v budúcej stratégii.

**Prvou silnou stránkou SWOT analýzy je zápis Banskej Štiavnice na Zoznam svetového dedičstva UNESCO, ktorá má význam najmä pre zahraničný marketing, pretože Zoznam svetového dedičstva UNESCO patrí medzi populárne indikátory, podľa ktorých sa turisti rozhodujú a zostavujú svoje pobyty v krajine. Posilňujúcim argumentom je aj fakt, že na Slovensku je len 5 lokalít na zozname, takže v tomto zmysle patrí Banská Štiavnica do “elitného klubu” a to je silná komparatívna výhoda. Zápis na zoznam svetového dedičstva môže mať význam aj pre získavanie kapacít a zdrojov pre ďalší rozvoj turizmu.**

**Relatívne vysoká známosť Banskej Štiavnice na Slovensku i v zahraničí je druhou silnou stránkou analýzy.** Z hľadiska domáceho turizmu patrí Banská Štiavnica medzi tradičné cieľové miesta v rámci Slovenska. Táto tradícia je budovaná už od školského veku (školské výlety). Široká verejnosť, najmä na západnom a strednom Slovensku, podvedomo považuje Banskú Štiavnicu za miesto, ktoré „je treba navštíviť“. Banská Štiavnica je tradičným miestom školských a rodinných výletov, relatívne je známa aj v zahraničí, najmä v niektorých okolitých krajinách. Českí návštevníci ju považujú za jednu z hlavných cieľov pri návšteve Slovenska. Pre Maďarov je mesto spojené s tradičným sentimentom a spoločnými dejinami. Banská Štiavnica je súčasťou ponuky každého turistického sprievodcu, niektorí sprievodcovia a niektorí tour-operátori ju považujú za jeden z vrcholov ponuky na Slovensku. Doteraz neboli spracované štúdie o tom, aké sú znalosti medzi obyvateľmi a návštevníkmi Slovenska o Banskej Štiavnici.

**Bohatá banícka história mesta a regiónu je ďalšou silnou stránkou.** Zachované, ba dokonca stále prežívajúce banícke dedičstvo patrí medzi silné komparatívne výhody mesta a regiónu. Rudné baníctvo je atraktívna téma, na Slovensku relatívne zriedkavá, má vysoký potenciál stať sa tým, čo bude Banskú Štiavnicu ako turistickú destináciu predávať, čím sa odlišuje od iných destinácií. Baníctvo je spojené s mnohými zaujímavosťami – rozvoj

techniky, technické prvenstvá, ťažká práca baníkov, banské legendy a tradície, čo priťahujú návštevníkov.

**Mnoho banských pamiatok v meste a vo voľnej prírode**, poskytuje výhodu, že „zhmotňuje“ banícke dedičstvo, čiže umožňuje návštevníkovi na vlastné oči a mimo múzejných expozícií spoznať a precítiť banícke dedičstvo. Poskytuje zážitok z priameho poznania a objavovania (a teda nie z poznania sprostredkovaného múzejnými expozíciami, alebo fotografiami), čo je veľmi dobrý predpoklad rozvoja turizmu založeného na zážitkoch.

**Túto umožňuje, ako ďalšia silná stránka analýzy. Je to možnosť fárania do troch baní**, veľmi špecifická a na Slovensku takmer unikátna príležitosť a základná atrakcia, ktorá je veľmi dobrým predpokladom rozvoja turizmu založeného na zážitkoch. Dôležitý je tu zážitok z fyzického prežitia fárane do bane, pre návštevníka je v tom niečo vzrušujúceho, objavného a tajomného. Fárane do baní v Banskej Štiavnici a jej okolí je nielen nezabudnuteľným zážitkom, kvôli ktorému sa oplatí do Banskej Štiavnice prísť, ale je to aj unikátny zážitok (až na jednu výnimku v bani Cígel' na Hornej Nitre). Fárane do baní je z hľadiska príjazdového, aktívneho turizmu potenciálne na rovnakej úrovni ako zápis na Zoznam svetového dedičstva.

**Nemenej atraktívne je aj návšteva Múzea vo Sv. Antone a jeho aktivity.** Napriek tomu, že múzeum samo o sebe nie je z hľadiska návštevníckeho veľmi zaujímavé, patrí medzi najnavštevovanejšie atrakcie územia. Je to zrejme vďaka povesti „poľovníckeho“ múzea, čo je na Slovensku jedinečná vec, a vďaka dobrému marketingu a manažmentu múzea. V ostatnej dobe sa múzeum stáva známe aj svojim zameraním na posledného bulharského cára, ktorý tu dožil. Je to síce netradičný, ale dobre využitý unikát múzea.

**Systém bývalých jarkov, ciest a chodníkov, vhodných pre pešiu turistiku a aj cykloturistiku je doteraz** nie veľmi využívanou silnou stránkou analýzy. Jarky predstavujú potenciál desiatok kilometrov nenáročného a pritom atraktívneho pohybu v prírode (výhľady, pekná príroda, spojitosť ľudského génia s krajinou), umožňujú rýchlu zmenu scenérií a prostredí a poskytujú dobrú možnosť pre nenáročné výlety. Jarky sú zatiaľ využívané viac živelne (pešia a cykloturistika/MTB), v ostatnej dobe sú tu snahy o ich využitie ako základu pre stredisko bežkárskoho lyžovania.

**Jednou zo silných stránok analýzy je množstvo jazier, v ktorých sa dá kúpať.** Viac ako 20 rekreačne využiteľných jazier je pozostatkom dômyselného vodohospodárskeho systému, ktorý slúžil pre banské účely. Predstavujú široké spektrum príležitostí pre letnú rekreáciu, so širokým rozsahom – od dobre vybavených a zaľudnených stredísk až po romantické jazierka, opustené v horách; od relatívne teplej vody až po studenú, ale čistú a s veľmi peknou farbou a

pod. Sú dobre využiteľné marketingovo („každý deň sa môžete kúpať v inom jazere“) a predstavujú aj potenciál pre spojenie rekreácie s poznávaním baníckeho dedičstva.

**Okolie mesta je vhodné na aktívnu dovolenku v prírode.** Ide o spojenie niektorých vyššie uvedených silných stránok a ďalších daností, ktoré spolu vytvárajú dobré prostredie pre aktívny pohyb v prírode, spojený s poznávaním a relaxom. Krajina poskytuje veľa možností: pešie a cyklotrasy, náučné chodníky, jazerá, výhľady, rázovité obce, pamiatky a pod. Vytvára tak systém, ktorý môže byť veľmi dobre využitý pre aktívnu rodinnú dovolenku.

**V regióne je viacero organizácií, ktoré môžu podporiť a prispieť k rozvoju turizmu.** Napriek tomu, že zatiaľ im chýba výkonná štruktúra, niektoré z nich vo všeobecnosti rešpektujú princípy trvalo udržateľného turizmu a predstavujú dobrú expertnú a manažérsku základňu pre rozvoj turizmu.

**Potenciál stredných škôl v meste je významným faktorom pre spoluprácu pri rozvoji turizmu.** V meste sídli niekoľko stredných a predpoklad vysokých škôl, ktoré vzdelávajú študentov v odboroch, ktoré sú potenciálne blízke k turizmu – lesníctvo, ekológia a pod. Predstavuje to dobrý potenciál pre využívanie študentov a pedagógov pre turizmus či už pri rozvoji turizmu (stanovenie potenciálov územia, stanovenie únosnosti územia, interpretácia prírodného a kultúrneho dedičstva a pod.) alebo pri poskytovaní služieb (sprievodcovská služba, seminárny turizmus a výmenné študentské pobyty a pod.).

Napriek mnohým nedostatkom má Banská Štiavnica svoje *genius loci* a hlási sa k nej veľa rodákov i ľudí, ktorí v nej pôsobili (študenti, banícki a geologickí experti a pod.). Tento lokálpatriotizmus je dobre využiteľný pre rozvoj turizmu, pretože môže byť využitý jednak pre ústne (a teda najúčinnnejšie) šírenie dobrého mena mesta, jednak pre efektívne využitie obmedzených zdrojov rozvoja (“otváranie dverí” na dôležitých miestach, dobrovoľná expertná práca a pod.).

**V meste je rastúci počet štýlových ubytovacích a stravovacích zariadení a viditeľný trend otvárania štýlových zariadení, ktoré sa snažia odlíšiť od ostatných.** Niektoré z nich navyše vytvárajú priestory pre klubovú činnosť (malé javiskové formy, malé koncerty, prezentácie a pod.). Tieto zariadenia vhodným spôsobom spoluvytvárajú atmosféru mesta ako aktívneho a lákavého pre návštevníka.

Mesto má aj viacero slabých stránok, vyplývajúcich z analýzy SWOT. V meste neexistujú **všeobecne prijaté strategické dokumenty (napr. vízia a stratégia rozvoja mesta vrátane turizmu, chýba marketingová stratégia a koncepcia rozvoja turizmu v Banskej Štiavnici a okolí a pod.).** Strategické a rozvojové dokumenty sú nevyhnutnou súčasťou manažmentu turistickej destinácie. Umožňujú stanovenie akčných plánov, výber vhodných scenárov a

riešení, pomáhajú pri rozhodovaní a pod. Zároveň predstavujú bázu, okolo ktorej sa, už v procese tvorby, ale pri implementácii spájajú zainteresované strany. V Banskej Štiavnici a jej regióne zatiaľ neexistuje participatívne vytvorená, alebo všeobecne prijatá vízia, ucelená stratégia, koncepcia či aspoň plán rozvoja turizmu a teda logicky ani žiadne iné dokumenty (marketingová stratégia, certifikácia a pod.). Výsledkom je nekonceptné konanie a rozhodovanie, plytvanie súkromnými a verejnými zdrojmi, ohrozovanie silných stránok regiónu a pod.

**Vypracované odborné materiály a návrhy nie sú rešpektované a implementované.** Napriek tomu, že z mnohých projektov, týkajúcich sa rozvoja turizmu v Banskej Štiavnici a jej okolí, existuje veľa rôznych výstupov a návrhov, nie sú tieto nijako využívané a rešpektované. Výstupy z týchto projektov sú obyčajne archivované v archívoch autorov, prípadne v kanceláriách verejnej správy vrátane samosprávy, avšak nikto s nimi nepracuje ani im nevenuje žiadnu pozornosť.

Región Banskej Štiavnice ani mesto nevykonávajú žiadny marketing regiónu, aj keď niektoré verejné subjekty (samospráva, informačná kancelária) sa snažia o istú propagáciu. Tá však nenahradí marketing územia a navyše je slabá a nekonceptná. Návštevníci nie sú nijako lákaní, marketing svojich zariadení si na vyššej či nižšej úrovni robia majitelia ubytovacích a stravovacích zariadení, avšak verejné inštitúcie (najmä samospráva) iba pasívne čakajú na návštevníkov. O meste a regióne sa potenciálni návštevníci dozvedajú z iných zdrojov, nie zo zdrojov iniciovaných priamo v meste či v regióne. V ostatnej dobe je viditeľný trend zlepšovania marketingu niektorých inštitúcií (napr. Slovenské banské múzeum, Múzeum vo Sv. Antone) a niekoľkokrát sa verejné a súkromné inštitúcie spojili a urobili niektoré spoločné veci (účasť na výstave, spoločný propagačný materiál). Tieto aktivity však v žiadnom prípade nenahrádzajú premyslený a odborný marketing územia.

**V meste je slabá spolupráca inštitúcií a organizácií (v rámci sektorov aj medzi sektormi), absencia regionálneho združenia turizmu či inej vhodnej štruktúry, nedostatočná spolupráca mesta a okolitých obcí.** Ide o veľmi slabú stránku analýzy.

Aj keď koordinácia a spolupráca sa občas deje, ide iba o ojedinelé aktivity. Takmer úplná absencia cielenej spolupráce a koordinácie v turizme sa prejavuje veľmi negatívne. Spôsobuje plytvanie súkromnými a verejnými zdrojmi (duplicitné aktivity a pod.), nevyužívanie príležitostí, ktoré sa vyskytujú (zbytočná vzájomná konkurencia tam, kde by bolo lepšie spolupracovať), nevyužívanie vnútorného potenciálu mesta a regiónu (zlé interpersonálne a interinštitucionálne vzťahy), zhoršovanie obrazu a imidžu mesta, zaostávanie za konkurujúcimi lokalitami a iné. Špecifickým javom je častá verbálna

deklarácia potreby spolupráce na rôznych stretnutiach a poradách, avšak v praxi sa to nijako neprejavuje.

**Nízka je kvalita služieb, nekvalifikovaní sú pracovníci v turizme a malá je pohostinnosť personálu. Je to slabá stránka, typická pre celé Slovensko.** Týka sa hádam všetkým aspektov ubytovacích, stravovacích a iných služieb v turizme, napr. pohostinnosť a prívetivosť, čistota, hygiena, znalosť štandardných pravidiel a postupov, ochota, informovanosť a pod. Tento stav znižuje hodnotu turistického zážitku v meste a okolí a vytvára zlý obraz destinácie. Jednou zo špecifických príčin tohto stavu je fakt, že vďaka nízkym ziskom zariadenia často zamestnávajú personál, ktorému stačia nízke mzdy – teda nekvalifikovaný personál. Zariadenia, ktoré sú viac ziskové, alebo ktoré investujú do personálu, majú obyčajne vyššiu kvalitu.

**Nejasná je právna zodpovednosť za kúpajúcich sa v jazerách.** Napriek tomu, že pobyt pri vode a kúpanie je jedným z východiskových pilierov mnohých strategických úvah rozvoja turizmu v regióne, nie je doriešená právna zodpovednosť za kúpajúcich sa v jazerách. Tie nie sú oficiálne deklarované ako rekreačné jazerá a tak sa návštevníci kúpu na vlastnú zodpovednosť, čo nie je štandardné.

**Slabou stránkou je zlý fyzický stav mnohých budov v centre mesta, špina v meste a celková úprava verejných priestranstiev.** Historické, turistami najviac navštevované centrum mesta, stále znehodnocujú neopravené budovy. Niektoré majú poškodené iba niektoré časti (najčastejšie sokle), iné sú však v úplne dezolátnom stave. Napriek tomu, že časť návštevníkov tento stav chápe, tieto budovy znižujú hodnotu turistického zážitku v meste a okolí a vytvára zlý obraz destinácie. Hlavnou príčinou tohto stavu je nedostatok financií na obnovu budov, aj keď sú indície, že niektorí majitelia úmyselne nechávajú budovy chátrať, až sa úplne rozpadnú a bude potrebné ich zbúrať. Vytvorí sa tak veľmi lukratívny pozemok v centre mesta. Sankcie verejnej správy sú obyčajne neúčinné. Jedným zo zásadných problémov je špina na uliciach a verejných priestranstvách. Odpadky a špina sa nachádza priamo na dlažbe ulíc a chodníkov, na zelených plochách, v zákutiach, v kvetináčoch, fontáne, medzi domami... Tento problém je spôsobený podfinancovaním tejto oblasti a pravdepodobne aj zlým manažmentom čistenia mesta. Ide o jav, ktorý veľmi poškodzuje obraz mesta.

**Mesto nemá komplexné turistické produkty špecificky zostavené programy pre jednotlivé kategórie návštevníkov.** V Banskej Štiavnici nesídlí okrem jednej žiadna cestovná agentúra, ktorá by ponúkala pobyty v meste a okolí, vytvárala ponuky služieb. Tým sa stráca potenciálna pridaná hodnota pobytu, znižuje sa počet prenocovaní a návštevník je ľahšie ovplyvniteľný ponukami z iných konkurujúcich destinácií. Návštevníci si musia program

zostaviť a zabezpečiť sami, pričom im v tom veľmi nepomáha ani úroveň a forma informácií, ktoré dostanú v informačnom centre. **Malá je tiež ponuka služieb pre aktívny odpočinok a využitie voľného času**, napriek tomu, že región je vhodný pre aktívnu rodinnú dovolenku. Chýba v ňom ponuka pre takéto využitie voľného času. Spektrum aktivít a ponúk, ktoré je v regióne možné vykonávať, síce nie je úzke (napr. sprevádzanie, požičovne a pod.), nie sú však dostatočné a najmä nie sú vhodne ponúkané a propagované. Navyše je často nízka aj kvalita ponúkaných služieb. Znižuje sa tak hodnota zážitku návštevníka a návštevník navyše ľahšie prejde do inej destinácie, kde je pestrejšia ponuka.

**V meste chýbajú vhodné spoločenské priestoroy pre koncerty a divadelné predstavenia.** Miestna kultúra môže veľmi významne prispieť k imidžu mesta a môže byť hodnotnou súčasťou ponuky pre návštevníkov. V meste je síce niekoľko malých klubov, ale chýba priestor pre formálnejšie podujatia, t.j. divadelná alebo koncertná sála. Priestory, ktoré sa pre takéto podujatia alternatívne využívajú (napr. kino Akademik, reštaurácia hotela Grand-Matej, amfiteáter a i.), nie sú veľmi vhodné. Organizátori podujatí tento nedostatok riešia najmä akciami v netradičných priestoroch (pamiatky, parky a pod.), ale tieto plne nenahrádzajú vhodné spoločenské zariadenia.

**Málo je mimosezónnych kultúrnych a zábavných podujatí, ktoré by oživilo mesto a pritiahli väčšie množstvo návštevníkov a domácich obyvateľov.** Podobne ako v iných destináciách aj Banská Štiavnica trpí nižším počtom návštevníkov mimo hlavných sezón. Jedným z riešení by mohli byť významné akcie (napr. festivaly, prehliadky a pod.) mimo sezóny, avšak momentálne nie sú v meste a okolí organizované. Takéto akcie by zároveň mohli vytvárať zaujímavý pozitívny imidž mesta doma aj v zahraničí, ktorý môže priťahovať návštevníkov (napr. “mesto jazzu”, “mesto baníckych tradícií” a pod.). V meste nie je dostatok kapacity pre organizovanie takýchto akcií. Situáciu síce zachraňujú rôzne firemné akcie (semináre, prezentácie a pod.), ktoré sa konajú po celý rok, ale tie sú určené pre osobitý, ale predsa len uzavretý okruh návštevníkov.

**Nevhodne sú stanovené otváracie hodiny múzeí a galérií pre verejnosť, čo je typické pre celé Slovensko.** Návštevníci mesta, ktorí celý deň strávili mimo mesta aktívnym odpočinkom, pobytom pri vode a pod. (celkovo ide o významný počet osôb), nemajú možnosť navštíviť múzeá a galérie po návrate do mesta, teda predvečerom a večer. Znižuje sa tak pridaná hodnota ich návštevy a v prípade, že sa o návštevu pokúsia a neuspeli, poškodzuje sa aj dojem z mesta. Tento problém sa mimo sezónu zväčšuje, pretože niektoré expozície bývajú zavreté aj dlhšiu dobu. Slovenské banské múzeum síce vytvorilo systém, aby bola vždy nejaká expozícia otvorená, tento stav je však nedostatočný a navyše nezaručuje návštevy

múzeí počas krátkodobých dní voľna, keď do mesta prichádza viac návštevníkov. Táto situácia je zapríčinená najmä podfinancovaním múzeí v regióne, čiastočne aj nevyhnutnou údržbou (najmä podzemné expozície).

**Nedostatočné bolo značenie turistických atraktivít a nepostačujúci bol orientačný systém.** V meste a vo významných lokalitách destinácie neexistuje jednotný vhodný systém označenia atraktivít a orientačný systém. Znižuje to hodnotu zážitku, pretože návštevník miesto spoznávania mesta musí hľadať jednotlivé pamiatky a služby, blúdiť a riešiť s tým spojené problémy. Dobrý orientačný systém by zároveň mohol posilniť pozitívny efekt turizmu, pretože by vhodným trasovaním viedol návštevníkov tam, kde je to z hľadiska obchodu treba. V ostatnom čase boli aj v tomto smere viditeľné snahy o nápravu (mesto podalo projekt orientačného systému na PHARE, inštalácia dvoch orientačných stĺpov v meste, inštalácia niekoľkých smeroviek a pod.), avšak išlo o nekonceptné a nevhodné pokusy, navyše nie je známe, či boli konzultované s expertmi.

**Neriešia sa problémy s dopravou v rámci mesta (nevyhovujúci stav ciest, málo parkovacích miest, nedostatočná miestna hromadná doprava) aj mimo neho (slabé dopravné spojenia so železničnou stanicou a s okolím.** Doprava patrí už dlhú dobu k tradičným slabým stránkam mesta a regiónu, spektrum problémov, spojených s dopravou, je tradične veľmi široké. Doprava je zdrojom hluku a exhalátov centre mesta, čo znižuje zážitok z jeho návštevy. Všadeprítomná doprava neumožňuje voľný pohyb detí. Autá parkujú tak, že narúšajú estetický dojem z mesta a kazia atmosféru historického centra. Veľmi nedostatočné je spojenie významných turistických uzlov (vlaková a autobusová stanica) s centrom mesta a s významnými strediskami v regióne. Prepojenie mesta a regiónu s okolím je jednak poddimenzované (málo spojov). Celkovo tak doprava znižuje pozitívny zážitok mesta a poškodzuje jeho dobré meno. Problémy s dopravou sú spôsobené jednak morfológickými a urbanistickými danosťami (málo vhodných lokalít na budovanie parkovísk, nie sú komunikácie, ktoré by umožňovali obchvat mesta a terén a charakter osídlenia nie sú vhodné na ich budovanie a pod.), ako aj nevhodným manažmentom (neochota zriecť sa automobilovej dopravy, nízka schopnosť inovatívnych riešení a pod.). Napriek tomu, že bolo vypracovaných niekoľko návrhov (resp. čiastkových návrhov) na riešenie dopravy v meste, tieto nie sú využité. Rómske osídlenie na Šobove (neupravené až zničené bytovky, množstvo odpadkov a špiny, zanedbaná zeleň, nevhodne oblečené deti a pod.) vytvárajú veľmi negatívny dojem na jednom z najfrekventovanejších vstupov do mesta od Žarnovice a Bzenice.

**Mesto má nepostačujúce množstvo voľnočasových zariadení, vhodných pre rodiny s deťmi.** Banská Štiavnica má síce vysoký potenciál pre rodinnú dovolenku, avšak poskytuje málo príležitostí pre bezpečné hry detí, pre posedenie detí a rodičov a pod. Chýbajú detské ihriská, cukrárne s hracím kútikom a pod., kde môžu rodičia posediť, porozprávať, oddýchnuť si, prípadne sa zabávať, a kde sa zároveň deti dostatočne zahrajú a nebudú sa za chvíľu nudiť.

**Nízke je povedomie obyvateľov mesta o prínosoch turizmu.** Obyvatelia mesta vo všeobecnosti nemajú dostatočné povedomie o tom, čo môže im a mestu turizmus priniesť (samozrejme, že sa to netýka ľudí, ktorí sa na turizme podieľajú, alebo z neho majú osoh). Má to niekoľko dôsledkov: pre turizmus nevhodné návyky miestnych ľudí – rozhadzovanie odpadkov, nevhodné hlučné správanie, pitie alkoholických nápojov na verejnosti a s tým spojené neprístojnosti, narušanie atmosféry a pod. Prehnané sú očakávania od turizmu a z toho vyplývajúci nezáujem o iné smery rozvoja. Nedostatočná je podpora opatrení, ktoré síce môžu byť nepríjemné, ale môžu prispieť k väčším prínosom z turizmu. A naopak – podpora opatrení, ktoré sú síce na prvý pohľad lúbivé, avšak v konečnom dôsledku je ich pozitívny prínos pre trvalo udržateľný rozvoj mesta otázný, ba priam neexistuje.

Mesto Banská Štiavnica má pre rozvoj turizmu vynikajúce príležitosti. **Rozhodujúcou je dobrá poloha mesta vzhľadom k aglomeráciám Bratislavy, Budapešti a Viedne.** Región Banskej Štiavnice sa nachádza do dvoch hodín jazdy automobilom od Budapešti a Bratislavy a do 3 hodín od Viedne. Ide o ekonomicky veľmi silné regióny, v ktorých je dostatok potenciálnych návštevníkov s dobrou kúpnou silou. Za výhodnú považujeme aj malú vzdialenosť od poľských miest Krakow-Katovice a aj keď to zatiaľ nie je využitý trh, predstavuje veľký potenciál. Brno, tiež nie veľmi vzdialené od Banskej Štiavnice, síce nie je tradičný trh, ale keďže je druhým najväčším mestom v Čechách, považujeme ho za potenciálny trh pre Banskú Štiavnicu a jej okolie.

**Plne treba využiť aj tradičné historické vzťahy Maďarska k Banskej Štiavnici.** Banská Štiavnica bola významným mestom Uhorska a medzi Maďarmi stále pretrváva istý sentiment k nej. Existujú veľmi zreteľné a dobre využiteľné prepojenia („miesto, kde študoval Pettofi“; „zdroj bohatstva Uhorska“; „miesto zrodu významnej akadémie“ a pod.), ktoré je možné dobre využiť. Navyše hlavné mesto Maďarska je vzdialené dve hodiny jazdy od Banskej Štiavnice a Maďarsko je tradične silný trh pre slovenský turizmus.

**Hľadať možnosti zvýšenia záujmu mestského obyvateľstva (ktoré má aj relatívne vyššiu kúpyschopnosť) o služby mesta, ako nepresýteného strediska turizmu.** Banská Štiavnica ponúka množstvo atraktivít, aj keď ide najmä o trend, viditeľný vo svetovom meradle, začína sa

prejavovať aj v Strednej Európe. Stále väčší počet ľudí hľadá miesta, ktoré ešte turizmus nepoškodil a kde môžu poznať pôvodné prostredie, ľudí, ich život. Ide pritom obyčajne o ľudí, ktorí majú vyššiu kúpnu silu.

**Možnosť využiť aj zvyšujúci sa trend krátkodobých dodatočných dovolení, ktorý** je viditeľný v európskom meradle, ako aj medzi obyvateľmi veľkých miest bližšie k Banskej Štiavnici. So zvyšujúcou sa životnou úrovňou a ekonomickým rozvojom je stále viac ľudí, ktorý okrem tradičných “plných” letných a zimných dovolení využívajú aj víkendy či predĺžené víkendy na oddych, spoznávanie či relaxačnú fyzickú námahu. Samozrejme, že vyhľadávajú bližšie destinácie, pričom Banská Štiavnica je z tohto hľadiska vhodná.

**Konečne treba, aby si mesto hľadalo cesty k štrukturálnym a iným fondom EÚ.** Fondy EÚ sú vhodnou možnosťou financovať turistické rozvojové aktivity. Poskytujú lacné a relatívne dostupné finančné zdroje, ktoré je možné využiť s vysokou efektivitou.

Realizácia vyššie uvedených zámerov a cieľov má aj viacero ohrození. Slovensko má veľké regionálne rozdiely v ekonomickej a spoločenskej úrovni, čo spôsobuje aj veľké rozdiely v turistickej úrovni. Na jednej strane sú tu snahy o vytvorenie úspešných turistických destinácií, na druhej strane sú návštevníci konfrontovaní s javmi, pre turizmus nevhodnými (rozvoj sivej ekonomiky, budovanie veľkých priemyselných komplexov, neustále zmeny v kvalite a rozsahu služieb medzi lokalitami a pod.). Celkovo to vyúsťuje do nestabilného a neistého podnikateľského prostredia, v ktorom podnikatelia ani verejná správa nemôžu zamerať svoje úsilie na dosahovanie dlhodobých cieľov, využívajúc pri tom stabilné a spoľahlivé zdroje.

Legislatíva, týkajúca sa turizmu (resp. podnikania všeobecne), sa často mení. Podnikatelia potom musia viac kapacity venovať sledovaniu zmien legislatívy (napr. dane, odvody a pod.) a menej poskytovaniu služieb. V niektorých prípadoch je komplikovaná legislatíva dôvodom, prečo sa občania nepúšťajú do malého podnikania v turizme. Legislatíva je veľmi prísna, platí to najmä v oblasti hygieny, živnostenskej politiky a pod. To neumožňuje, resp. sťažuje obyvateľom poskytovanie malých služieb, vyžaduje si to veľké investície a pod.

Na trhu práce je málo kvalifikovanej pracovnej sily. Ani štruktúra vzdelávania nekorešponduje s oficiálne deklarovanou prioritizáciou cestovného ruchu. Podnikatelia sú nútení využívať nekvalifikovanú pracovnú silu, verejná správa a odborné inštitúcie zamestnávajú pracovníkov, ktorí nemajú ani vzdelanie, ani skúsenosti v turizme a to sa veľmi viditeľne prejavuje.

Aj keď je všeobecne známe a overené, že turizmus je záležitosťou najmä malých podnikateľov, na Slovensku nie sú pre nich dostupné zdroje financií. Komerčné banky nerady poskytujú malé úvery, navyše často je vyžadované vysoké ručenie. Špecifickým prípadom sú fondy EÚ, ktoré nielenže sami o sebe sú nesystémovým nástrojom, porušujúcim konkurenciu a rovnosť šancí (so všetkými, okamžite viditeľnými dôsledkami), ale sú aj nástrojom podpory najmä veľkých investícií. Malý podnikateľ v turizme k nim má oveľa ťažší prístup, ako veľký investor.

Jedno zo základných ohrození turizmu na Slovensku, sa prejavuje vo všetkých jeho aspektoch. Sťažuje zavedenie akýchkoľvek systémových zmien, znižuje kvalitu a dojem zo zážitkov, poškodzuje prírodné a kultúrne dedičstvo, ktoré je práve na Slovensku jeden z hlavných predpokladov turizmu. Paradoxne sem môžeme započítať aj nízku záujem o rešpektovania práva zo strany štátu a verejných inštitúcií.

Aj keď fondy EÚ samé o sebe môžu byť príležitosťou pre rozvoj turizmu, ich netransparentná a neodborná aplikácia môže turizmu poškodiť. Štát sa s ich pomocou snaží podporovať aktivity, ktoré nie sú vhodné pre dlhodobé záujmy slovenského turizmu, ale pre krátkodobé záujmy veľkých investorov. Fondy potláčajú konkurenciu v turizme, nepodporujú najlepšie turistické zámery, ale najlepšie napísané projekty. V niektorých prípadoch dokonca priamo potláčajú/znevýhodňujú rozvoj tých druhov turizmu, pre ktoré ma Slovensko dobré podmienky a zvýšili by jeho schopnosť konkurencie. Nesprávne aplikovanie fondov EÚ môže navyše poškodiť prírodné a kultúrne dedičstvo Slovenska.<sup>75</sup>

**Možnosti pre rozvoj montánneho turizmu:** Vychádzajúc z podnetu UNESCO spoznávať geologické dejiny našej Zeme v budovanom svete geoparkov pre nespornú výnimočnosť banskoštiavnického regiónu, či už z historického, kultúrno – spoločenského alebo prírodného hľadiska sa práve v tomto regióne začal realizovať v roku 2000 projekt Geopark Banská Štiavnica ako prvý geopark na Slovensku. Územie geoparku je rozsiahle a situované prevažne v oblasti vulkanického pohoria Štiavnických vrchov. Celý geopark bol rozdelený do jedenástich tzv. územných celkov turizmu, viazaných na okolie miest a obcí Banskej Štiavnice, Štiavnické Bane, Hodruša – Hámre, Vyhne, Pukanec, Nová Baňa, Žarnovica, Žiar nad Hronom, Zvolen, Krupina a Levice. V rámci projektu bolo vytipovaných takmer 1300 objektov výnimočnej geologickej, montanistickej a ekologickej hodnoty banskoštiavnického regiónu.

---

<sup>75</sup> ROHAČ, J., MAYER, M. 2003: Podpora trvalo udržateľného turizmu v strednej a východnej Európe. Ekologický turizmus Nemecko, 2003, s. 21 – 22.

Podnetom k tomu boli geologické zmeny regiónu. Sama geológia prezentuje zložitú geologickú stavbu štiavnického stratovulkánu a jeho podložia, tak z hľadiska jeho vzniku a vývoja, petrografickej pestrosti zastúpených hornín, ako aj metalogenetickej významnosti. Štiavnický stratovulkán je najväčším v strednej Európe a preto sa i pozornosť geológov – vulkanológov upriamuje na jeho poznávanie. Priemer kaldery 18 – 22 km a jeho niekdajšia odhadovaná výška vyše 4000 m sú v rámci dnešných predstáv skutočne jedinečné.

Ďalej to je montanistický charakter regiónu. Vlastná montanistika predstavuje viac ako tisícročnú históriu baníctva so zvláštnym zreteľom na jeho dosiahnutú vysokú technickú úroveň, intenzitu a ekonomickú výnosnosť. Baníctvo v oblasti Banskej Štiavnice zohralo významnú úlohu v rozvoji celého banskoštiavnického regiónu. Vo svojom vývoji dosiahlo niekoľko svetových prvenstiev. Voda zachytená v tajchoch znamenala významný energetický zdroj pre čerpanie spodnej banskej vody. Problematika montanistiky sa prezentuje v štyroch podtémach: baníctvo, odvodňovanie dedičné štôlne, východy žíl na povrch a banský vodohospodársky systém.

Konečne je to aj ekologická charakteristika regiónu. Ekológia odhaľuje viac ako tisícročný vplyv človeka na krajinu so zreteľom na pozitívne a negatívne dopady na životné prostredie. Práve banská činnosť zanechala v krajine svoje najvýraznejšie jazvy (odvaly, haldy, pingy, ...). Stabilita a ekologická rovnováha bola v takto formovanej krajine veľmi narušená. Problematika ekológie je rozdelená na dve podtémy: zásahy banskej činnosti do pôvodného reliéfu krajiny a výstavba umelých vodných nádrží.

Práce na projekte spočívali v pátraní po významných objektoch a ich preskúmaním v teréne, v následnej konfrontácii s archívnymi materiálmi, v spracovaní máp, sprievodcov a náučno-informačných tabúl. Navrhované objekty sa prezentujú formou náučných lokalít alebo areálov, hlavne však prostredníctvom siete náučno-turistických trás či expozícií geoparku. V rokoch 2002 – 2003 plynule nadviazala na spracovávanie odborných podkladov realizačná fáza projektu zahájením stavebných prác na Náučnom geologickom chodníku Paradajs a Náučnej geologickej expozícii v priestoroch Banského múzea v prírode.

V ďalšom období boli zriadené informačné centrá geoparku v Banskej Štiavnici, na obecnom úrade Štiavnické Bane a v rozhľadni na Sitne. Vybudovali sa aj tri náučno-turistické trasy v intraviláne, ale aj v okolí Štiavnických Baní, sprístupnila sa expozícia štôlne Glanzenberg a bol zrekonštruovaný portál dedičnej štôlne Bieber. V nasledujúcich rokoch sa plánuje pokračovať v budovaní Geoparku Banská Štiavnica v spolupráci so samosprávami jednotlivých miest a obcí aj v jeho širšom území.

Prínosom Geoparku Banská Štiavnica a zámerom autorov, realizátorov projektu je dosiahnuť harmonický, vyvážený a trvalo udržateľný rozvoj regiónu Banská Štiavnica, ktorý využitím hospodárskeho, demografického a prírodného potenciálu zabezpečí ekonomický rast, zvýšenie zamestnanosti a skvalitnenie krajiny. Trvalá udržateľnosť projektu smeruje i k ochrane prírody a krajiny, aby pri rozvoji turizmu nedochádzalo k narúšaniu zachovaných prírodných hodnôt.

Prínosom projektu geopark je aj prezentácia a určenie smeru rozvoja regiónu Banská Štiavnica, v ktorom po skončení banskej prevádzky došlo k poklesu jeho socio-ekonomickej úrovne. Prijatie spoločného marketingového prístupu zdôrazní nespochybniteľnú výnimočnosť regiónu, čo sa odrazí v jeho návštevnosti, rozvoji a v neposlednej rade pritiahne investorov, a tým podporí rozvoj cestovného ruchu.

Z projektu môžu profitovať domáci a zahraniční návštevníci regiónu, samospráva, podnikateľská sféra, odborné a neziskové organizácie, ale aj miestne obyvateľstvo. Z environmentálneho hľadiska je dôležité zdôrazniť, že jedným z poslaní Geoparku Banská Štiavnica je podnietiť záujem širokej verejnosti o spoznávanie geologického dedičstva Zeme a regiónu, docieľiť zvýšenú vedomostnú úroveň obyvateľstva a zabezpečiť tak ochranu týchto javov pre budúce generácie.<sup>76</sup>

**Súčasnité využitie potenciálu turizmu:** Z hľadiska rozvoja služieb v oblasti cestovného ruchu, obchodu a služieb v roku 2007 vznikli nové prevádzky na území mesta penzión Resla na ulici Dolná Resla, reštaurácia a kaviareň Pod Starým mestom na ulici Botanická, kaviareň Green Café na ulici A. Kmeťa, kaviareň Divná pani na ulici A. Kmeťa, obchod so suvenírmi, keramikou, umelecko – úžitkovými predmetmi, čajmi na Ul. A. Kmeťa, krajčírska dielňa, predaj výrobkov: BEJANÉVE, s.r.o., na ulici Kammerhofská a v neposlednom rade aj galéria Štiavnický betlehem – predaj drevených hračiek, kníh, suvenírov na ulici Radničné námestie. V roku 2008 vznikli: 101 Drogérie na ulici Križovatka, reštaurácia a bar Kerling, ktorá bola v priebehu roka zatvorená, predajňa hudobnín na ulici Zvonová a pod.

V porovnaní s rokom 2007 môžeme konštatovať, že v roku 2008 bolo na území mesta otvorených menej prevádzok. V Banskej Štiavnici sa v spolupráci s oddelením KCRaŠ organizovalo v priebehu roka 2008 aj nakrúcanie niekoľkých reklamných šotov a krátkych filmových dokumentov. Počas roku 2008 navštívili Banskú Štiavnicu dva cirkusy (mini cirkus Eduardo, cirkus Romanza).

---

<sup>76</sup> Anonymus 2007: Návrh Koncepcie geoparkov v SR. In Informačný bulletin SAŽP, s. 6 – 8.

Nakoľko oddelenie kultúry cestovného ruchu a športu má vo svojej kompetencii aj správu trhoviska na Ul. Križovatka, organizovanie predaja na trhovisku, ako aj príležitostných trhov na území mesta, nemožno zabudnúť na to, že v roku 2007 došlo po niekoľkoročnej snahe, v spolupráci so súkromným investorom k výstavbe novej sociálno – technickej budovy potrebnej na prevádzkovanie trhoviska. V roku 2008 prebiehal proces stavebného konania a následne prebehne proces majetkovoprávneho usporiadania. Oddelenie KCRaŠ zabezpečovalo v roku 2008 vydávanie povolení na predaj na trhovisku, ako aj na príležitostných trhoch (Salamandrové trhy, remeselné trhy – Nezabudnuté remeslá 2009 a pod.), ako aj povolenia na predaj v prípade ambulantného predaja.

V priebehu roku 2008 bola primátorom mesta vyhlásená súťaž o „najkrajšiu prevádzku/inštitúciu“ roka 2008, ktorá bola vyhodnotená a jednotlivé výsledky a ocenenia boli odovzdané na novoročnom stretnutí primátora mesta so zástupcami inštitúcií a podnikateľmi v meste. V roku 2008 sa problematikou týkajúcou sa rozvoja cestovného ruchu, obchodu a služieb v meste Banská Štiavnica zaoberala Komisia obchodu, služieb a cestovného ruchu, ktorá v priebehu roka uskutočnila aj výjazdové rokovania na Počúvadlianskom jazere, kde riešila niekoľko dlhodobých problémov, s ktorými sa na ňu obrátilo OZ Sitnianski rytieri, pôsobiace v tejto miestnej časti. V roku 2008 sa vzdal funkcie predsedu komisie RNDr. Pavel Bačík.

V roku 2008 pôsobilo v Meste Banská Štiavnica na Námestí sv. Trojice v priestoroch Berggerichtu Informačné centrum Banská Štiavnica. Informačné centrum vzniklo na základe spoločnej dohody zástupcov Mesta Banská Štiavnica a Slovenského banského múzea o zlúčení Mestskej turistickej informačnej kancelárie a Informačného centra Geoparku Slovenského banského múzea. Informačné centrum Banská Štiavnica poskytuje informačnú činnosť pre návštevníkov a obyvateľov mesta, zabezpečuje predaj propagačných materiálov, fotografií a publikácií o meste a geoparku a jeho okolí, predaj minerálov, suvenírov, poštových známok, kolkov, parkovacích kariet, poskytuje internetové služby, laminovanie, služby týkajúce sa pravidelných autobusových a vlakových spojení a iné. Novinkou v roku 2008 v Informačnom centre boli darčkové predmety 56 s novým logom určené pre hostí Mesta Banská Štiavnica a na priamy predaj návštevníkom. Informačné centrum Banská Štiavnica bolo v roku 2008 zaradené do siete certifikovaných poskytovateľov služieb pre cyklistov pod názvom „Vitajte cyklisti“. Cieľom tejto certifikácie Vitajte, cyklisti! je vytvoriť sieť turistických zariadení a služieb, ktoré sú prispôbené potrebám cyklistov, a tým podporiť cyklistickú dopravu a cykloturizmus na Slovensku. V roku 2008 bola pri

Informačnom centre zriadená aj cestovná agentúra, ktorá ponúka pobytové i poznávacie zájazdy od renomovaných cestovných kancelárií.

Mesto Banská Štiavnica zaradilo medzi svoje priority aj rozvoj cestovného ruchu, preto v roku 2008 vyčlenilo zo svojho rozpočtu 300 000 Sk na budovanie a rozvoj turistických (peších, cyklo a bežkárske) trás v okolí mesta. Z tohto rozpočtu išlo 200 000 Sk na budovanie cyklotrás, zvyšných 100 000 Sk bolo poskytnutých v pomere 1:1 Nadácii F.J. Turčeka (p. Múdry) na budovanie bežkárskeho trás a Slovenskému klubu turistov (p. Melcer) na zlepšenie značenia peších trás. V roku 2008 bola do prevádzky uvedená nová internetová stránka mesta, zameraná na komplexné turistické informácie o meste a regióne (s dôrazom na aktuálnosť a jednoduchosť základných stránok a publikovaním podrobných textov vo vnorených úrovniach).

V roku 2007 schválilo Mestské zastupiteľstvo vytvorenie turistického loga a dizajn manuálu mesta Banská Štiavnica. Cieľom je vytvorenie novej značky predovšetkým pre potreby cestovného ruchu. Uvedené logo nenahrádza, ani nemá ambíciu nahrádzať historické a oficiálne symboly mesta. Bude využívané najmä v komunikácii smerom navonok s cieľom vybudovania všeobecne známej značky. Praktická aplikácia dizajnu manuálu a nového loga začne prebiehať v roku 2008.<sup>77</sup>

V roku 2008 sa Mesto Banská Štiavnica zúčastnilo a prezentovalo na týchto veľtrhoch: ITF SLOVAKIATOUR, REGIONTOUR Brno, Utazás Budapešť, LATO Varšava. Samostatne sa Mesto Banská Štiavnica prezentovalo na veľtrhu ITF SLOVAKIATOUR. Na ostatných výstavách sa prezentovalo v spoločnom stánku Slovenskej agentúry pre cestovný ruch. Oddelenie KCRAŠ sa v spolupráci s tlačovým tajomníkom mesta zúčastnilo v roku 2008 na podujatí, ktoré organizoval Banskobystrický samosprávny kraj, odbor cestovného ruchu a kultúrneho dedičstva v spolupráci so zahraničným zastúpením Slovenskej agentúry pre cestovný ruch vo Viedni. Tu sa konala prezentácia atraktivít cestovného ruchu Banskobystrického kraja so zameraním na banské mestá. Prezentácia nebola určená pre širokú verejnosť, ale pre pozvaných novinárov a touroperátorov z Rakúska. Ďalej sa oddelenie KCRAŠ zúčastnilo na odbornej študijnej ceste „GEOPARK ČESKÝ RÁJ“ – „Geopark, rozvoj územia a samospráva“. Na základe poznatkov a skúseností z tejto pracovnej cesty má Región Sitno záujem pokračovať na projekte Banskoštiavnického geoparku. Mestský úrad – OKCRŠ zabezpečil v roku 2008 prezentáciu regiónu na Slovenskom inštitúte v Budapešti a info cestu maďarských novinárov v Banskej Štiavnici a okolí. Obidve aktivity boli realizované v

---

<sup>77</sup> Anonymus 2008: Správa o stave mesta Banská Štiavnica za rok 2007. Mestský úrad Banská Štiavnica, s. 61.

spolupráci so SACR. Pri príležitosti výjazdového zasadnutia vlády bola riešená aj vlajková výzdoba mesta, ktorá sa využíva v meste najmä počas letnej turistickej sezóny a pri podujatiach v uliciach (Salamander, trhy a pod.).

**Využitie dostupných produktov v cestovnom ruchu:** Zimné aktivity sú viazané na zjazdové lyžovanie pre začiatočníkov v lokalite Richňava, Bakomi, kde dĺžka zjazdoviek dosahuje 250 m. Pre pokročilých zjazdárov zodpovedá sklonom zjazdovka na Počúvadle s dĺžkou asi 450 m. Tieto lyžiarske areály sú vybavené kotvovými vlekmi. Podmienky zjazdového lyžovania pre náročných zjazdárov spĺňa novovybudovaná zjazdovka z Veterného sedla k Hornému Hodrušskému tajchu, tento projekt zastrešila SALAMANDRA Resort a je najjužnejšie situovaným strediskom na Slovensku. Vďaka tomu je najbližšie dostupným lyžiarskym strediskom s lanovkou pre lyžiarov zo západného a južného Slovenska.

Patrí medzi najzaujímavejšie lyžiarske strediská na Slovensku vďaka svojej severozápadnej orientácii lyžiarskeho svahu, optimálnej náročnosti a relatívne chladnému zimnému počasiu. Stredisko je atraktívne svojou modernou štvorsedačkovou lanovkou s bublinami, bezkontaktným turniketovým systémom, moderným zasnežovacím systémom York, prírodným jazerom, tzv. tajchom, a kvalitným zázemím potrebným na profesionálnu prevádzku počas zimnej sezóny. Výstavba moderného lyžiarskeho strediska je mimoriadne časovo náročná, pokiaľ má spĺňať všetky kvalitatívne predpoklady pre profesionálnu prevádzku. Napriek tomu, že lyžiarske stredisko bude prechádzať v najbližších rokoch ešte niekoľkými etapami výstavby, rozhodli dať lyžiarom príležitosť vyskúšať si novú zjazdovku v dĺžke 1450 metrov, šírke 60 metrov a modernú sedačkovú lanovku s bublinami, aj bežkárске trate Hornohodrušský banský jarok- 4,8 km; Dolnohodrušský banský jarok – 3,4km; Horná Roveň – 4,1 km už v zimnej sezóne 2009/2010 za uvádzacie ceny.<sup>78</sup>

Ucelený systém tvoria bežkárске trate, ktorých dĺžka predstavuje 40 km s technickou stopu, orientačným systémom v krajine a upravovanými parkoviskami. Tieto sa nachádzajú na 3 nástupných miestach hlavného hrebeňa. V roku 2003 predstavovali bežkárске trate hlavný produkt regiónu s najvyššou dennou (víkendovou) návštevnosťou (600 – 800 návštevníkov). Zimný potenciál regiónu je využitý len čiastočne (asi na 25 %). Zimné športy majú predpoklad vytvárať najvyšší ekonomický prínos zo športových aktivít, ktoré budú tvoriť podstatný ekonomický príjem v rámci CR. Trend otepľovania bude spôsobovať častejšie premenlivú zimnú klímu, čo sa odzrkadlí na snehovej pokrývke. Nestálosť zimnej klímy bude treba eliminovať technickými a technologickými prvkami.

---

<sup>78</sup> Anonymus 2010: Salamandra Resort. Informačný bulletin.

Medzi letné aktivity možno zaradiť viacero produktov v regióne mesta Banská Štiavnica. Patria sem hlavne sezónne kúpanie na voľne dostupných tajchoch, pri ktorých sú vybudované aj rekreačné časti. V oblasti jazera Počúvadlo sa nachádza hotel, penzióny, škola v prírode, chatová oblasť, stanový tábor ale aj bufety a potraviny. V minulej sezóne sa tu čiastočne vyriešil aj problém s parkovaním a to tak, že sa vyplaníroval pozemok blízko hlavnej cesty, kde vzniklo platené parkovisko.

Richňavské tajchy sú asi najviac navštevované a aj tu vznikajú problémy s parkovaním a hlavne s občerstvením. Cez hlavnú sezónu tu pôsobia dva bufety a jeden pojazdný stánok a langošmi. Len Penzión Richňava poskytuje služby po celý rok. Pri vodnej nádrži Vindšachta sa nachádza novo zrekonštruovaný Penzión Štiavnické Bane, ktorý poskytuje všetky svoje služby na vysokej úrovni, medzi ktoré patrí požičiavanie vodných bicyklov, detské ihrisko s bazénom a plavčíkom ale aj kvalitné služby z oblasti gastronómie.

Z ďalších letných aktivít sa tu uskutočňuje mnoho festivalov a akcií, ktoré hodnotíme vysoko z hľadiska rozvoja cestovného ruchu a turizmu. Najviac podujatí usporadúva mesto Banská Štiavnica a pre lepší prehľad sme zaradili ako prílohu č. 1. tejto rigoróznejšej práce *Kalendár s akciami a podujatiami*. Vysoko hodnotím Slovenské banské múzeum a hlavne odbor marketingu, environmentálnej výchovy a geoprku pod vedením Ing. Petra Zorvana PhD., ktorý významným spôsobom prispel jednak k zlepšeniu návštevnosti SBM, ale aj vytvorením podmienok pre lepšiu informovanosť a tým aj podporu turizmu v regióne Banská Štiavnica. Prílohu č. 2. tvorí *Dotazník pre návštevníkov SBM* a prílohu č. 3. *Zľavy a výhody poskytované v SBM*. Medzi ďalšie významne pôsobiace organizácie patrí Združenie turizmu Banská Štiavnica, ktoré významným spôsobom v roku 2009 prispelo k rozvoju CR a to nie len vydaním obojstranného propagačného materiálu s mapou ale aj usporiadaním workshopu spolu s mestom na tému Ako naštartovať turizmus v Banskej Štiavnici? Prednášateľom bol Igor Kuhn, expert na turizmus. V Banskej Štiavnici významne prispieva k rozvoju a podpore turizmu a cestovného ruchu Cestovná agentúra Jantárová cesta, ktorá pôsobí v spolupráci s Nemeckom a Poľskom na rozvoji vzácných miest. V prílohe č. 4. uvedieme ponuku združenia po názvom *Zlaté časy v striebornom meste*. Pre dostupnosť všetkých produktov v cestovnom ruchu prispievajú webové stránky jednotlivých organizácií a združení.

Ako modelový príklad realizácie **produktov v cestovnom ruchu s medzinárodnou úrovňou** pôsobí v regióne Banskej Štiavnice okrem iných aj Hotel TOPKY. Jeho majiteľom je pán Franz Weingartshofer, občan Rakúskej republiky, ktorý sprivatizoval a uviedol do prevádzky v marci 1993 bývalý hotel Rudných baní š.p., pri Počúvadlianskom jazere. Hotel zrekonštruoval a zmodernizoval vnútorné vybavenie s jeho určením pre turistické aktivity.

Pre výlety a dopravu klientov z Rakúska si v roku 2001 zakúpil luxusný autobus Mercedes, ktorý po piatich rokoch predal a kúpil autobus značky Volvo s 55 miestami na sedenie. Týmto autobusom si dováža a odváža klientov z Rakúska a denne ho využíva na výlety klientov do bližšieho i vzdialenejšieho okolia, ako na to poukážeme v nasledujúcej časti.

Pri výbere produktu vychádza pán Franz Weingartshofer z toho, čo je pre zákazníka atraktívne a čo ho bude priťahovať. Neustále sa snaží svoj produkt zveľaďovať, vylepšovať a obohacovať o nové prvky a hlavne ho prispôbovať meniacim sa požiadavkám a potrebám zákazníka. Na trhu sa usiluje ponúkať viac produktov, aby si zabezpečil budúcnosť na trhu s ohľadom aj na súčinnosť ostatných zložiek, ako je cena, predaj a komunikácia so zákazníkom, bez ktorých by mohol byť len ťažko úspešný na trhu. Snaží sa, aby jeho produkt na trhu bol zaujímavejší ako produkt konkurencie. Segment jeho trhu tvoria seniori z Rakúska a práve im sa snaží prispôbovať ponúkané produkty. Uvedomuje si, že jeho klienti prichádzajú do neznámej krajiny, ktorú chcú spoznať, chcú niečo zažiť a práve tomuto prispôbuje balík služieb.

**Návrhy na efektívnejšie využívanie a realizáciu projektov v cestovnom ruchu** sa dnes v najväčšej miere zaoberajú na podporu a rozvoj regiónov. Jedným zo strategických cieľov je aj zvyšovanie konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu. Z tohto hľadiska sa podarilo obnovenie a výstavba viacerých zariadení v cestovnom ruchu, ktoré hodnotíme pozitívne. Medzi hlavné ciele rozvoja cestovného ruchu a turizmu podľa Stratégie rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013 patria formy rozvoja, ktoré uvedieme pre región Banskej Štiavnice.

Letná turistika a pobyty pri vode je hlavným ťažiskom v letnej sezóne pre región Banskej Štiavnice. Jedná sa tu o každému známe vodné diela takzvané tajchy. Pôsobnosť obce, ktorá ma v intraviláne tajchy je v letnej sezóne dobre rozvinutá a to tak, že sa starajú o čistotu v okolí a kosenie trávnatých plôch, ktoré využívajú ako oddychové plochy kúpajúci. Priamo v Banskej Štiavnici sa nenachádzajú objekty využívajúce termálny potenciál. Nájdeme ich v blízkosti mesta a to v obciach Vyhne a Sklené Teplice. Tieto kúpeľné obce sú dobre známe aj vo svetovom meradle ich liečivým účinkom a dobrými poskytovanými službami a spolupracujú s hotelmi aj v Banskej Štiavnici. V tejto oblasti by sme navrhli lepšiu dostupnosť a viac informácií na verejných priestranstvách, ako sú informačné tabule. Rozšíriť využívanie a dostupnosť vytvorením bazénov pre neplavcov a deti. Je tu možnosť realizácie spoločných športových podujatí pre deti a rodičov.

Kúpeľný a zdravotný cestovný ruch sa v regióne Banskej Štiavnice rozvíja už od 19. storočia. V poslednom období sa kvalita poskytovaných služieb zlepšila, ako následok

požadovania si vyšších štandardov zákazníkom. V rámci rozvoja vzniklo v Sklených Tepliciach množstvo nových atraktívnych ponúk ako napríklad soľná jaskyňa, jaskynný parný kúpeľ a wellness centrum. Ponuky sa rozrástli aj o saunový svet, kde sa nachádza viac druhov sáun. Takéto rekreačné a wellnessové centrum vzniklo ja v obci Vyhne, kde sa cez projekty Európskej únie prebudovalo staré kúpalisko na terajšie centrum športu, oddychu a relaxu. Medzi východiskové pre rozvoj cestovného ruchu by mali vzniknúť nové produkty poskytovaných služieb spojené nie len s kúpeľníctvom ale aj prehliadkami okolia a poznávaním regiónu. Týmto by sa dosiahol efekt viacdňovej návštevy regiónu a tým aj uspokojenie viacerých poskytovateľov služieb v cestovnom ruchu a turizme.

Zimný cestovný ruch a zimné športy majú v regióne Banskej Štiavnice dobrú základňu. Tajchy sa využívajú na korčuľovanie a vznikla tu aj nová zjazdovka. Nachádzajú sa tu bežkárске trate s prevažne dobre upravenou stopou. Následkom globálneho otepľovania hrozí nedostatok snehu a jedine centrá so zasnežovaním budú mať možnosť uspokojiť náročného športovca. V tejto problematike je potrebné zamerať sa aj na oblasť dostupnosti. Lyžiarske stredisko je najjužnejšie situované, preto má potenciál južnej spádovej oblasti. Prínosom bude dobudovanie strediska Salamandra resort, kde plánujú postaviť ďalšiu zjazdovku v minimálnej dĺžke 1,5 km.

Dôležité je poskytovať služby na vysokej úrovni a hlavne dobudovať ubytovacie, sociálne a relaxačné zariadenia v stredisku. Všetky tieto projekty a plány sa musia realizovať so zreteľom na ochranu prírody a krajiny.

Mestský a kultúrno-poznávací cestovný ruch sa v Banskej Štiavnici hlavne viaže na historické jadro mesta a mestskú pamiatkovú rezerváciu. Potenciál tejto turistiky sa v regióne vyvíja pozitívne. Starostlivosť v oblasti záchrany pamiatok sa dnes odzrkadľuje návštevnosťou mesta. Jasným predpokladom je umiestenie veľkého množstva pamiatok, múzeí a zaujímavých diel práve v intraviláne Banskej Štiavnice. K zlepšeniu a prínosu by sme navrhovali zjednotenie systému označovania a sprístupňovania pamiatok ale aj turistických značiek a umiestnenie ich väčšieho množstva pre lepšiu orientáciu.

Vidiecky cestovný ruch a agroturistika sú relatívne nové formy cestovného ruchu napriek tomu našli využitie aj v regióne Banskej Štiavnice. Jedná sa tu hlavne o mikroregión Sitno kde patria obce Počúvadlo, Baďan, Klastava, Beluj a Prenčov. Snahou týchto obcí je ich rozvoj a sprístupnenie kultúry pre návštevníka. Jedným z východiskových cieľov sa môže stať propagácia a sprístupňovanie regiónu širšej verejnosti. V tejto oblasti by sme navrhli ako ťažiskové vytvorenie produktov pre cestovný ruch so zameraním sa na poľnohospodárstvo, vinárstvo, spracovanie ľanu a kultúrne tradície obcí ako sú dni hojnosti alebo vinobranie.

Jednoznačne si nájde toto odvetvie svojich priaznivcov a návštevníkov, čo sa radi vrátia a tieto tradície budú udržiavať stále živé. Jeden z problémov sa tu môže objaviť v súvislosti s prevládajúcim montánnym turizmom ako silnejším potenciálom regiónu.

Z daného skutkového stavu regiónu vyplývajú jednoznačné východiskové závery, ktoré majú možnosť realizácie na všetkých úrovniach. Región Banskej Štiavnice s daným potenciálom je vhodný na všetky typy projektov vychádzajúcich zo stratégií pre cestovný ruch a turizmus.<sup>79</sup>

**Zhodnotenie celkovej situácie v problematike využívania potenciálu mesta v produktoch cestovného ruchu.** Mesto Banská Štiavnica je pozoruhodným skvostom poznačeným banskou činnosťou a jedinečnou krásou okolitej prírody. Vzniklo tu vzácne spojenie technických pamiatok s prírodou a mestom. Neskutočný potenciál a možnosti využitia tohto jedinečného zoskupenia sa premietajú do produktov využívaných v cestovnom ruchu a turizme. Ide tu o možnosti, ktoré sa nenachádzajú asi nikde na svete v takom množstve na jedinečnom kúsku zeme ako je Banská Štiavnica.

Okolité prírodné potenciály ponúka využiť v letnej aj zimnej turistickej sezóne ide tu o športové, rekreačné a poznávacie aktivity. Významným spôsobom prispieva aj mesto k rozvoju turizmu a to tak, že usporadúva množstvo aktivít letných podujatí a koncertov, ktoré dotvárajú jedinečný ráz mesta.

Pozitívne hodnotíme aj oddelenie kultúry, cestovného ruchu a športu vo vytváraní možností pre zlepšenie cestovného ruchu v meste. Dôležitým faktom je internetová stránka mesta, ktorú v poslednom období veľmi pekne prepracovali umiestnili sem veľa zaujímavých materiálov odkiaľ si môže záujemca vytvoriť presnú a neskreslenú mienku o meste. Nachádzajú sa tu aktuálne informácie pre občanov mesta ale aj všetky pripravované podujatia s popisom a miestom konania táto stránka obsahuje aj odkazy na rôzne aktivity, ktoré sa konajú v meste a okolí, všetky hotely, penzióny, reštaurácie a kaviarne týmto sa stala hlavným zdrojom veľkého množstva informácií. Jedinečným spôsobom tu poskytuje široké portfólio služieb Informačné centrum.

Okrem mestských inštitúcií tu plnia významné poslanie aj iné organizácie ako napríklad Slovenské banské múzeum. Poskytuje viacero produktov pre cestovný ruch, keďže má vo svojej správe najvýznamnejšie budovy s expozíciami zameranými na baníctvo, a históriu Banskej Štiavnice. Pre prínos v tejto problematike pôsobí aj Združenie turizmu Banská Štiavnica, ktoré neposkytuje produkty ale zastrešuje väčšinu podnikateľov v cestovnom ruchu

---

<sup>79</sup> Anonymus 2005: Osnova Stratégie rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013. Schválená uznesením vlády SR č. 632 zo dňa 24. augusta 2005.

a turizme. Pozitívne tu pôsobí združenie Jantárová cesta, ktoré poskytuje služby na vysokej úrovni.

Všetky organizácie, ktoré tu pôsobia vytvárajú nie pekný dojem svojím prvoradým konkurenčným bojom a až v druhom rade záujmom o návštevníka. V tejto problematike navrhujeme zjednotenie a spoluprácu organizácií pôsobiacich v cestovnom ruchu a turizme. Prínosom by sme zhodnotili aj množstvo produktov, ktoré poskytujú pre návštevníkov mesta a určite by tu pomohlo neprekrývanie aktivít a produktov ale naopak zjednodušenie dostupnosti k nim.

## **Záver**

K histórii mesta neodmysliteľne patria skutočnosti, ktoré mu dávajú svojrázny význam a hrdosť. Historické centrum a okolité budovy sa tu vynímajú v prostredí krásnej prírody pretvorenej človekom po mnoho rokov. Banícke remeslo tu zaniklo a zostali tu jedinečné dominanty, ktoré môže Štiavničanom závidieť celý svet. Mnoho storočí sa tu rozvíjali nové technológie a prvenstvá spojené s baníckou činnosťou, ale uplynul len krátky čas, čo sa tu začali objavovať snahy o ich záchranu a prezentáciu európskej verejnosti. Preto sme sa pokúsili v tejto práci tieto tradície a cennosti historickej minulosti mesta zosumarizovať a poskytnúť ich k dispozícii záujemcom o rozvoj cestovného ruchu v tomto neobyčajne zaujímavom a jedinečnom regióne na Slovensku.

V prvej časti práce sme poukázali na historický vývoj mesta, ktorý sa pretváral a prispôboval v čase a priestore. Tieto zmeny sme charakterizovali chronologicky tak, ako po sebe nasledovali. Ako prvý krok sme vyzdvihli myšlienku založenia Mestského múzea, po ktorom nasledovali ešte mnohé zmeny ťažkosti s ochranou cenných pamiatok. Prešli sme desaťročia ich chátrania, pretvárania a záchrany v chronologickom slede rokov. V práci sa zachytávajú najvýznamnejšie udalosti medzi, ktoré patrí najmä prínos štátnych orgánov v snahe zachrániť historické pamiatky a zachovať ich ďalším generáciám. Vznikla tu chránená krajinná oblasť a začala sa aj obnova najcennejších budov a pamiatok v meste. Veľkolepým vyvrcholením tohto snaženia bolo zapísanie mesta na Listinu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Čoraz viac sa tu začali objavovať snahy o záchranu umierajúceho mesta a hľadá sa pomoc pri jeho rozvoji a využívaní jedinečného potenciálu pre cestovný ruch a turizmus. Tento potenciál zhmotnený v prírodnom a kultúrnom dedičstve má veľký význam pre jeho využitie v turizme s príspevom obyvateľov a podnikateľov, ktorý majú možnosť podpory zo

zdrojov Európskej únie. V tejto problematike už vzniklo mnoho aktivít a projektov pre jeho rozvoj, ale aj tak tu ešte stále nenastal čas toho pravého pochopenia ponúkaných hodnôt a ich využitia, ako cenného dedičstva tohto mesta. V ďalšej časti práci sme zosúlادili tradície a zaujímavosti, ktoré od nepamäti boli spojené s baníctvom a zachovali sa nám do dnes vo forme, ktorú možno nazvať produkty v cestovnom ruchu a turizme. Neodmysliteľne k nim patria aj banícke technické pamiatky, ktoré svojou jedinečnosťou dotvárajú tú pravú atmosféru baníckeho regiónu. Zachovali sa tu štôlna, ťažné veže a tajchy, ktoré sú najväčším magnetom pre rozvoj cestovného ruchu v regióne.

V závere práce sme poukázali na stratégie zamerané na podporu cestovného ruchu na celoštátnej úrovni. Venovali sme sa najmä otázke rozvoja montánneho turizmu s využitím Geoparku, ktorý sa dostáva do popredia ako jedna z najatraktívnejších ponúk v cestovnom ruchu. Najobjektívnejší obraz o problematike poskytuje SWOT analýza, ktorá môže byť východiskovým dokumentom pre rozvoj cestovného ruchu a turizmu v banskoštiavnickom regióne. Táto si však vyžaduje podrobnú analýzu, preto že sa možno z nej poučiť a snažiť sa o odstránenie jej slabých stránok a využitie silných, ktoré nám poskytuje. V prvom rade by sa mala stať srdcovou záležitosťou vedenia mesta, ktoré by malo byť hlavnou hybnou pákou rozvoja turizmu v tomto meste, ktorý sa tu priam ponúka. Malí a strední podnikatelia, ktorí by v tomto meste mohli prosperovať z rozvoja turizmu by mali hľadať spoločný záujem a snahy spájať svoje aktivity a zobrať si príklad od rakúskeho podnikateľa Franza Weingartshofera, ktorý tu žije, vie využiť naše kultúrno-historické hodnoty a danosti, poučiť sa z jeho aktivít a hľadať ich spoločnú koordináciu a netriešťať zbytočne svoje sily a stále sa „hrať na vlastnom piesočku“.